

ZAHRADA EVROPY

Kritický katalog výstavy

Zdeněk Novák – Roman Zámečník

ZAHRADA EVROPY

Kritický katalog výstavy

Národní
zemědělské
muzeum

Zdeněk Novák – Roman Zámečník

Recenzenti: doc. Ing. Matouš Jebavý, Ph.D.; doc. Ing. Petr Kučera, Ph.D.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Novák, Zdeněk – Zámečník, Roman

Zahrada Evropy : kritický katalog výstavy / Zdeněk Novák, Roman Zámečník. -- Praha : Národní zemědělské muzeum, s.p o., 2017

Vydáno elektronicky, URL: <https://www.nzm.cz/veda-a-vyzkum/publikace/odborne-publikace>

Anglické resumé

ISBN 978-80-86874-93-7

929.732 * 712.3/.7.071.1 * 712.071.1 * 929 * 712.26:728.82 * 633/635(091) * 72:904 * 72:904 * 94(437.32-13) * (437.32-13) * (083.824)

- Lichtenštejnové (rod)

- 17.–20. století

- šlechtické rody -- Česko -- 17.–20. století

- zahradní architekti -- Česko -- 17.–20. století

- krajinářští architekti -- Česko -- 17.–20. století

- zámecké parky -- Česko -- 17.–20. století

- dějiny zahradnictví -- 17.–20. století

- architektonické památky -- Česko

- Lednicko-valtický areál (Česko)

- Lednicko-valtický areál (Česko) -- dějiny -- 16.–20. století

- katalogy výstav

712 - Plánování krajiny. Parky. Zahrady [24]

929 - Biografie [8]

Obrázek na obálce: Pohled na zámecký park v Lednici z Minaretu po dokončení úprav parku podle projektu Bernarda Petriho a Josepha Liesky, autor: Ferdinand Runk, 1815. Zdroj: Sammlungen des Fürsten von zu Liechtenstein, Wien/The Princely Collections, Vienna, Sig. GR00582.

© Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2017

© Ing. Zdeněk Novák; Ing. Roman Zámečník, Ph.D., 2017

ISBN 978-80-86874-93-7

Publikace vznikla v rámci výzkumného projektu *Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století*, podporovaného Ministerstvem kultury (identifikační kód DF13P01OVV001).

Výstava proběhla v Multifunkčním centru zámek Lednice ve dnech 20. 12. 2017 – 30. 4. 2018.

Národní
zemědělské
muzeum

Obsah:

1 Úvod	7	3.2.2 Comino Nanini	34
2 Zaměření a organizace výstavy	11	3.2.3 Johann Urban	34
3 Osobnosti dějin Zahrady Evropy	17	3.2.4 Johann Bernard Fischer z Erlachu (1656–1723)	34
3.1 Lichtenštejnové	17	3.2.5 Johann Hauck	34
3.1.1 Karel I. (1601–1627)	17	3.2.6 Johann Schulz	34
3.1.2 Karel Eusebius (1627–1684)	18	3.2.7 Josef Führer	35
3.1.3 Johann Adam Andreas (1684–1712)	19	3.2.8 Mathias Fritz	35
3.1.4 Anton Florian (1656–1721)	20	3.2.9 Ignatz Holle	35
3.1.5 Josef Johann Adam (1690–1732)	21	3.2.10 Josef Lola	35
3.1.6 Josef Václav (1696–1772)	22	3.2.11 Joseph Lieska	35
3.1.7 František Josef I. (1726–1781)	23	3.2.12 Karl Rudziński	35
3.1.8 Alois Josef I. (1759–1805)	24	3.2.13 Joseph van der Schott	35
3.1.9 Jan Josef I. (1760–1836)	26	3.2.14 Josef Hardtmuth	35
3.1.10 Alois Josef II. (1796–1858)	29	3.2.15 Bernard Petri	36
3.1.11 Jan II. (1840–1929)	30	3.2.16 Udalrich Herreich	37
3.2 Významní architekti a krajinářští architekti	34	3.2.17 Peter Hubert Desvignes	37
3.2.1 Giovanni Maria Filippi (1565–1630)	34	3.2.18 Georg Wingelmüller	37

3.2.19 August Czullik	37
3.2.20 Wilhelm Lauche	37
4 Stručné dějiny Zahrady Evropy	39
5 Katalog	72
5.1 Zámek Lednice	72
5.2 Zámecká zahrada v Lednici	78
5.3 Zámek Valtice	90
5.4 Zámecká zahrada ve Valticích	93
5.5. Voluptoární stavby v krajině	94
5.6 Mapy a plány panství	102
6 Závěr	114
7 Summary	115
8 Zusammenfassung	115
9 Prameny a literatura	116

1 Úvod

Lednicko-valtický areál se nachází v jihovýchodním cípu České republiky na pomezí Moravy, Dolního Rakouska a Slovenska. Přírodní podmínky byly staletou lidskou péčí kultivovány a daly vzniknout jedinečné kulturní krajině. Přestože patří k nejurodnějším v České republice, nebylo území jednostranně bezohledně exploatováno, ale minulými správci krajiny, knížaty z Lichtenštejna, byla hledána a nalezena optimální kombinace jejího hospodářského využití a jejího estetického působení. Při zkrášlování krajiny hrála významnou roli příroda a tak se tady přirozeně od 17. století rodila i její ochrana. Výsledkem moudrého přístupu Lichtenštejnů je jedna z nejkrásnějších a nejhodnotnějších kulturních krajin na světě. Proto byla Ministerstvem kultury prohlášena v roce 1992 za památkovou zónu a Výborem pro světové dědictví UNESCO v roce 1996 za památku světového dědictví. Lednicko-valtický areál se tímto zařadil mezi divy světa, jako jsou egyptské pyramidy, Velká čínská zeď nebo kaňon řeky Colorado. Mezi ostatními památkovými klenoty zařazenými do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO je Lednicko-valtický areál na jižní Moravě výjimečný. Na ploše 143,20 km² se rozprostírá kulturní krajina, kde se ve vzácné jednotě snoubí přírodní podmínky s lidskými díly, aby dohromady vytvořily jeden z nejzdařilejších pokusů o uskutečnění lidského snu o Zahradě ráje. Ve 13. století začíná vlastní vývoj celku, kterému dnes říkáme Lednicko-valtický areál. Od svého počátku byl spojen s rodem Lichtenštejnů. Původně štýrský rod si zajistil postavení na Moravě za Václava I. a Přemysla Otakara II. Právě od krále Václava I. získal v roce

1249 za své zásluhy Jindřich z Lichtenštejna panství Mikulov a část panství Lednice. Již tehdy patřili Lichtenštejnové k významným rodům, spřízněným s rody moravskými a českými (proslulá je manželka Jana V. z Lichtenštejna Perchta z Rožmberka, známá jako „Bílá paní“). Od 17. století patřil k nejvýznamnějším šlechtickým rodům podunajské monarchie. Rakouské Valtice byly od počátku 17. století až do roku 1938 rezidencí vládnoucího lichtenštejnského knížete, moravská Lednice byla jeho letním sídlem. Třináct vládnoucích knížat postupně přetvořilo nezdravé bažiny kolem řeky a suché písky po obou stranách zemské hranice mezi Moravou a Rakouskem na přírodní ráj, v němž jako klenoty září oba rezidenční zámky zarámované zahradami. Již v 17. století se zahrada lednického zámku stala slavnou v celé Svaté říši římské národa německého, navštívil ji dokonce císařský pár. Její sláva dále rostla a v 19. století se pod pojmem „Zahrada Evropy“ skrývalo to, čemu dnes říkáme Lednicko-valtický areál. Po první světové válce se Valtice staly součástí nově vzniklého československého státu. Celý areál se tak dnes nachází na území České republiky.

Lichtenštejnové vlastnili 186 248 ha půdy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, v Rakousku a v Uhrách (před první pozemkovou reformou vlastnili na území Československa 155 093 ha půdy, za nimi byl kníže Jan II. Schwarzenberg s 90 269 ha půdy). Disponovali jak půdou zemědělskou, tak půdou lesní. Záhy zakládali průmyslové podniky (Adamov, Květná, Poštorná, Rakovník). Na svých panstvích dbali o

zlepšování hospodaření a zaváděli dobové inovace ke zvýšení výnosů panství (rybníky, hedvábnictví, nové druhy lesních dřevin, nové odrůdy obilovin, pícnin, okopanin, révy a ovoce, nová plemena hospodářských zvířat).

Půda se dělila do jednotlivých panství, kde hospodařili ve vlastní režii na dvorech, nebo půdu pronajímali. Mimo zemědělskou výrobu stálo lesní hospodářství, péče o obory a honitby, péče o areály knížecích sídel. Dvory zajišťovaly jak rostlinnou, tak živočišnou výrobu, specializovanou podle místních podmínek.

Způsob hospodaření se měnil velice pomalu. Na valtických polích se používalo až do roku 1862 tzv. trojpolní hospodářství, tzn., že orná půda byla rozdělena zhruba na třetiny, na nichž se cyklicky střídaly kultury obilnin ozim a jař, a po nich se pole neoselo a rok leželo ladem, aby si odpočalo a pastvou dobytek vyhnojilo. Toto se označovalo úhor. Postupně se do úhoru začaly sít pícniny (nejdříve jetel), později okopaniny, a teprve během staletí se trojpolní hospodářství změnilo na současné střídání zemědělských kultur. Lichteštejnové byli nositeli této modernizace. Selský písmák František Jan Vavák se o střídavém hospodaření zmiňuje ve svých Pamětech již k roku 1810 jako o „nové módě na panství knížete Lichteštejna“. Nicméně knížecí instrukce ke střídání plodin jsou doloženy z panství Wilfersdorf již z počátku 17. století. Z toho je patrné, jak pomalu se efektivnější metody prosazovaly.

Podobně v lesích se dlouhou dobu nedalo o hospodaření téměř mluvit. Les „rostl sám“. Protože se ale muselo topit, muselo se dřevo těžít. V Lednici v 15. století bylo proto dovoleno kácet (doba obmýtí) palivové dříví už po 7 letech! V lesích se současně pásli dobytek a

sloužily jako honitby. Místní lesy proto vypadaly spíše jako vyšší křoviny (tzv. nízký les) s ojedinělými staršími duby, pod nimiž se sbíraly žaludy a neposkytovaly žádné kvalitní dřevo např. pro stavby. Dřevo, z něhož jsou vystavěny krovy barokního souboru lednických koníren a jízdařen od Johanna Bernarda z Erlachu, se dováželo až z lichtenštejnských panství v Moravském krasu. Teprve v 19. století se lesy proměnily do podoby, v jaké je známe dnes (tzv. vysoký les).

Šest knih olomouckého biskupa Jana Dubravia o rybníkářství „*Libellus de piscinis et piscium, qui in eis aluntur natura*“ z roku 1547 se stalo na dalších 500 let respektovaným návodem ke stavbě rybníků a chovu ryb. Ten byl uplatněn i při hospodaření na rybnících založených na přelomu 14. a 15. století na zemské hranici mezi Moravou a Dolním Rakouskem (rybníky Hlohovecký, Mlýnský, Nesyt a Prostřední) nebo jinde v areálu. Podstatnější inovace v chovu ryb přineslo až 20. století.

Významnou složkou hospodaření bylo vinohradnictví a vinařství, jehož tradice sahá na tomto území snad až k době římské. Proto jsou Valtice se svým proslulým Křížovým sklepem dodnes označovány za naše hlavní město vína.

O výnosech jednotlivých panství vypovídají tzv. urbáře, které se sepisovaly např. kvůli dědictví, později hospodářské výkazy. V čele hospodářství stál zpravidla administrátor (regent), pro kterého kníže vydával instrukce, jak hospodařit. Ústřední účtárna lichtenštejnského podnikání sídlila od roku 1722 na zámku v Bučovicích, ústřední ředitelství knížecích statků nakonec sídlilo v Olomouci.

Knížata se podílela na správě státu a podle svých individuálních vloh se věnovala vojenství, politice nebo hospodářství. Kněžna Eleonora z Lichtenštejna byla jednou z kruhu „pěti dam“ císaře Josefa II. a přesvědčovala jej o nezbytnosti zrušení nevolnictví a roboty. Nevolnictví bylo zrušeno v roce 1781, roboty byla zrušena až v roce 1848, v době, kdy stál kníže Alois Josef II. v čele Moravsko-slezské společnosti pro povznesení orby, přírodopytu a vlastivědy, která se podílela na modernizaci výrobních postupů v zemědělství. Inovativní snahy knížat z Lichtenštejna vyvrcholily založením vzdělávacích odborných zařízení, jako byly rolnická internátní škola pro lichtenštejnská panství v Lednici v roce 1803, vinařská škola ve Valticích v roce 1873, Vyšší zahradnická a ovocnářská škola v Lednici v roce 1895 (s působností pro celou monarchii) a nakonec i vědecký ústav Mendelea zabývající se genetikou v roce 1912. Díky kvalitnímu hospodaření mohli knížata investovat do stavby skvostných zámků, budování velkolepých parků a zkrášlování krajiny.

Na konci 15. století se začíná měnit způsob bydlení aristokratické společnosti. Pokročilá vojenská technika ukázala, že dobýt lze jakýkoli hrad. Proto se začaly stavět nové, do té doby nevídané stavby – zámky. Řada z nich vznikala ze starších hradů (Mikulov, Valtice), ale některé byly založeny zcela nově, jako např. Bučovice nebo Lednice. Na Moravě se renesanční kultura šířila už v době vlády Matyáše Korvína (1479–1490), ale masívně se projevila až po nástupu

Ferdinanda I. na český trůn v roce 1526. Nový král začal v Praze budovat ohromnou zahradu se skvostným letohrádkem Belvederem a jeho příklad následovala domácí šlechta. Hofmistrem Ferdinanda I. byl Jan VI. z Lichtenštejna, který si jako první z rodu zvolil Lednici za svoje sídlo.¹ Jeho manželkou byla Ester z Ditrichštejna (dcera Barbary z Rottalu, což byla nemanželská dcera císaře Maxmiliána I.). Jako diplomat Jan VI. byl vyslán do Konstantinopole a mohl se tak na vlastní oči přesvědčit o kráse orientálních zahrad. Zda odtud přivezl nějaké rostliny (např. tulipány) do zahrady své paní, není známo.

V roce 1309 napsal boloňský právník Pietro de Crescenzi knihu o zemědělství „Liber ruralium commodorum“, do češtiny byla přeložena Václavem Černým v roce 1500 a tiskem vyšla až v roce 1968. Odvolává se na antické autory a popisuje návody k výběru zakládání sídel, zpracování půdy a hnojení, píše o polích, loukách, vinicích, lesích a zahradách. Na rozdíl od dnešního oborového dělení vnímali tehdejší lidé svět spojitě, nerozlišovali mezi libostí, kterou v člověku vyvolává krásná zahrada, a tou, kterou vnímáme při pohledu na pečlivě obhospodařenou krajinu s poli a vinicemi. To se projevilo v kultuře renesančních obydlí, zejména vil na venkově. Kniha byla mnohokrát vydána a byla velice populární.

Proto je možné, že tak jako král Ferdinand I. pro královnu Annu, tak i Jan VI. pro svou ženu Annu (rozenou z Lichtenštejna) vybudoval v

---

¹ WURM, A.: Eisgrubs Gartenanlagen bis 1684, in: Eisgrub, Heimattblätter unseren durch Fürstensinn und Künstlerhand so reich bedachten Heimatsorte Eisgrub gewidmet, geleitet von Eduard Reichel, Eisgrub, Juni 1933; SVOBODA, Miroslav: Lednice lenním statkem moravských markrabat a českých králů, in: KORDIOVSKÝ, Emil a kol.: Městečko Lednice. Lednice 2004.

Lednici letohrádek-vilu se zahradami. Lednická vila byla založena přesně podle pokynů v osmé knize Pietra Crescenziho a vykazuje řadu podobností s vilami, jak je stavěl v italském Venetu architekt Andrea Palladio (1508–1580). Když v březnu roku 1617 přijel do Lednice Giovanni Maria Filippi, nový architekt knížete Karla I. z Lichtenštejna, uviděl tam stavbu, jež neměla mezi ostatními zámeckými stavbami své doby obdoby². Vila je dodnes schována ve zdech lednického zámku, dodnes určuje počet okenních os i šířku hlavního zámeckého traktu a osa stavby, vytýčená dosud neznámým architektem, tvoří dodnes hlavní osu zámek-Minareť.

Valtický zámek měl jiný vývoj. Původně biskupský hrad doložený v roce 1192 byl od 16. století přestavován na zámek. Do doby vlády Karla Eusebia z Lichtenštejna však zůstával i po úpravách, které provedl jeho otec, spíše hradem, takže byl předmětem kritiky knížete jako sídlo, jež neodpovídá jeho požadavkům.³ V 18. století byl zámek radikálně přestavěn do současné podoby.

Oba zámky nebyly jen rezidencemi. Společnosti měly hlásat přesvědčivou informaci o svém majiteli, říšském knížeti.

Valtická rezidence dokládala starobylou přítomnost rodu v území a až do konce svého stavebního vývoje v knížecích rukou respektovala zásady barokního umění, i když zámecká zahrada byla proměňována podle dobových módních vlivů.

---

² HAUPT, Herbert (Hrsg.): Fürst Karl I. von Liechtenstein. Oberhofmeister Kaiser Rudolf II. und Vizekönig von Böhmen. Hofstaat und Sammeltätigkeit. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Quellenband. Wien–Köln–Graz 1983.

Lednická rezidence naopak ukazovala, jak knížata z Lichtenštejna jdou s dobou, a proto byla stavebně upravována a dekorována v každém architektonickém slohu, jenž ovládl Evropu. Vystřídala se tam podoba renesanční, manýristická, barokní, klasicistní, empírová a novogotická.

Mezi oběma rezidencemi byla krajina v 17. století uspořádána pomocí přímých alejí, jež jsou nejstarší na Moravě. Hvězdy alejí a průseků jsou po obdobném uspořádání krajiny v letním sídle španělských králů v Aranjuez (Filip II., druhá polovina 16. století) nejstarší na světě, ve srovnání se španělskou kulturní krajinou jsou svým měřítkem mnohem velkorysejší (aleje v Aranjuez jsou maximálně 4,5 km dlouhé, aleje v Lednicko-valtickém areálu 8–11 km).

Na tuto krajinnou strukturu navázal na počátku 19. století kníže Jan I. a jeho architekti, krajinářští architekti a zahradníci a do rozsáhlého krajinného plánu inkorporovali vedle alejí středověké rybníky a hospodářské porosty (lesy, pole, vinohrady, ovocné sady, pastviny a honitby) a vytvořili tak největší okrasný statek (ferme ornée) na světě. Jeho nedílnou hodnotou je přítomnost rozsáhlých výsadeb cizokrajných dřevin, zejména severoamerických, a dřevin neobvyklých tvarů (vlašské topoly).

³ NOVÁK, Zdeněk et kol.: Zahrada Evropy. Osudy zahradního umění na Moravě pohledem 21. století. Praha 2017.

2 Zaměření a organizace výstavy

Výstava přibližuje hodnoty a dějiny Lichtenštejnských panství Lednice a Valtice, Zahrady Evropy, jež je od roku 1996 uznána jako součást kulturního dědictví lidstva.

Výstava Národního zemědělského muzea, s. p. o., je jedním z mnoha výstupů projektu *Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století* (identifikační kód DF13P01OVV001).

Projekt byl zaměřen na výzkum kulturní krajiny a historických zahrad vybraných aristokratických rodů prostřednictvím dílčích cílů: Proměny zámku a parku Červený Dvůr v rámci panství Český Krumlov; Proměna krajiny na schwarzenberských panstvích Hluboká nad Vltavou a Třeboň mezi lety 1660–1930; Vývoj zámeckého areálu a krajiny panství Telč; Proměny zámeckého areálu v Jaroměřicích nad Rokytnou; Proměny zámeckého parku v Hradci nad Moravicí; Proměna kulturní krajiny na vybraném severočeském panství rodu Clam-Gallasů od 17. – 20. století; Krajina panství Lednice a Valtice jako prostor pro relaxaci a reprezentaci knížat z Liechtensteinu; Krajinářské aktivity rodu Chotků a jejich rodinné a společenské události v zahradách a parcích. Výstava zprostředkovává jeden z výsledků výzkumného cíle *Krajina panství Lednice a Valtice jako prostor pro relaxaci a reprezentaci knížat z Liechtensteinu* prezentací archivních pramenů vztahujících se k jedinečné krajinné infrastruktuře, která je dnes na celém světě známá pod názvem Lednicko-valtický areál.

Na území panství Lednice a Valtice byly zaváděny inovační způsoby aristokratických zábav (např. parforní hon), které se odtud šířily po střední Evropě. Reprezentační role letního knížecího sídla v Lednici proto indukovala vybudování špičkové krajinné infrastruktury (voluptoáru) zahrnující obory, bažantnice, zámečky, parkově upravené plochy, dráhu pro jízdu klusáků apod. vše ztvárněné na špičkové funkční i umělecké úrovni a vrcholící v areálech zámků Lednice (divadla, míčovny, lázně, zahrady, oranžerie) a Valtice (divadlo, park).

Současně je uvedena výstava *Schwarzenberská krajina Hluboká a Třeboňsko* prezentující dílčí výsledky výzkumného cíle *Proměny krajiny na schwarzenberských panstvích Hluboká nad Vltavou a Třeboň mezi lety 1660–1930*.

Na řešení věcné etapy projektu *Krajina panství Lednice a Valtice jako prostor pro relaxaci a reprezentaci knížat z Liechtensteinu* se podíleli:

Ing. Zdeněk Novák, Ing. Roman Zámečník, Ph.D., Ing. Petr Fencel a Mgr. Kamila Svobodová, Ph.D.

Uvedení spoluřešitelé jsou spoluautory výstavy.

Výstava je zaměřena na mapové podklady, na nichž jsou zachyceny dějiny kulturní krajiny Lednicko-valtického areálu, uložené zejména v Moravském zemském archivu v Brně, ve fondech:

Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, F 18;

Lichtenštejnská lesní zařizovací kancelář Břeclav, F 31;

Velkostatek Lednice, F 63;

Velkostatek Valtice, F 94;

Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, F 115;

Velkostatek Szarvas, F 117;

Lichtenštejnské cirkuláře, normálie a instrukce, F 128

a ve sbírkách Archivu map a plánů Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Brně.

Mapové podklady jsou poprvé vystaveny v uceleném souboru, který vznikl digitalizací originálů. Díky tomu je možné je prezentovat nejen na této výstavě, ale budou dostupné jednak v předkládaném kritickém katalogu a rovněž na stránkách Národního zemědělského muzea (<https://www.nzm.cz/sbirka/archivalie>). Díky tomu se stanou dostupné pro badatele připravující podklady související s územním plánováním, obnovou kulturní krajiny apod.

Příprava výstavy byla zahájena v roce 2012, kdy autoři excerpovali z výše uvedených fondů mapy a plány, jež mají vztah k předmětné krajině. Plány byly následně panem Ing. Petrem Fenclem ve spolupráci s Helenou Žitnou digitalizovány ve formátu tif a uloženy

v úložišti Národního zemědělského muzea. Informace v nich uložené byly využity při výzkumu dané kulturní krajiny a ve výsledcích publikovaných v rámci projektu *Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století*:

NOVÁK, Zdeněk: Karel Eusebius, kníže z Lichtenštejna, a tvorba zahrad a krajiny na Moravě/Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein: Garten- und Landschaftskunst in Mähren, in: Chov koní knížat z Lichtenštejna na jižní Moravě a Dolním Rakousku/Pferdepolitik der Fürsten von Liechtenstein in Südmähren und Niederösterreich, sborník z konference konané 16. dubna 2013 na zámku v Lednici a 13. června 2014 na zámku Wilfersdorf, s. 71–92 a 183–213, 22 a 30.

NOVÁK, Zdeněk: Dědictví staletých vlivů knížat z Lichtenštejna na zahradní kulturu a krajinu v českých zemích, in: Časopis Matice moravské, roč. 132, Suppl. 4, 2013, s. 105–140.

NOVÁK, Zdeněk: Moravská implementace principů francouzské zahrady knížetem Karlem Eusebiem z Liechtenštejna. Prameny a studie, 54, 2014, s. 66–85.

NOVÁK, Zdeněk: Proměny krajiny v kontextu zahradního umění ve vztahu ke krajině pro chov kočárových koní v Kladrubech nad Labem, in: Sborník z mezinárodní konference Ochrana kulturní krajiny. Organizace kulturní krajiny se zvláštním zřetelem k chovu koní. Kladruba nad Labem 2017, s. 26–44.

NOVÁK, Zdeněk: The Lednice–Valtice Cultural Landscape, in: Sborník z mezinárodní konference Zahradní dědictví (obnova – péče – prezentace). Praha–Kroměříž 2017.

NOVÁK, Zdeněk: Landscape for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladruby nad Labem – new Czech nomination to World Heritage List, in: Sborník z mezinárodní konference Zahradní dědictví (obnova – péče – prezentace). Praha–Kroměříž 2017.

Novák, Zdeněk: Metodika péče o umělecky ztvárněnou kulturní krajinu. Certifikovaná metodika. Praha 2017.

NOVÁK, Zdeněk et kol.: Zahrada Evropy. Osudy zahradního umění na Moravě pohledem 21. století. Praha 2017.

Digitalizované plány byly rovněž využity v rámci prezentace výsledků uvedeného projektu formou přednášek a workshopů.

V roce 2013 byla v Multifunkčním centru zámek Lednice budována expozice *Krajinou zahrad*, zaměřená na prezentaci hodnot Lednicko-valtického areálu. V rámci přípravy této expozice byly autorem libreta a scénáře (Ing. Zdeněk Novák) rovněž využity informace z počáteční fáze práce na výzkumném projektu *Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století*.

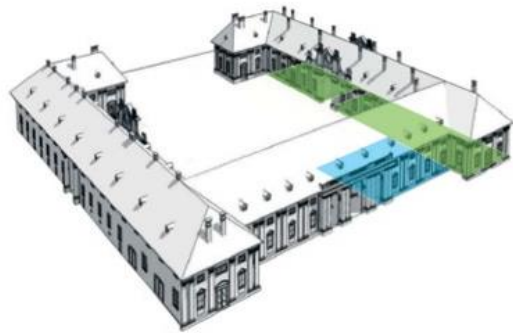
Na tuto výstavu navázala výstava *Zahrada Evropy*, k níž je vydáván tento kritický katalog. Digitalizované podklady byly vytištěny, zarámovány a instalovány do expozice *Krajinou zahrad* spolu s výsledky vybraných etap projektu *Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století*, a to Třeboňska, Hlubočka a Českého Krumlova.

Soustředění podkladů čtyř kulturních krajin (včetně Zahrady Evropy) umožňuje návštěvníkům studovat paralely i odlišnosti, což je zejména pro studenty zahradní a krajinářské architektury, studující na Zahradnické fakultě Mendelovy univerzity v Brně, jež sídlí v Lednici na Moravě, mimořádně přínosné.

Technické výkresy popisují například nejen varianty úprav zámku v Lednici, ale i zámečku Pohansko a dalších staveb. Většina materiálů byla digitalizována ze sbírek Moravského zemského archivu v Brně a Státního oblastního archivu v Třeboni.

Zejména v oblasti Lednice, Valtic a Břeclavi se jedná o nejrozsáhlejší zpracování mapových podkladů, které jsou v takovém množství poprvé přístupné veřejnosti.

Výstava je součástí prohlídkového okruhu zámeckých jízdáren v Lednici a je přístupna do konce dubna 2018 každý den v čase 10-16 hod. Instalována je v severovýchodním křídle zámeckých jízdáren.

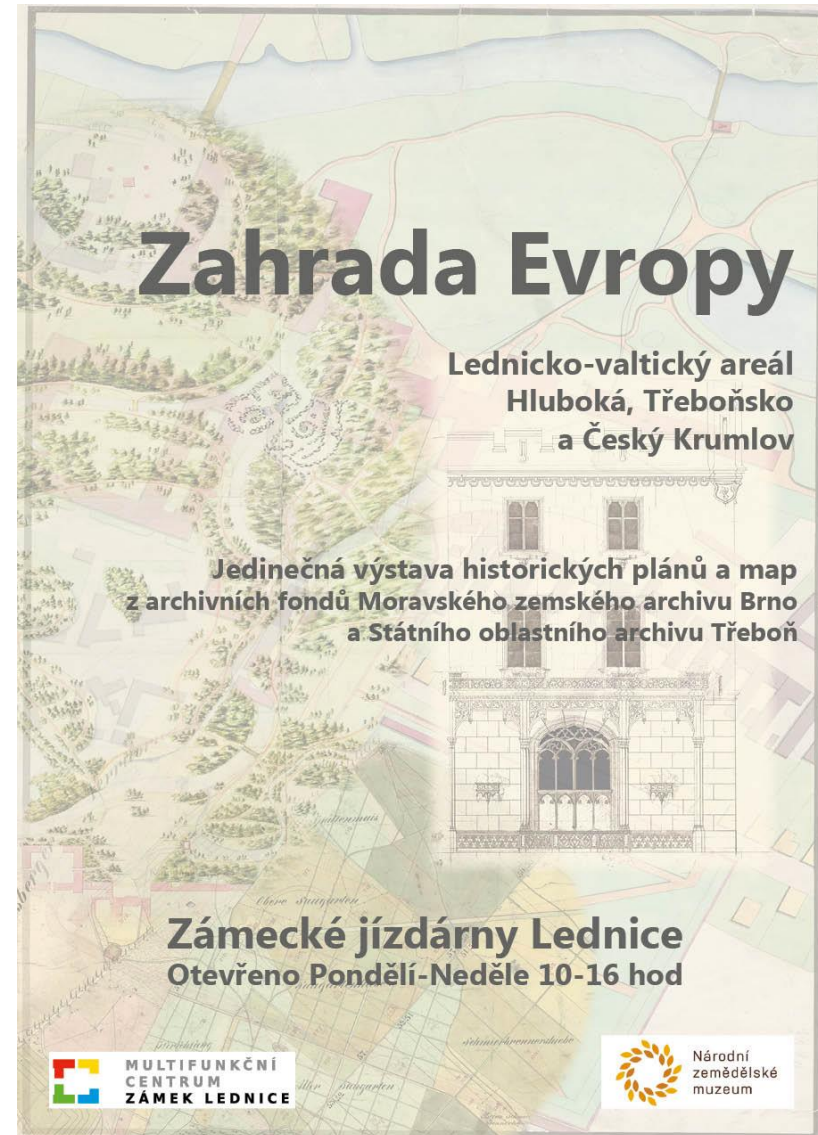

- Informační centrum
- Expozice Krajinou zahrad a Zahrada Evropy

Jízdárny státního zámku Lednice

Fotografie z výstavy

Pozvánka výstavy

Fotografie z výstavy

Fotografie z výstavy

Fotografie z výstavy

Fotografie z výstavy

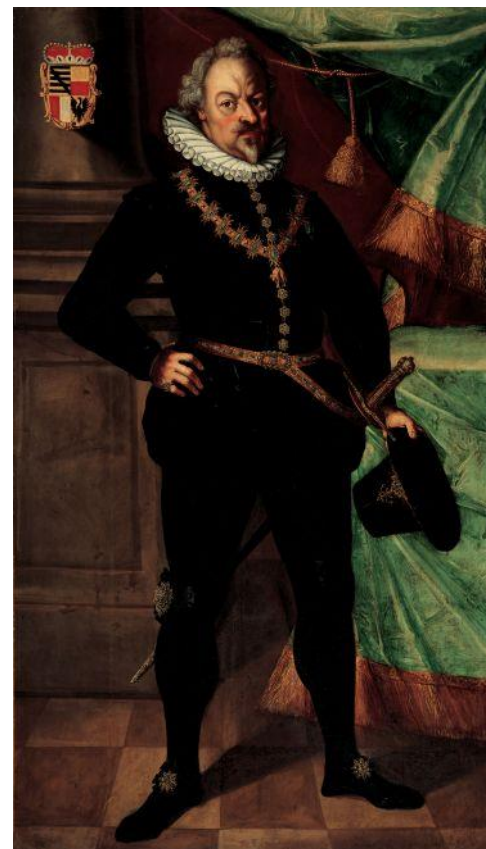
3 Osobnosti dějin Zahrady Evropy

3.1 Lichtenštejnové

3.1.1 Karel I. (1601–1627)

Karel I., povýšený v roce 1608 do dědičného knížecího stavu, položil základy výjimečné organizace krajiny Lednicko-valtického areálu. Jeho snem bylo vytvořit na jeho místě samostatné knížectví, jehož centrem by byly Valtice s knížecím sídlem a katedrálou. Proto začal velkoryse přestavovat valtický hrad a uvažoval o stavbě mohutného kostela. Valtický hrad na úzké ostrožně sevřené městem a bez dostatečných zdrojů vody však neumožňoval vybudování odpovídající zahrady. Proto začal kníže rozvíjet zahradu v Lednici a vytvořil tak oblíbené schéma italských sídel – palác ve městě a k němu vila se zahradami na venkově. Tady v podmínkách trochu kuriózních – obě sídla jsou totiž na venkově. Nicméně to dokládá způsob Karlova myšlení, kdy se Valtice jako knížecí sídlo rozrostou do velkého města. Lednice, jako letní rezidence, jako tzv. vila suburbana, bude dokonce v jiné korunní zemi. Opět to vyjadřovalo představu o budoucím světě, světě, který uvnitř knížectví nemá hranice.

Valtice měly být s okolními sídly spojeny přímými cestami, aby bylo každému návštěvníkovi okamžitě zřejmé, kde je tady střed světa.

Karel I. z Lichtenštejna

3.1.2 Karel Eusebius (1627–1684)

Karel Eusebius, 2. kníže z Lichtenštejna, neměl jednoduchý život. Vzdělaný, s mezinárodním rozhledem, se skvělou orientací v soudobém umění a architektuře začal vládnout ve druhé polovině třicetileté války. Země byly vydrancované jak válečnými událostmi, tak odchodem nekatolického obyvatelstva. Mimo to se citelně ochladilo a nastaly kruté zimy. Výnosy knížecích panství tak radikálně poklesly. Kníže musel navíc uhradit pokutu vyměřenou rodu za účast Karla I. na aféře tzv. tenké mince. Dále musel přispívat na válku s Turkem. Za jednu půjčku císaři (která nebyla nikdy vrácena) si jako jistinu nechal zapsat hřebčín v Kladrubech nad Labem. Nikdy jej však nezískal.

Přes to všechno se mu podařilo vybudovat řadu úžasných věcí a zbytek svých snů vtělil do naprosto unikátního díla „Kniha o architektuře“, které nám poskytuje představu o uvažování knížete. Při úvahách o knížecích sídlech preferuje „zdravé povětří“ a možnost honiteb, zemědělství jej moc nezajímá. Podrobně popisuje strukturu knížecího sídla, včetně zahrad, bažantnic a krajiny. Uvádí, že „naše sídla musí být propojeny alejemi“.

V Lednicko-valtickém areálu uskutečnil sen svého otce o organizaci krajiny. Z Valtic vybíhají aleje k Mikulovu (bažantnici), Lednici, Ladné, Břeclavi a Lanžhotu, jako by chtěly „přistehovat“ moravské lokality k rakouským Valticím. Do sousedních rakouských sídel (Rabensburg, Wilfersdorf) nyní žádné přímé aleje nesměřují.

Ve Valticích nechal kníže Karel Eusebius vybudovat konírny a jízdárnu, v Lednici se soustředil na zahradu, u vily nechal v důsledku ochlazení klimatu patrně „jen“ zazdít arkády a upravit nově vzniklé pokoje, a začal stavět „Zámek ořů“,⁴ tedy komplex koníren a jízdáren.

Podle vlastního projektu zahájil stavbu zámku Plumlov jako rezidence pro svého syna. Místo bylo zhruba uprostřed mezi moravskými panstvími, se „zdravým povětřím“ a bohatými možnostmi lovu.

K jeho zakladatelským počínům náleží i slavná knížecí galerie („Peníze budou, ale s takovými krásnými obrazy se už nemusíme setkat.“) a ještě více péče věnoval chovu koní, který se stal slavným po celé Evropě. Chov koní podle něj upadal, a proto do něj měla knížata investovat prostředky („Malířství je krásné a vzácné, ale vždy se najdou dobří malíři, kteří se učí jeden od druhého. Architektura je krásná a umělecky bohatá, k tomu také lze najít vynikající architektky, plně kompetentní stavby řídit a provádět. K plemenitbě koní už ale nelze najít stejně schopné odborníky, jedině v hřebčínech císaře a některých italských knížat“).

Doba vlády knížete Karla Eusebia představuje první vrchol v uspořádání krajiny Lednicko-valtického areálu. Na středověkou soustavu polních a lesních pozemků a rybníků, respektujících přírodní podmínky a možnosti hospodaření, byla položena geometrická struktura alejí s jasným cílem ukázat vyšší řád. Na tuto základní strukturu navazovala další knížata a doplňovala ji dalšími alejemi nebo průseky v lesích. Teprve mnohem později začala být tato struktura využívána jako základ katastrálních měření.

---

⁴ SEDLMAYR, Hans: Johann Bernhard Fischer von Erlach. Wien–München 1956.

Karel Eusebius z Lichtenštejna

3.1.3 Jan Adam Ondřej (1684–1712)

Johann Adam Andreas zvaný také Hans Adam kníže z Lichtenštejna se na rozdíl od svého otce držel císařského dvora a stal se jakousi šedou eminencí císařů Leopolda I. a Josefa I. Provedl zásadní organizační reformy hospodaření na svých panstvích, které spočívaly v tom, že ukončil nájmy a zakládal nové dvory, které hospodařily ve vlastní režii. Díky tomu dosáhl velkých výnosů, které mu vynesly přídomek „Bohatý“. Hlavně mu však umožnily realizovat sny a plány otce a děda. Hans Adam se zpočátku pevně držel instrukcí svého otce, celkem záhy se z nich však vymanil. Ukončil stavbu podle jeho názoru nesmyslného zámku v Plumlově, stejně tak zastavil přípravu nového sídla na kopci nad Valticemi. Naopak investoval do paláců vídeňských, zejména Zahradního, který byl součástí celého, jak bychom dnes řekli „developerského“ záměru. Nechal totiž vyprojektovat nejen vlastní palác se zahradou a letohrádkem, ale celé nové vídeňské předměstí Liechtental s pivovarem. Dokončil stavbu lednického Zámku ořů a vystavěl zámky na panstvích Kolodějích, Lanškrouně, Šternberku a Úsově (Nové Zámky u Litovle).

Hans Adam konečně dosáhl na cíl knížete Karla I. Zakoupením říšských panství Schellenberg a Vaduz získal právo zasedat na říšském sněmu. Sen o samostatném knížectví se tímto přiblížil.

V krajině pokračoval v realizaci představ svého otce, knížete Karla Eusebia. Prováděly se pokusy zakládáním lesů, byly rozšiřovány obory a v nich budovány kříže nebo hvězdice průseků.

Jan Adam Ondřej z Lichtenštejna

3.1.4 Antonín Florian (1656–1721)

Vnuk knížete Gundakara poprvé v dějinách rodu sjednotil ve svých rukou celý rodový majetek. Sloužil ve vysokých úřadech a byl vyslancem u papežského dvora. Jako nejvyššímu hofmistrovi španělského krále Karla III., který se později stal císařem Karlem VI., mu byl propůjčen titul španělského granda. Za Karla VI. byl předsedou státní rady. Díky jeho vlivu se podařilo dosáhnout toho, že císař sjednotil panství Schellenberg a Vaduz a povýšil je na Lichtenštejnské knížectví. Tím Lichtenštejnové povýšili na úroveň jiných říšských suverénních panovníků, tedy králů, vévodů a knížat. Cíl knížete Karla I. byl konečně naplněn. Zisk samostatného říšského knížectví však byl nutný z důvodů politických, nikoli hospodářských. První kníže navštívil Lichtenštejnské knížectví až v polovině 19. století.

V 18. století se nadále pomalu prosazovala modernizace trojpolního systému zaváděním okopanin – brambor a kukuřice. Mocným impulsem změn se stalo osvícenství, které přineslo jak nové zemědělské kultury a vylepšení hospodaření, tak zrušení nevolnictví. I v lesnictví se stále více prosazoval systém hospodaření ve prospěch produkce dřevní hmoty. Byly k tomu vydávány instrukce zvané lesní řády. Jejich prosazení však naráželo na zvyklosti obcí a často se posunulo až do 19. století. Kníže Anton Florian poznal Itálii, Francii i Španělsko. Po nástupu na knížecí trůn pokračoval v realizaci odkazu knížete Karla Eusebia. Alej do Lednice byla nově osázena jako čtyřřadá, valtický zámek byl radikálně překoncipován. To, co se jeho předchůdci zdálo jako důležité, totiž existence středověkého hradu jako hmotného dokladu starobylé přítomnosti rodu v Lednicko-

valtickém areálu, pro Antona Floriana důležité nebylo, a středověké a renesanční konstrukce ustoupily, aby udělaly místo nové francouzské zahradě. Zámek získal podobu sídla „velkého španělského granda“.

Antonín Florian z Lichtenštejna

V Lednici byly staré „domy pro pomerančovníky“ knížete Karla Eusebia strženy a místo nich byla vybudována nová oranžerie, největší ve Svaté říši římské národa německého. Také vyhlídka ze zahrady směrem na sever k Podivínu byla obnovena. Kníže požádal slavného francouzského zahradního architekta Dominika Girarda, který upravoval ve Vídni zahrady prince Evžena Savojského, aby vypracoval nový projekt na řešení lednické zahrady. Do zámecké kuchyňské zahrady byly dovezeny nové odrůdy ovocných stromů a burgundské révy. Odtud se šířily do dalších zahrad.

3.1.5 Josef Johann Adam (1690–1732)

Působil jako hofmistr císaře Karla VI., byl jeho zástupcem na moravském a na slezském zemském sněmu. Z hospodářských důvodů se nezapojil do dvorské služby a věnoval se správě rozsáhlých majetků. Z jeho doby se dochovaly nerealizované projekty na úpravu zámku Lednice. Výkresy z dílny Antonia Beduzzi jsou uloženy ve sbírkách Moravské galerie v Brně.

3.1.6 Josef Václav (1696–1772)

Kníže Josef Václav v sobě mimořádnou měrou spojoval nadání vyžadovaná od aristokrata vrcholného baroka. Uměl se pohybovat na dvoře, ovládal tajemství politiky, byl vynikajícím válečným stratégem a organizátorem. Pod Evženem Savojským bojoval jako podplukovník s Turky v letech 1716–1718, ve válce o polské dědictví získal hodnost polního maršála. V letech 1735–1740 působil na diplomatických misích v Berlíně a v Paříži. Pro audienci francouzského krále nechal vyrobit Zlatý kočár. Za vlády Marie Terezie se stal její oporou, na vlastní náklady zmodernizoval rakouské dělostřelectvo. V roce 1760 byl pověřen mimořádně čestným úkolem, aby přivezl nevěstu korunního prince Josefa – vévodkyni Isabelu Parmskou. K cestě opět použil Zlatý kočár. Naposledy „zazářil“ jako hlavní komisař volby císaře Josefa a jeho korunovace ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1764. Když se pět let poté polámal císaři u Rousínova kočár a císař během přestávky na opravu provedl do té doby nevídaný čin, totiž půjčil si od nedaleko orajícího čeledína Jana Kartoše pluh a vyoral brázdu přes celé pole, postavil tam kníže Josef Václav na přání císařovny Marie Terezie pomník. Pomník byl zničen po vzniku Československé republiky.

Josef Johann Adam z Lichtenštejna

Josef Václav z Lichtenštejna

3.1.7 František Josef I. (1726–1781)

Kníže Josef Václav zemřel bez následníka. Jako svého nástupce vychovával synovce Františka Josefa. Ten doprovázel Josefa Václava při bitvách v severní Itálii i na cestě pro nevěstu císaře Josefa II. V roce 1763 vezl do Španělska portrét budoucího císaře Leopolda II. jeho nevěstě, španělské infantce Marii Ludovice. Kníže se věnoval zejména správě panství a je považován za velice inovativního hospodáře. Kníže František Josef I., strýcem Josefem Václavem dlouhodobě připravovaný na roli vladaře, se věnoval péči o knížecí statky rozmnožené v roce 1772 o někdejší lichtenštejnská panství Kostelec nad Černými Lesy, Plaňany, Uhříněves, Škvorec a Kounice v Čechách, zděděné po praradě Marii Terezii vévodkyni Savojské, dceři knížete Jana Adama Ondřeje, včetně zakoupeného panství Rataje. V době jeho vlády bylo dokončeno 1. vojenské mapování, které podává první ucelený pohled na zemědělskou a lesnickou krajinu a zachycuje ji v době před nástupem průmyslové revoluce a před radikálními změnami v zemědělství. Vstupní branou nových rostlin do areálu byl v té době konvent Milosrdných bratří ve Valticích. Tam pod vedením převora Norberta Adama Boccia, s nímž se kníže přátelil a bral jej na cesty po panstvích, vznikla skutečná botanická zahrada. Boccius spolupracoval i s ředitelem císařské botanické zahrady ve Vídni Nicolasem Josephem von Jacquin. Valtická klášterní zahrada obsahovala nejen kolekci léčivých rostlin a koření, ale také řadu hospodářských rostlin, např. slunečnici, brambory, kukuřici a další. Boccius vylepšoval i sortiment ovocných stromů, jejichž rouby pak posílal do řádových konventů i na lichtenštejnská panství.

František Josef I. z Lichtenštejna

3.1.8 Alois Josef I. (1759–1805)

Alois Josef I. pokračoval v inovacích zahájených otcem. Až na krátkou službu v armádě se od mládí věnoval hospodářství. Hodně cestoval a poznatky z cest a ze studia odborné literatury uplatňoval ve správě panství. Rozmnožil fideikomisní knihovnu a podporoval divadlo. Energii věnoval zejména zvyšování výnosů z panství zaváděním nových druhů pěstovaných rostlin, a to na polích, v lesích i v zahradách. Vedle toho dbal na krásu krajiny na svých panstvích, zejména na území Lednicko-valtického areálu. Zpětně viděno, můžeme 24 let jeho vlády vnímat jako přípravné období a dobu zrodu myšlenek, uskutečněných až jeho následovníky. Za jeho vlády vznikla v Lednici sbírka ovocných dřevin největší široko daleko a živý herbář polních plodin a pícnin. Jeho snaha stabilizovat výnosy dřevní hmoty ze 138 000 ha lesní půdy vedla dokonce k vyslání botanické expedice do Severní Ameriky a zavádění severoamerických dřevin do zdejších lesů. Vlastně jemu vděčíme za to, že u nás zdomácněl akát. Péče o, jak bychom dnes řekli, lidské zdroje, vedla k organizaci internátních vzdělávacích pobytů mladé selské generace v Lednici, kde se budoucí sedláci učili moderním způsobům hospodaření, seznamovali se s novými rostlinami a osevními postupy, s novými plemeny hospodářských zvířat apod.

Osvícenský postoj k organizaci krajiny byl snad pro knížete důvodem k tomu, že v době, kdy se Evropou valila módní vlna anglické zahrady, upravil lednickou zahradu v duchu nejlepších tradic zahrady francouzské do jasně zorganizovaného útvaru (založil kompozici alejí ve tvaru husí stopy, tzv. *pate d'oie*, vodní kanál s vodotrysky, boskety a vysadil vlašské topoly). Romantik v jeho duši vložil do této

geometrické struktury stavební program módní anglo-čínské zahrady, realizovaný ve stavbách Josepha Hardtmutha (Čínský pavilon a čínský most, ruiny vítězného oblouku, Chrám Slunce, Gotický dům, Minaret). Vznikla tak naprosto ojedinělá kombinace dvou zahradních stylů, kdy vlastní anglická zahrada byla přítomna „jen“ jako dekorace či zpestření rozsáhlé le Nôtreovské kompozice.

Jádrum nově koncipované velkorysé lednické zahrady se stal Chrám Slunce, nebo také Hvězdový chrám. Označení získal podle toho, že stál uprostřed obory zvané Hvězda. Vazba na téma světlo, prosazovaná už knížetem Karlem Eusebiem, je zřejmá.

Chrám Slunce byl postaven v letech 1794–1795. Na atice byl ozdoben nápisem „RERUM PRODUCTORI, ENTIIUM CONSERVATORI“ („Zhotoviteli věcí, ochránci bytí“). Zbourán byl kolem roku 1818.

V roce 1794 začala jako symbol modernizace celého knížecího hospodářství přestavba lednického hospodářského dvora, ležícího naproti Zámku ořů, která byla ukončena v roce 1797. S přestavbou byla zahájena i stavba Starých lázní, zbouraných roku 1806. Ke zbourání hospodářského dvora došlo z velké části v roce 1882.

Během roku 1795 proběhla stavba dřevěného Čínského pavilonu, do něhož byly umístěny originální čínské tapety ze Šanghaje, do Lednice dovezené z Versailles. V roce 1797 začala stavba Minaretu, která byla ukončena v roce 1802. V roce 1797 začala rovněž stavba obelisku na konci aleje směrem na Přítluky a Brno.

Pro zahradního hlídače v Lednici nechal Alois Josef I. postavit v roce 1804 dům v parku, tzv. hájovnu, a ve stejném roce pro chov bažantů zámeček Belveder u Valtic s krásnou vyhlídkou na Pálavu.

Alois Josef I. z Lichtenštejna

Nejcharakterističtější stavbou Lednicko-valtického areálu, která svým pojetím nemá na světě obdoby, je Minaret. Napodobenina muslimské svatyně je standardní součástí velkých anglických zahrad. Najdeme ji v Carském Sele, v Nymphenburgu u Mnichova, ve Schwetzingen i jinde. Nikde však nejsou proporce mešity a minaretu tak zvláštní, jako v Lednici, kde se napodobenina mešity schovává v podnoži vlastní vyhlídkové věže. Josef vypracoval plán stavby údajně přes noc. Na podzim roku 1797 bylo připraveno podloží. Protože byl Minaret vybudován na říčních náplavách s tekoucími písky, bylo nutno jeho základy zpevnit. Za tím účelem byla plocha o rozloze 150 x 150 m vyhloubena na 3, 15 m. Do dna bylo zvláštním, k tomu účelu zkonstruovaným a koňmi poháněným bucharem zatlučeno na 500 olšových pilot, zašpičatělých a okovaných. Rovné olše byly vybírány ve všech lichtenštejnských lesích. Přitom dvě pumpy, opět koňmi poháněné, stále čerpaly z jámy vodu. Na piloty byl položen dubový rošt (48 trámů severojižním a 48 trámů východozápadním směrem) a vystavěn kamenný základ. Pak se začala zvedat vlastní stavba věže. Pro ni postavil Hardtmuth zvláštní, v kraji nevídané lešení v podobě spirály, dvanáctkrát obíhající budoucí stavbu. Traduje se, že zedníci se báli na něčem tak neobvyklém pracovat. Na Hardtmuthův pokyn proto musel kaprál lichtenštejnského pluku se svým koněm vyjet až nahoru, aby dokázal bezpečnost konstrukce. Uvádí se, že kůň i jezdec trasu absolvovali bez nejmenších známek strachu. Věž se stavěla z připravených otesaných kvádrů. Ve výši 62 m byl na vrchol osazen pozlacený pŮlměsíc. Pak se teprve přestavěla podnož – sklepy, přízemní arkáda a devět sálů v prvním patře. Nakonec byla dokončena vnitřní výmalba. Kníže Alois Josef I. byl stavbou nadšený do té míry, že vyplatil Hardtmuthovi mimořádnou prémii 1000

zlatých. Protože lešení stálo na místě několik let a působilo v krajině mnohem výrazněji než definitivní štíhlá věž, říkalo se minaretu v 19. století častěji Babylonská věž.

3.1.9 Jan Josef I. (1760–1836)

Druhorozený syn knížete Františka Josefa I. byl určen pro armádní kariéru. Začal jako poručík, skončil jako polní maršál a vyznamenal se zejména v napoleonských válkách. Vojáky byl respektován pro svou odvahu. Vyjednal s Napoleonem Bratislavský i Schönbrunnský mír. Napoleon si jej vážil natolik, že při rozpuštění Svaté říše římské národa německého vtělil Lichtenštejnské knížectví do Rýnského spolku, což se stalo základem pozdější státní suverenity knížectví. Jan Josef I. schválil první ústavu v dějinách knížectví, přesto jej nikdy osobně nenavštívil. Rovněž i on pokračoval v zásadních inovacích zahájených otcem a bratrem a zcela zmodernizoval velkostatkové hospodářství. Stal se duchovním otcem Lednicko-valtického areálu, jak jej známe v dnešní podobě.

„Jsem nejvřelejším a nejhlubším obdivovatelem zemědělství a jsem přesvědčen, že solidní bohatství státu stejně jako jednotlivého soukromníka je založeno právě na něm.“, napsal kníže Jan Josef I., když přestal být aktivním vojákem a stal se správcem rozsáhlého rodového majetku. Zásadně modernizoval zemědělské hospodářství (hromadně rušil úhory a zavedl dodnes u nás používané střídavé hospodářství, tedy střídání obilovin, okopanin, píce a technických plodin), lesnictví a chovatelství.

Pozoruhodné je, že i když Jan Josef I. navazoval na dílo svého bratra (který byl jen o rok a šest týdnů starší), měl na zahradní a krajinářskou tvorbu tak odlišné názory, jaké obvykle pozorujeme při střídání generací. Jeho pravou rukou byl mimořádně talentovaný hospodář a umělec Bernard Petri, který do monarchie uvedl nejčistší anglické krajinářské zahradnictví v duchu Humpry Reptona, a založil krajinářské parky jak na rakouských panstvích (Hadersfeld, Lichtenhall, Liechtenstein, Rabensburg a Valtice), tak na panstvích moravských (Adamov, Břeclav, Lednice a Úsov), nakonec i park u zámku Koloděje u Prahy.

Největší zásluhu však má na Lednicko-valtickém areálu. Po době knížete Karla Eusebia nastává druhý vrchol v tvorbě krajiny. Pod vedením knížete Jana Josefa I. byly docizelovány starší prvky krajinné kompozice (hráz Prostředního rybníka byla nově postavena v ose Lednické aleje, ta tak byla konečně po 160 letech „narovnána“ do přímky, byla vysázena nová alej u Nového dvora a otevřeny nové průseky Bořím lesem) a louky, pastviny a okraje lesních porostů byly doplněny dosud nevídanou kompozicí, stručně řečeno – anglickými parky. V nich a na důležitých místech v krajině vybudovali talentovaní architekti (Hardtmuth, Kornhäusel, Engel a Leistler) stavby, které dodnes budí obdiv svou monumentalitou a krásou. Na anglické parky byly přeměněny celé zámecké zahrady v Lednici a Valticích. Hlavně proměna lednického parku byla iniciátorem grandiózního krajinného programu. Stavby knížete Aloise byly bourány (až na Minaret a Čínský pavilon a most) a místo nich byly v nově zakládaných parcích budovány stavby na stejné téma, ale v měřítku odpovídajícímu krajině. Souběžně byla zúrodňována pole metodami Petriho, zaváděna nová plemena hospodářských zvířat, osvěžen chov koní

dovozem arabských a anglických hřebců a v lesích byly pokusně vysazovány severoamerické dřeviny z lednických školek. Nové parky v krajině neměly žádné ohrady, u zámeckých parků byly jejich ploty dovedně maskovány, takže návštěvník nikdy nevěděl, jestli je ještě nebo už v parku nebo v zemědělsky obdělávané krajině. Na velkých loukách v parcích se pásala stáda koní a ovcí stejně jako na pastvinách

Jan Josef I. z Lichtenštejna

v krajině. Součástí parkových úprav byly sady a vinohrady, na pastvinách byly vysazovány malebné stromy, v oborách přicházela zvěř až k návštěvníkům. I rybníky byly zkrášleny vytvořením ostrovů, přesto nepřestaly plnit svou hlavní hospodářskou funkci. Anglická krajinářská zahrada jako umělecký směr dosáhla pod vedením knížete a díky talentu Petriho a architektů Hardtmutha, Kornhäusela a Engela nové kvality: žádná anglická krajinářská zahrada na světě nebyla dosud komponována na ploše větší než 250 km², v žádné zahradě se dosud v takovém měřítku (lesní porosty, aleje) neuplatnily exotické rostliny, o měřítku zahradních staveb ani nemluvě. Podněty „Lednice a jejích zahrad“, jak Lednicko-valtický areál nazývá dobová literatura, ovlivnily následně tvorbu největších zahradních architektů 19. století (Hermann Pückler knížete z Muskau, Petera Josepha Lenného a Arnošta Emanuela hraběte Silva-Taroucca).

Po nástupu knížete Jana Josefa I. přestavěl Hardtmuth lednický zámek. Ten získal monumentální atiku, balkon na fasádě do nádvoří i do zahrady a průjezd s průhledem na Minaret. S průjezdem však Hardtmuth nesouhlasil a tak zřejmě začaly spory mezi architektem a knížetem. V souvislosti s realizací nové vize zámeckého parku postavil Hardtmuth na břehu nového rybníka v roce 1805 akvadukt. V roce 1806 byly vystavěny nové lázně pod zámekem na břehu Růžového rybníka a Lovecký zámeček na loukách navazujících na zámecký park. Po Belvederu je to první větší stavba mimo hranice zámeckých parků a začátek procesu vzniku Lednicko-valtického areálu v dnešní podobě. Stavby pokračovaly i v zámeckém parku, v letech 1807–1808 byl vybudován Chrám múz na konci zámecké oranžerie.

Těžiště Hardtmuthovy aktivity se stále více přesouvalo do krajiny. Bernard Petri určoval lokality staveb, kníže Jan Josef I. vytvářel zadání a Hardtmuth projektoval a stavěl. Pokračoval monumentální stavbou umělé zříceniny ve východní ose někdejší barokní Hvězdy – umělou zříceninou Janohradu (1807–1810). Dále postavil Nový dvůr (v letech 1809–1810) jižně od Lednice s kapacitou jeden tisíc ovcí rasy merino, vyprojektoval a začal stavět zámečky Pohansko (v letech 1810–1812) a Lány (v letech 1810–1812) jižně od Břeclavi a Památník otci a bratrům – Kolonádu (v letech 1810–1812) na kopci Rajstně (Homoli) u Valtic. Vedle toho byly v roce 1810 vystavěny další obelisky, jeden v polovině cesty z Valtic do Lednice, jeden v aleji směrem na Schratzenberg. Poslední obelisk vztyčil Hardtmuth v roce 1811 na ostrově v Prostředním rybníce, vysoký byl 13 sáhů (cca 19,5 m). Hardtmuthovým dílem je také Dianin chrám (Rendez-vous) ve tvaru vítězného oblouku (v letech 1812–1813) na nejvyšším místě Bořího lesa.

Ve Valticích však byl zámecký park radikálně proměněn již podle zásad anglické zahrady.

Kníže trávil s rodinou v Lednici léto a podzim (asi od poloviny července do konce října), kdy se americké dřeviny krásně vybarvují a vytvářejí efekt tzv. indiánského léta. Tehdy také navštívil Lednici korunní princ Ferdinand (od roku 1835 císař).

3.1.10 Alois Josef II. (1796–1858)

Kníže získal hluboké filozofické a národohospodářské vzdělání. Pokračoval v modernizaci panství. Jeho cesta na korunovaci královny Viktorie přinesla změny ve výtvarném cítění. Lichtenštejnskému knížectví udělil pod vlivem událostí roku 1848 provizorní demokratickou ústavu, ale vzápětí se vrátil k základnímu zákonu svého otce, tedy k oné ústavě, která zakládala absolutistickou vládu. Byl však prvním knížetem, který Lichtenštejnské knížectví osobně navštívil.

Kníže byl členem 74 humanitárních, vědeckých a průmyslových organizací a podporoval je značnými příspěvky.

Kníže Alois Josef II. se neochotně podřídil přání svého otce – polního maršála – a vzdal se vojenské kariéry. Věnoval se studiu hospodářství, filozofie a politiky a hodně cestoval po Evropě. Procestoval celou Itálii, vystoupil až na vrcholy Etny a Vesuvu, navštívil Pompeje. Druhá studijní cesta jej vedla do Anglie a Skotska. Na rozdíl od otce, který byl až do 45 let vojákem a o hospodářství se do té doby příliš nezajímal, byl uznávaným odborníkem v zemědělství i v průmyslu. Kníže byl mimo jiné předsedou Rakouské (10 let) a Moravsko-slezské společnosti pro povznesení orby, přírodovědy a tak podporoval šíření moderních poznatků po celé monarchii a zejména na Moravě. Společnost pod jeho vedením zakládala odborné školy, začala vydávat časopis a organizovala zemědělské výstavy. Za nejlepší výsledky ve šlechtění a plemenitbě udělovala ceny. Společnost podporovala mimo jiné šlechtění rostlin, hedvábnictví a včelařství.

V době vlády Aloise Josefa II. byla zrušena roboty. Vyvázání poddaných z roboty mu přineslo prostředky, které mohl investovat do přestavby zámku v Lednici, ale současně radikálně změnilo hospodaření velkostatků, které nadále musely zajišťovat veškerou práci vlastními zaměstnanci nebo za úplatu najímat služby, např. potahy.

Alois Josef II. z Lichtenštejna

Jemu vděčíme za to, že do pohádkové krajiny Lednicko-valtického areálu vložil stejně pohádkový zámek. Lednický zámek je uskutečněným snem mladého architekta Georga Wingelmüllera o anglické rytířské architektuře a snad proto uchvacuje své návštěvníky dodnes. Žádný jiný zámek není tolik propojen s okolní zahradou (do zahrady se z přízemí zámku otevírá 12 vstupů a jeden vstup do zimní zahrady)⁵, na žádném jiném není tolik respektována jednota exteriéru a interiéru. Kníže Alois Josef II. si nově přestavěného zámku příliš neužil, zemřel v něm 12. listopadu 1858, týden po oslavě dokončení přestavby.

Vedle zámku, na místě staré barokní oranžerie, nechal kníže postavit nadčasový skleník, jehož tvar je ryze funkční a jen drobné ozdoby respektují pokyn knížete Karla Eusebia: „Naše stavby musí být vždy okrášleny architekturou.“ Projekt vytvořil rovněž Georg Wingelmüller. Je autorem i poslední stavby ve volné krajině areálu – kaple Sv. Huberta v Bořím lese. Kníže tak do krajiny antických (pohanských) bohů vnesl i křesťanský svatostánek.

3.1.11 Jan Josef II. (1840–1929)

Jan Josef II., zvaný Dobrý, se narodil v Lednici. Získal pečlivé vzdělání v mnoha jazycích, studoval v Německu, Bruselu a Paříži. Knížectví Lichtenštejnskému stanovil postupně dvě ústavy (1862, 1921),

---

⁵ V Lednici se dveře zámku otevírají do tří různých typů zahrad – zahradně krajinářské na severu, italizující na jihu a východě, a do zimní zahrady na východě. K tomu je nutno přičíst balkony a terasy, včetně plochých střech zámeckých věží, jež umožňují dýchat svěží zahradní vzduch a vnímat scenérie z jiných úhlů pohledu.

přičemž ta druhá, zavádějící parlamentní demokracii, platí dosud. Byl velkým mecenášem umění a věd. Během jeho vlády proběhla na českých a moravských panstvích pozemková reforma první Československé republiky.

Jan Josef II., který se narodil v Lednici dne 5. října 1840, byl v okamžiku smrti svého otce právě plnoletý a mohl se ujmout vlády. Vládl neuvěřitelných 71 let, až do 11. února 1929.

Studoval v Bonnu a Basileji, procestoval Evropu, delší dobu strávil v Anglii. Byl mimořádně štědrým mecenášem. Wilhelm Lauche v roce 1929 uvedl, že kníže dal na humanitární účely, podporu umění a vědy, podporu školství a církve téměř půl miliardy prvorepublikových Kč, což činí při přepočtu podle průměrné mzdy dělníka asi 20 miliard dnešních Kč.⁶

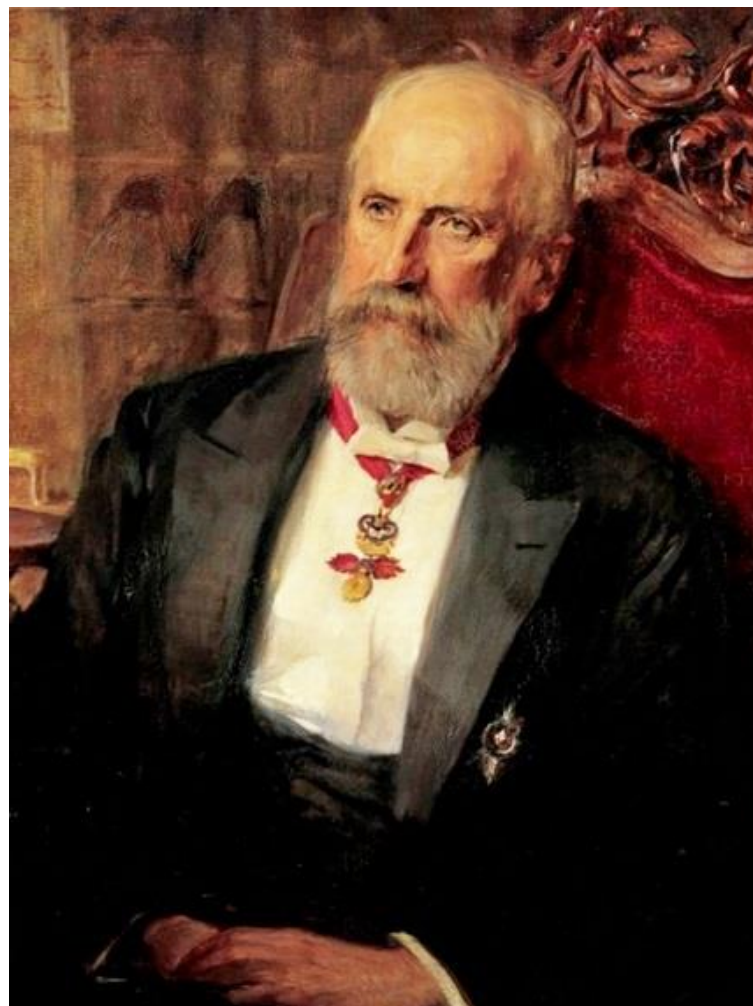
Za jeho vlády se celé lichtenštejnské hospodářství stalo vzorem pro ostatní. Převádění lesů z nízkých na vysoké, budování lesních železnic a cest, zavádění rozumných dávek umělých hnojiv, strojů a nových odrůd v zemědělství, stavby cukrovarů, pivovarů, lihovarů, cihelen, to vše bylo organizováno podle nejmodernějších poznatků a ve vysoké kvalitě.

Zajímal se o přírodu, botaniku a zahradnictví, procestoval všechny významné evropské zahrady, mnohé opakovaně, knihovnu doplnil o soudobá díla věnovaná zahradnímu umění, podporoval šlechtění

⁶ Srov. LAUCHE, Wilhelm: Die Bedeutung des dahingeschiedenen regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein für die Kunst, die Wissenschaften, die Landwirtschaft und den Gartenbau. Brünn 1929.

rostlin, botanické expedice a zahradnické výstavy. Téměř denně projížděl areál na koni, ve stáří kočárem. Chránil staré stromy, v roce 1867 zakázal podle jeho názoru kruté štvance, knížecí honitby se pomalu stávaly bezpečným útočištěm vzácných živočichů, zejména ptáků. Přirozeně tam vznikala budoucí systém ochrany přírody.

Po důkladné přípravě zahájil kníže poslední vývojovou etapu zámeckých zahrad, v Lednici v roce 1884, ve Valticích 1888. Obě zahrady byly rozšířeny na úkor části obcí, které byly zbourány. V Lednici to vyvolalo celé urbanistické překomponování středu obce. Valtická nová zahrada aplikovala tradiční lichtenštejnský princip užitečnosti a krásy tím, že jejím jádrem se stal vinohrad, kolem něj ve velkém oblouku vysázené tisy byly kontrastně oživeny bílými barokními sochami. Nová lednická zahrada prezentovala, jak uspořádat sbírky. Její pravidelná část mezi skleníkem a zámkem byla pojata v duchu italské zahrady s francouzskými prvky – boskety, v nichž byly soustředěny sbírky jehličnatých (pinetum) a listnatých (arboretum) stromů, růží (rozárium) a trvalek (perenetum). Umělecké zacházení s cizokrajným sortimentem bylo představeno v nové východní části (Arizoně). Užitečnost tam byla zaměřena na poznání okrasných rostlin, což bylo později zúročeno založením zahradnické školy. Starší lednický park v kontrastu s novou zahradou kníže řízeně ochuzoval o doklady lidských vlivů (např. zanikl jedinečný Čínský pavilon a celá úprava přístaviště před ním) a celou zahradní kompozici zámeckého areálu tak postavil na kontrastu pěstěné nové zahrady a „divokého“ starého parku.

Jan Josef I. z Lichtenštejna

Kníže si přál, aby se nová zahrada lišila od starého parku uměleckým ztvárněním, ale ne tím, že je nová. Proto se v 80. letech 19. století přesazovaly v Lednici, do té doby v nevídaném měřítku, stovky vzrostlých stromů z parku a okolních lesů do nově zakládané zahrady. Tehdejší vrchní zahradník August Czullik vyvinul zvláštní přesazovací techniku, která byla schopná přemístit až 20 m vysoké lípy, kaštany, borovice, jedle a další stromy, jejichž koruny nemusely být upravovány řezem. Jejich kořenové baly dosahovaly až 9 m v průměru a 2,5 m výšky a vážily až 320 tun. Nikdy ve známých dějinách zahradnictví nebylo přesázeno tolik stromů a první návštěvníci nové zahrady nevěřili vlastním očím, jak o tom svědčí dobové zprávy.⁷

Všechny památky areálu byly opraveny, parky kolem záměčků dosázeny, staré aleje ošetřeny. Krajinné kompozice byly během jeho dlouhé vlády vycizelovány a Lednicko-valtický areál byl vybroušen do podoby zářícího šperku.

---

⁷ LICHT, Hermann: Erinnerungen aus Eisgrub, in: Wiener Illustrierte Gartenzeitung, August–September 1882, s. 351–356.

Mapa panství Valtice a Lednice

Inventární číslo: **Není**
 Autoři: **HÄUFLER, Joseph Vincenz – FEIL, Joseph:**
 Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebungen, nebst einem Wegweiser und Plane auf Stahl mit 17. Ansichten.
 Wien 1840.

Datace: **1840**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **Moravská zemská knihovna (MZK)**

Skupina: **Historická vyobrazení**

Signatura: **1-0231.916 (výřez)**

3.2 Významní architekti a krajinářští architekti⁸

3.2.1 Giovanni Maria Filippi (1565–1630)

Na císařském dvoře v Praze byl v kontaktu s Karlem. I. z Lichtenštejna, který byl dokonce kmotrem jeho syna Rodolfa.⁹ Po propuštění z císařských služeb v roce 1616 nastoupil do knížecích služeb, upravoval vilu v Lednici a poutní kostel ve Vranově u Brna.

3.2.2 Comino Nanini

Italský zahradník pracující od roku 1653 v oranžerii v Lednici.

3.2.3 Johann Urban

Působil od roku 1702 v lichtenštejnských službách jako zahradník.

3.2.4 Johann Bernard Fischer z Erlachu

Uznávaný architekt, od roku 1688 byl podle jeho projektu budován komplex koníren a jízdáren v Lednici, kde respektoval pokyny knížete Karla Eusebia z Lichtenštejna. V roce 1721 vydal knihu „Entwurff einer historischen Architectur, in Abbildung unterschiedener

---

⁸ V době přípravy katalogu nebyly bližší informace o životě uvedených osobností autorům známy.

berühmten Gebäude, des Alterthums, und fremder Völcker, umb aus den Geschichtbüchern, Gedächtnüsz-Müntzen, Ruinen, und eingeholten wahrhafften Abriszen, vor Augen zu stellen ... alles mit groszer Mühe gezeichnet und auf eigene Unkosten gerausgegeben“, jež se stala inspirací pro tvorbu Williama Chamberse a dalších zahradních architektů, kteří inspirovali tvorbu krajiny Lednicko-valtického areálu.

3.2.5 Johann Hauck

Od roku 1752 byl vrchním zahradníkem pro panství Lednice, Valtice, Břeclav a Rabensburg

3.2.6 Johann Schulz

Působil od roku 1753 v lichtenštejnských službách jako zahradník.

⁹ Stalo se tak dne 6. 5. 1607.

3.2.7 Josef Führer

Působil od roku 1754 v lichtenštejnských službách jako zahradník.

3.2.8 Mathias Fritz

Působil od roku 1761 v lichtenštejnských službách jako zahradník.

3.2.9 Ignatz Holle

Byl od roku 1764 lichtenštejnským zahradníkem. Na plánu z roku 1799 zachytil lednickou zámeckou zahradu rozšířenou do někdejší Staré obory a obory Hvězda; její uspořádání odpovídalo principům francouzské zahrady, její stafážní architektura vycházela ze zahrady anglo-čínské.

3.2.10 Josef Lola

Působil od roku 1776 v lichtenštejnských službách jako zahradník.

3.2.11 Joseph Lieska

Od roku 1785 byl dvorním zahradníkem a zahradním architektem. Po odchodu Bernarda Petriho rozpracovával detailní plány zahradních úprav, např. kolem Minaretu (1808), pečoval o plantáže dovezených severoamerických dřevin a uspořádal v kuchyňské zahradě sbírku 500 domácích i cizích rostlin sestavených v Linnéově systému.

3.2.12 Karl Rudziński

Inženýr, od roku 1785 opravoval vodovod a vodotrysky v zahradě v Lednici. V roce 1789 zachytil stav zámeckého areálu v Lednici s úpravami z doby vlády knížete Karla Eusebia z Lichtenštejna.

3.2.13 Joseph van der Schott

Byl zahradník, botanik a ředitel císařských zahrad v Schönbrunnu ve Vídni.

V rámci působení v lichtenštejnských službách byla roku 1802 na pokyn a náklady knížete Aloise I. vyslána do Severní Ameriky (sídlo v Readingu v Pensylvánii) expedice, která měla za úkol vybádat nejvhodnější semena pro výsadbu dřevin. Za Minaretem vznikla po příjezdu expedice školka, ze které se dřeviny a rostliny vyváželi od roku 1808 do celé Evropy. Byly to např. kanadské ořešáky, americké topoly, vejmutovky, topoly a speciálně akáty.

3.2.14 Josef Hardtmuth (1758–1816)

Josef Hardtmuth byl jedním slovem génius. Vynikající kreslíř, talentovaný architekt, vynálezce, muzikant (přátelil se s Mozartem i Schubertem). Téměř celý svůj aktivní život strávil v knížecích službách. Jeho architektura dodnes pocitově dominuje areálu. Nikdo asi nezapomene na Minaret nebo Rendez-vous.

Narodil se v roce 1758 v Asparn, do učení vstoupil ke svému strýci, knížecímu staviteli Josefu Meisslovi, který po smrti Isidora Canevale převzal jeho úkoly. Při práci u strýce se projevil Hardtmuthův kreslířský talent a postupně přebíral některé dílčí stavební úkoly. Spolupracoval na přestavbě lichtenštejnského paláce na Herrengasse ve Vídni. V roce 1793 byl knížetem jmenován do funkce stavebního ředitele na panstvích Břeclav, Lednice, Valtice, Rabensburg a inspektora knížecích staveb v Rakousku. Záhy začal pro knížete Aloise Josefa I. stavět v Lednici. Jeho nejosobitější stavbou je Minaret.

Hardtmuth nebyl jen architekt schopný poradit si s úkoly typu stavba Minaretu. Byl to nadaný vynálezce. Mimo jiné objevil, v jakém poměru mísit grafit s jílem, jak je vypalovat a dosahovat tak rozličných stupňů tvrdosti. Tímto zjednodušil a zlevnil výrobu tužek. Po odchodu z knížecích služeb založil továrnu Koh-i-noor, jež dodnes jeho vynález produkuje.

3.2.15 Bernard Petri (1767–1853)

Pocházel ze Schwetzingen, kde jeho otec založil proslulý barokní kruhový parter v zámecké zahradě. Spolu s Friedrichem Ludwigem von Sckell (1750–1823) procestoval v letech 1773–1777 Nizozemí, Flandry a Anglii, kde navštívil a studoval slavné a většinou v té době již publikované moderní zahrady Stowe, Stourhead, Kew a další. Petri byl ve Windsoru představen anglické královně Šarlotě, nadšené botaničce, která podporovala rozvoj zahrad v Kew. Díky tomuto setkání měl zajištěný volný vstup do všech královských institucí, kde mohl studovat a získávat zkušenosti. Petri také dostal nabídku

odcestovat jako botanik s Josephem Banksem na poslední Cookovu cestu kolem světa. K tomu však nedostal povolení od svého zaměstnavatele, který jeho pobyt v Anglii hradil, vévody Karla z Zweibrücken, naopak dostal pokyn vrátit se do roka ke dvoru a mezitím podniknout studijní cestu po hospodářstvích Francie, Nizozemska a Německa. Po návratu pracoval v Sársku (Karlsberg), po roce 1793 se v důsledku událostí souvisejících s francouzskou revolucí objevil v Uhrách (Födröd), kde je považován za prvního zahradního architekta (uváděn jako Bernát Petri). Projektoval parky také ve Voderadech (Slovensko) a na Margaretině ostrově v Budapešti. Zavedl tam do zahradní kultury akát. Poté vstoupil do služeb knížete Jana I. jako zplnomocněný ředitel panství Loosdorf, Hagendorf a Burg-Laa. V roce 1803 podnikl cestu do Španělska (z Loosdorfu odjel v březnu a vrátil se 27. listopadu) a nakoupil tam ovce merino. Cesta a pořízení ovcí stály knížete 24 000 zlatých, už v roce 1804 však zahájil prodej nově odchovaných ovcí a náklady se hned vrátily (25. června utržil 32 214 zlatých). Když převzal Jan I. vládu po svém bratrovi, stal se Petri nejvyšším správcem knížecích staveb, projektů zaměřených na zkrášlování přírody, voluptoárové komplexy a chov ovcí na knížecích panstvích, bydlel v knížecím domě ve Vídni a musel doprovázet knížete na jeho hospodářských inspekcích. Investoval však tolik energie do zavádění inovací ve všech oblastech knížecího hospodářství, že vyčerpал své síly, zhroutil se a požádal knížete o uvolnění ze služeb. Od roku 1808 do roku 1853 žil v Theresienfeldu u Vídně, kde vedl vzorné hospodářství a vydal řadu knih o zefektivnění zemědělského hospodaření.

Bernard Petri autorem konceptu kulturní krajiny Lednicko-valtického areálu a autorem prvního návrhu krajinářského parku v Lednici.

3.2.16 Udalrich Herreich

Působil od roku 1807 v lichtenštejnských službách jako zahradník.

3.2.17 Peter Hubert Desvignes (1804 –1883)

V roce 1823 navštěvoval ve věku 19 let Školu královské akademie a byl oceněn premií Society of Arts v témže roce. Vystavoval v Královské akademii v letech 1824–1832, zúčastnil se soutěže na Houses of Parliament v roce 1835. Tam zřejmě jeho práce zaujala knížete Aloise Josefa II. a pozval jej na kontinent. V letech 1836–1847 upravoval majorátní palác na Bankgasse v duchu návratů ke stylům Ludvíka XIV. a Ludvíka XV. a vytvořil tam nejdražší interiér první poloviny 19. století ve Vídni. Spolupracoval s Michaellem Thonetem a zprostředkoval mu nové poznatky. Knížetem byl požádán, aby navrhl i přestavbu lednického zámku. Tam však nebyl jeho projekt přijat. Zemřel v Hither Green blízko Lewishamu dne 27. prosince 1883.

3.2.18 Georg Wingelmüller (1810 – 1848)

Absolvent Vídeňské akademie, od roku 1830 působil jako stavební adjunkt v lichtenštejnských službách. Talentovaný kreslíř, dekoratér a architekt. Zájem o anglickou architekturu jej vedl ke studiu odborných knih a časopisů. Když se doslechl, že kníže Alois Josef II. uvažuje o přestavbě lednického zámku a že pověřil anglického architekta Petera Huberta Desvignese zpracováním projektu, nakreslil několik skic, jak by nový zámek v Lednici mohl vypadat, a ty iniciativně předložil knížeti. Možná proto, že v Anglii nikdy nebyl, že

o nové architektuře jen snil, ale přitom lednický zámek a jeho okolí dobře znal, byly jeho kresby tak inspirativní, že jim kníže dal přednost před anglickým návrhem pohodlného ale málo pateticky symbolického zámku.

3.2.19 August Czullik

Byl ředitelem knížecích zahrad, autorem úspěšného systému přesazování vzrostlých stromů v rámci rozšíření zámecké zahrady v Lednici. Napsal knihu „Eisgrub und seine Parkanlagen“, která byla vydána ve Vídni v roce 1886.

3.2.20 Wilhelm Lauche (1859–1950)

V roce 1883 nastoupil do knížecích služeb mladý Wilhelm Lauche. Pocházel ze staré zahradnické rodiny. Studoval zahradnický ústav v Postupimi, botaniku na univerzitě v Lipsku, praxi absolvoval v Gentu a v Hannoveru. Po odchodu Augusta Czullika do Vídně se v roce 1886 stal vrchním zahradníkem, v roce 1888 ředitelem všech knížecích zahrad. Byl to on, kdo spolu s knížetem Janem Josefem II. dotvořil lednickou a valtickou zahradu a celý areál. Až do svého nuceného odchodu z Lednice roku 1936 se po celých 53 let věnoval zejména zahradnímu umění. Vedle toho byl po 16 let starostou Lednice, později ředitelem vyšší zahradnické školy, členem prezidia rakouské dendrologické společnosti, stál u zrodu Mendelea a byl jeho prvním ředitelem. V letech 1903–1920 přednášel ovocnictví na vídeňské vysoké zemědělské škole. V roce 1929 se stal čestným doktorem

brněnské techniky, v roce 1934 čestným členem České zemědělské akademie, v roce 1933 mu kníže František I. věnoval mramorovou bustu za 50 let věrné služby knížecímu domu. Kníže Jan II. jej považoval za génia.

4 Stručné dějiny Zahrady Evropy¹⁰

Jindřich I. z Lichtenštejna († asi 1265) k roku 1249 získal lénem panství Mikulov s šestinou výnosů panství Lednice. Postupně rod získal lénem panství celé a s krátkou přestávkou v letech 1571–1575 je vlastnil až do roku 1945 (vlastnictvím rodu se panství stalo v roce 1575). Panství Lednice se stalo základnou, z níž probíhala majetková expanze rodu na Moravě a v Čechách sňatky¹¹ a koupěmi (např. Plumlov v roce 1600, Lanškroun v roce 1622 aj.), takže na území meziválečného Československa dosáhla před první pozemkovou reformou 155 093 ha půdy¹². Výjimečnost tohoto vlastnictví ukazuje skutečnost, že Schwarzenbergové (primogenitura) vlastnili ve stejné době „jen“ 90 269 ha půdy a třetí největší vlastníci půdy Colloredo-Mansfeldové 57 545 ha.

Takto ohromná rozloha půdy vyžadovala mimořádné manažerské kvality vlastníka. Dějiny ukazují, že ve zvyšování efektivity hospodaření na ovládaném území šla knížata z Lichtenštejna vzorem ostatním vlastníkům půdy. Protože tehdejší elity vnímaly svět spojitě, nesledovaly různé funkce krajiny a jim odpovídající krajinné struktury odděleně, jak to činí dnešní experti. Způsob zemědělského

hospodaření se od antiky do konce středověku příliš neměnil,¹³ navíc byl ve středověku udržován především díky hospodaření klášterů.¹⁴ Pokud docházelo k inovacím, šířily se patrně pomalým přebíráním zkušeností a byly lokálně omezené. Odborná literatura v dnešním slova smyslu, tedy ve smyslu doporučovaných postupů a návodů, neexistovala. Až v roce 1309 napsal boloňský právník Pietro de Crescenzi knihy o zemědělství „Liber ruralium commodorum“.¹⁵ Odvolává se na uvedené antické autory a popisuje návody k výběru zakládání sídel, zpracování půdy a hnojení, včetně tzv. zeleného hnojení, a rovněž píše o polích, loukách, vinicích, lesích, lovu a zahradách. V kapitole o včelařství přebírá Vergiliův bájný příběh o vzniku včel z mrtvého telete. Někdy udává, že pokyny antických autorů sám ověřil. Kniha se na dlouhou dobu stala návodem pro hospodáře. V roce 1373 byla přeložena do francouzštiny, v roce 1471 byla vydána první knižní latinská verze, potom vyšla celkem 57 krát latinsky, italsky, francouzsky a německy.

Rybníky byly založeny na pomezí panství Lednice a Valtice (lichtenštejnské od roku 1395) během 14. a 15. století.¹⁶ Poslední –

¹⁰ Blíže NOVÁK, Z.: Zahrada Evropy, c. d., s. 165–234.

¹¹ V roce 1592 se Karel z Lichtenštejna oženil s Annou Marií Černoorskou z Boskovic, v roce 1597 se jeho bratr Maxmilián oženil s Kateřinou Černoorskou z Boskovic, čímž získali rozsáhlý majetek rodu Černoorských z Boskovic.

¹² Podle daňového přiznání z roku 1918. Srov. BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě. Praha 2010.

¹³ Vergilius: Zpěvy rolnické, Lucius Junius Moderatus Columella: De Re Rustica, De Arboribus, Marcus Porcius Cato: De Agri Cultura, Marcus Terentius Varro: Rerum rusticarum libri III, Rutilius Taurus Aemilianus Palladius: De re rustica.

¹⁴ Srov. STRABO, Walahfrid: De cultura hortorum. Uherský Brod 2005.

¹⁵ Český překlad pořídil Václav Černý roku 1500, tiskem vyšel: ŠMELHAUS, Vratislav – NERADOVÁ, Květa: Crescentius Bohemus, 2 svazky, Praha 1966, 1968, osmá kniha také ŠIMEK, Jakub – de' CRESCENZI, Pietro: Zahradní umění Pietra de' Crescenzi: osmá kniha zemědělské encyklopedie Ruralia commoda z let 1304–1309 (původní text a překlad). Uherský Brod 2007.

¹⁶ Srov. HURT, Rudolf: Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku. Ostrava 1960.

Nesyt – byl dostavěn v roce 1418. Hospodaření v rybnících se až do 19. století řídilo návody v knize olomouckého biskupa Jana XVI. Dubravia o rybníkářství „Libellus de piscinis et piscium, qui in eis aluntur natura“ (Knížka o rybnících a povaze ryb, které se v nich chovají) z roku 1547.

Jan VI. z Lichtenštejna (1500–1552), hofmistr krále a císaře Ferdinanda I., si Lednici zvolil za své trvalé sídlo,¹⁷ kromě tradiční lichtenštejnské titulatury (z Lichtenštejna a na Mikulově) se začal psát „na Lednici“.¹⁸ Patrně on vybudoval v Lednici tehdy módní renesanční sídlo, neboť se v roce 1552 nechal pohřbit v kostele, který rovněž vybudoval a jehož pozůstatky nedávno odhalil archeologický průzkum.¹⁹ A. Wurm se ve své stati domnívá, že ke stavbě mohlo dojít již k roku 1542, kdy se Jan VI. podruhé oženil. Za ženu si tehdy vzal Ester z Ditrichštejna, vnučku císaře Maximiliána I. Byla dcerou Zikmunda z Ditrichštejna a Barbary z Rottalu (nemanželské dcery císaře Maximiliána I.). Jejich svatba se konala stejně jako svatba Ferdinanda Habsburského a Anny Jagellonské ve Vídni v roce 1515. Možná i díky těmto vztahům (Ester byla nevlastní neteří císaře a krále Ferdinanda I.) působil Jan VI. také jako vyslanec císaře v Římě a Istanbulu, kde měl možnost seznámit se s krásou zahrad a

---

¹⁷ WITZANY, Michael: Die Markgrafschaft Mähren und die Marktgemeinde Eisgrub. Mistelbach 1896, s. 230.

¹⁸ Viz náhrobní deska na fasádě zámeckého kostela v Lednici, také WURM, A.: Eisgrubs Gartenanlagen bis 1684, c. d., s. 17; SVOBODA, Miroslav: Lednice lenním statkem moravských markrabat a českých králů, in: KORDIOVSKÝ, E. (ed.): Městečko Lednice, c. d., s. 177.

¹⁹ Srov. VITULA, Petr – STRÁNSKÁ, Radmila: Archeologické výzkumy na objektech ve správě NPÚ ÚOP v Brně v letech 2000–2006, in: Památková péče na Moravě – Monumentorum Moraviae Tutela, 12, 2006, s. 7–36.

architektury paláce Topkapi. Wurm se proto domnívá, že to byl právě Jan VI., kdo vybudoval renesanční sídlo se zahradou. Vychází přitom ze skutečnosti, že do té doby se v Lednici uváděl pouze dvůr, někdy dvůr s věží. Naproti tomu zejména česká literatura soudí, že v Lednici mělo v té době ještě stát středověké sídlo Lichtenštejnů, tvrz, chránící křížení cest a brod přes řeku Dyji. Domníváme se, že tato tvrz nebo budova na jejím místě nebyla v té době již panským sídlem, ale byla postupně adaptována a sloužila jako sídlo správy obce až do roku 1884, kdy byla zbourána. Stála vedle současné budovy fary na rohu křižovatky cest z Valtic na Podivín a z Břeclavi tak, že její průčelí směrem k zámku probíhalo asi v místě dnešní ohradní zdi parku směrem k Zámeckému náměstí.

Zámek měl patrně podobu vily na půdorysu tvaru písmene L.²⁰ Delší část byla obrácena k severu, kratší k východu. Severní křídlo bylo patrně²¹ trojtraktové: arkáda obrácená k severu, potom řada obytných místností a arkáda obrácená k jihu. Na ni navazovala v pravém úhlu arkáda a za ní řada místností dvoutraktového východního křídla. Na severní křídlo navazovala zahrada. Situaci potvrzuje i nejstarší zachycení stavu zámku Lednice a jeho okolí, patrně plánu z roku 1647,²² kde je objekt zachycen v levé dolní části.

²⁰ Není vyloučeno, že se jednalo o čtyřtrakt. Z jižního křídla se však nic nedochovalo a informace o něm jsou sporné.

²¹ Pozdější stavební změny této části zámku nedovolují potvrdit ani vyvrátit tuto hypotézu.

²² Lednice 1647, Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond: Hlavní registratura Ditrichštejnů v Mikulově, F 18, mapa č. 14; KREJČÍŘÍK, Přemysl – PEJCHAL, Miloš – ŠIMEK, Pavel – BULÍŘ, Pavel – PAVLAČKA, Roman: Dřeviny zámeckého parku v Lednici. Brno 2015, s. 14, zvažují datování dokumentu. Vzhledem k tomu, že jde patrně o plán, není s ohledem na životní osudy knížete

M. Svoboda uvádí, že středověká tvrz nemohla splnit požadavky kladené na soudobé sídlo a navíc na ní mohl žít některý z lichtenštejnských manů. Proto, když se sem v roce 1538 nastěhovala vrchnost, muselo předtím dojít ke stavbě nového sídla. Svoboda má za to, že se jednalo o zámek. Dále uvádí, že přestavba probíhala za Hartmanna II., protože podle urbáře byl zámek roku 1578 ve stavbě. V každém případě už v 16. století vzniklo v Lednici krystalizační jádro, kolem kterého byla komponován zahradní díla. Ohnisko soudobé osy zámek-Minaret bylo tedy založeno už v 16. století a zahradní kompozice s touto osou pracovaly až do vytvoření její současné podoby.

Jakou tedy měla podobu místní krajina v době Karla I. knížete z Lichtenštejna (1569–1627), kterou můžeme považovat za určující pro další vývoj? Stále přetrvávalo tradiční úhorové hospodaření. Úhorové nebo také trojpolní hospodářství znamená, že se orná půda plužiny rozdělila na třetiny, jedna třetina se osévala na podzim žitem nebo pšenicí (ozim), jedna třetina na jaře pšenicí, ječmenem a ovsem (jař) a jedna třetina ležela ladem (úhor) a pásli se na ní dobytek. Nicméně už tehdy začala jistá modernizace rostlinné výroby spočívající v osévání úhoru luskovinami, olejinami nebo zeleninou. Instrukce jeho bratra, knížete Gundakara, pro panství Wilfersdorf ukládá v roce 1603²³ set do úhoru hrách, řepu a konopí. Lze předpokládat, že se příkladem bratra řídilo i hospodaření na panství Lednice a Valtice a

---

vyložen rok 1647. Tehdy ještě vzhledem k válečné situaci musel pobývat ve Štýrském Hradci a ve Vídni. Alej k Valticím mohla být v plánu vzhledem ke zkušenosti knížete ze Slezska, konírna pro 24 koní odpovídá základní jednotce popsané v Instrukci o stavbě budov. Mohl to kníže sám rýsovat, když v instrukci odkazuje na několik vlastních rysů.

dalších. Hospodářství bylo řízeno podobnými instrukcemi, vycházejícími z dobové literatury, zejména z díla protestanského kněze Johannese Colera (1566–1639), jehož dílo vycházelo od roku 1592 („Calendarium Oeconomicum & perpetuum“ – Každoroční kalendář hospodářský) a později vydávaného pod souhrnným názvem „Oeconomia ruralis et domestica“ (Hospodaření venkovské a domácí) až do roku 1680. Základem výživy obyvatel i hospodářských zvířat bylo obilí. Dále se pěstovala pohanka (hlavně pro bažanty), proso a konopí. V dalších staletích byl trojpolní systém dále vylepšován, ale definitivně byl na lednicko-valtickém dominiu opuštěn až v roce 1862.

V době Karla I. přetrvával v lesích z dnešního pohledu zoufalý stav doložený ve středověku, kdy bylo na panstvích Lednice a Valtice stanoveno obmýtí (interval, v němž je možno těžit dřevo) na 7 let. Lesy tvořily měkké a tvrdé pařeziny (nízký les) s výstavky dubů, jejichž žaludy byly pečlivě sbírány a odevzdávány jako součást robotních povinností poddaných. Lesy sloužily jako pastviny pro dobytek a prasata i jako místo honitby. Stavební dříví bylo nutno dovážet z jiných lichtenštejnských panství.

V Lednici je za knížete Karla I. doložena obora.²⁴ Datem svého vzniku sahala před vládu Karla I., protože v roce 1613 vydal kníže pokyn, aby bylo z obory odstraněno spadlé dříví a vyčištěny příkopy. Na Valticku

²³ Srov. WINKELBAUER, Thomas: Fürst und Fürstendiener. Wien 1999.

²⁴ Ležela severně od zámku za zahradou a za mlýnským náhonem, tzv. Zámeckou Dyjí.

není o oboře v té době nic známo. Na místě Bořího lesa jsou uváděny neplodné písky, jež byly patrně důsledkem ekologické havárie způsobené Velkomoravskou říší podobně jako Moravská Sahara na panství Hodonín. Na Valticku byly písky cíleně zalesňovány od 17. století, jak bude ještě popsáno dále, na Hodonínsku až v 19. století. Krajinu doplňovaly pastviny kolem Dyje, které sloužily i k pronájmu obchodníkům s dobyt看em, kteří hnali svá stáda z Uher na západoevropské trhy. Rybníky sousedily přímo s obdělávanými poli a nebyly lemovány dřevinnými parkovými porosty jako nyní.

V letech 1601–1618 se projevila teplá klimatická perioda, ale později, v důsledku ochlazení klimatu po nástupu malé doby ledové (1619–1897) patrně mizely šafránice (políčka se šafránem setým), popisované ještě v 16. století, a další teplomilné kultury.

Důležitou součástí krajiny a ekonomie panství bylo vinohradnictví a vinařství. Vinice byly na panství Lednice od Přítluk na sever a na svazích nad Lednickými rybníky, na Valtickém panství kolem Hlohovce a na svazích Rajstny. Přes všechny přírodní překážky (v letech 1613 a 1625 jsou např. doloženy nálety sarančat) a třicetiletou válku se Lichtenštejnům podařilo inovovat hospodářství, které bylo vzorem pro ostatní a jeho sláva se šířila i v dobové literatuře. V knize encyklopedické povahy „Georgica curiosa“ (Vše o zemědělství),²⁵ vrcholném díle hospodářsky zaměřené literatury 17. století, chválí v úvodu její autor, Wolf Helmhard von Hohberg, vynikající lichtenštejnské hospodaření i jeho odraz ve výkaznictví.

²⁵ Srov. HOHBERG, Wolf Helmhard von: *Georgica curiosa*. Nürnberg 1682.

²⁶ Srov. MÍCHAL, Igor – LÖW, Jiří: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003.

²⁷ Kníže Hans-Adam II. z Lichtenštejna, ústní sdělení (2009).

Vcelku v tehdejší krajině převažovaly primární (terén, vodní toky) a sekundární krajinné struktury (sídliště, rybníky, pole, louky, pastviny, lesy, tedy účelová infrastruktura pro bydlení a hospodaření) a cestní síť, u níž by snad bylo možné očekávat nějaká boží muka (terciární krajinná struktura).²⁶ Nicméně už kníže Karel I. tím, že určil valtický zámek za rezidenci vládnoucích knížat z Lichtenštejna a lednický zámek za jejich letní sídlo, položil základy terciární krajinné struktury, která byla dále rozvíjena. Lokality sice vznikly přirozenou logikou osídlení krajiny, nicméně jejich nové funkce se záhy staly základem velkolepé krajinné kompozice, která vyjadřovala novou kvalitu v organizaci krajiny i její roli v reprezentaci knížecího rodu.

Kníže Karel I. z Lichtenštejna pojal plán založit po svém povýšení do knížecího stavu říšské knížectví na pomezí Dolního Rakouska a Moravy²⁷ a rozhodl, že valtický hrad bude rezidencí vládnoucího knížete, lednický „zámeček“ jeho letní rezidencí. Tím založil pozoruhodnou dichotomii nakládání s oběma sídly, která se později ukázala jako velice inspirativní a dala vlastně vzniknout celku Lednicko-valtického areálu.²⁸ Valtická rezidence byla dokladem starobylé přítomnosti rodu na území, lednická dokladem toho, že rod je stále na vrcholu dobového životního slohu, proto byl lednický

²⁸ NOVÁK, Zdeněk: Moravská implementace principů francouzské zahrady knížetem Karlem Eusebiem z Liechtenštejna. *Prameny a studie*, 54, 2014, s. 66–85.

zámek neustále přestavován podle dobového výtvarného názoru, ušetřen zůstal pouze komplex koníren a jízdáren.²⁹

O další fázi vývoje valtického sídla nás zpravují vyobrazení ze 17. a 18. století. Zatímco Vischerova veduta (1672)³⁰ zobrazuje na straně přivrácené k městu pustý terén, Delsenbachovy³¹ rytiny z roku 1721 ukazují malé pravidelné zahrady na terasách jihovýchodně, jihozápadně a severozápadně od zámku, tedy ještě v prostoru určeném předchozím vývojem. Před fasádou obrácenou k městu byl terén upraven do čtyř teras. Nejnižší byla ozdobena složitou broderií, výzdoba ostatních byla jednodušší: stříhané ploty, tvarované stromky a keře, v ose ležel kruhový bazén s vodotryskem. Vodní hříčky byly v zahradě patrně již za Karla I. z Lichtenštejna.³² Obdobně byla upravena menší zahrada před jihovýchodní fasádou zámku, která na Delsenbachových vyobrazeních za zámek jen „vykukuje“. Jsou to sice vyobrazení podle projektů, stav, který zobrazují, však neprotiřečí známým skutečnostem.

---

²⁹ I když i ten měl být podle představ Jana II. z Lichtenštejna na konci 19. století přestavěn, aby se sjednotil s tvaroslovím zámku. Patrně intervence Františka I. z Lichtenštejna, prezidenta Centrální komise pro památkovou péči, tomu zabránila.

³⁰ VISCHER, Georg Matthäus: Topographia archiducatus Austriae Inferioris modernae. Sine loco 1672.

³¹ Johann Adam Delsenbach se v roce 1718 stal dvorním rytcem knížete Antona Floriana z Lichtenštejna.

³² Dne 29. 5. 1613 dal kníže pokyn staviteli Anthonimu ve Valticích, aby obstaral dobrého tesaře, který rozumí nejen „wasserkunstu“, ale i stavbě mlýnů a rybníků. Tamtéž se uvádí: dne 18. 5. 1606 zaplaceno Albrechtu Deweissovi, zahradníkovi (Lustgartner) Jeho Veličenstva, tedy císaře Rudolfa II., za semena a rouby, dne 13. 8. 1611 zaplaceno zahradníkovi v Olomouci za nákup a zaslán rozmarýnu pro

Vyobrazení dokládají jen to, že velkorysý zahradní program započatý knížetem Karlem I. z Lichtenštejna a rozvinutý knížetem Karlem Eusebiem z Lichtenštejna³³ v Lednici, kde byly podmínky pro založení zahrady vpravdě knížecí, ambicím rodu vyhovoval. Navíc je znám i jistý odpor Karla Eusebia k valtickému zámku, jehož „holé stěny je třeba ozdobit sloupy, zámek je samá chodba a galerie“,³⁴ i jeho úmysl vybudovat na kopci Homole (Rajstny) s vyhlídkou na mikulovský zámek novou rezidenci rodu poté, co se jeho vlastní projekt – výstavba rodové rezidence v Plumlově, tedy pomyslném středu moravských, slezských a rakouských lichtenštejnských držav, komplikovala. Pro projekt si vybral Johanna Bernharda Fischera z Erlachu. Ten, inspirován Berniniho dynamickou architekturou, vytvořil vizi „Zámku na hoře“ (Bergschloss).³⁵ Měla to být stavba kruhového půdorysu se dvěma obdobnými nižšími pandány na velkorysé terase. Fischer z Erlachu ji později publikoval.³⁶ S projektem však narazil na estetickou představu krásného zámku knížete Karla Eusebia, který měl za to, že kruhové stavby se hodí jen do zahrad a obor, naopak krásný zámek musí být dlouhý a vysoký a

zahradu v Lednici. 1613 – inventář věcí knížete – mědirytina s vyobrazením Lednice. Srov. HAUPT, H.: Fürst Karl I. von Liechtenstein, c. d.

³³ Zájem o Lednici je znám zejména z jeho manuskriptu „Instruction wegen der Gebäude“, česky NOVÁK, Z.: Zahrada Evropy, c. d., 89–164.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ LORENZ, Hellmut: Nicht Brachtigeres kan gemacht werden als die vornehmen gebaude, Bemerkung zur Bautätigkeit der Fürsten von Liechtenstein in barockzeit, in OBERHAMMER, Eveline: Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Wien, München 1990, s. 147; RIZZI, Wilhelm, Georg, ústní sdělení (1991).

³⁶ Srov. Entwurf einer historischen Architectur. Wien 1721, v části Divers Vases Antiques.

zdobený sloupy.³⁷ Nejstarší³⁸ zobrazení lednického sídla s širším okolím (Bulhary, Milovice, Nejdek) kombinuje zachycení zámku, oranžerie, pavilonu, drobných staveb v zahradě, míčovny a konírny v půdorysu se zachycením tvrze, dvora, mlýnů a domů v jakési perspektivě. Spíše než o mapu jde o plán, navíc hodně stylizovaný. Některé objekty (lednický hospodářský dvůr) jsou mimo měřítko. Zdá se, že je to obraz krajiny kreslený po paměti a do něj jsou vloženy zamýšlené úpravy. Zámek má podobu čtyřkřídlé budovy, přesně podle Instrukce Karla Eusebia, v jejím jihovýchodním rohu je zakreslena stavba. Jde o připomenutí původní vily? Asymetricky je na zámek, tj. mimo osu budovy, orientován severní čestný dvůr. Zřetelně jsou patrné kulisové zdi, které jej vymezují, s průchody do vedlejších prostor, na východ do ozdobné zahrady, na západ do prostoru, který je graficky pojednán jako záhony v kuchyňské zahradě. Na zdi navazují oranžerie na východě a obdélníková budova (snad míčovna) na západě. Před zámkem leží široké „spatium“ k procházkám ve stínu budovy. Terén zahrady klesá amfiteátrek k první terase s kašnou. Patrná je i chodba do grotty. První terasa se za kašnou pravoúhle členěnými čtverci ztrojnásobí do šířky a dalším úhlopříčně členěným čtvercem vybíhá k řece Dyji. Vedle jsou symetricky položeny další dva amfiteátry a na ně navazující pravoúhle členěné čtverce druhé terasy. Na ni sestupují rampy

³⁷ U knížete tehdy pracoval Francesco Carrati, autor Černínského paláce v Praze, který estetické představě knížete Karla Eusebia vyhovuje mnohem lépe. Fischer se svého plánu nevzdal a nakonec jej uskutečnil v podobě Sálu předků zámku Vranov nad Dyjí. Podle Prof. Dr. Wilhelma Georga Rizziho byl jeho inspirací neuskutečněný Berniniho projekt na přestavbu Louvru.

³⁸ Měděný plech s malbou Lednice, o němž se zmiňuje inventář obrazů knížete Karla I. už v roce 1613 je patrně ztracený, ale dokládá, že v Lednici bylo něco, co

z úhlopříčně členěného čtverce první terasy s kašnou na křížení cest. Rampami klesá i druhá terasa na nejnižší terasu u řeky, na níž je patrný půdorys stavby, letohrádku postaveného před rokem 1638. Ten je však zachycen v půdorysu, znamená to, že plán by byl starší?³⁹ Celá zahrada je uzavřená zdí, prolomenou v rozích otvory. Východní je vstupem do vodní zahrady, západní byl patrně jen zamřížovaným oknem s vyhlídkou. Ze západní strany je zahrada chráněna jednokřídlou konírnou pro 26 koní (zpravidla ustájeno 24 koní). Vodní zahradu si Karel Eusebius přál mít jako vedlejší zahradu jiného měřítka než zahradu u zámku. Nikoli jako součást zahrady s květinovým parterem. Měly v ní být vodní kanály, čím delší a širší, tím krásnější, lemované stromy a špalíry, aby poskytovaly stín. Uprostřed na velkém ostrově má být velký, do výšky stříkající „bollor“. Na ostrov se přichází po přímé cestě mezi dvěma kanály.⁴⁰

Na kanálech musí být plno labutí, tureckých, indiánských a jiných vzácných vodních ptáků. Podle Instrukce Karla Eusebia má za ostrovem pokračovat cesta mezi kanály a špalíry dál do krajiny, kde se nachází krásná velká louka, která potěší oko dalekou vyhlídkou. Za špalíry musí zůstat kus lesa plný slavíků, „das angenehmete Sach der Welt“ („ta nejpříjemnější věc na světě“). Dál pak pokračuje smrková alej bez špalírů k oboře, což v plánu zachyceno není. Výrazná je na

stálo za zobrazení k ozdobě rodící se knížecí galerie. Srov. HAUPT, H.: Fürst Karl I. von Liechtenstein, c. d.

³⁹ Karel Eusebius převzal vládu v roce 1632.

⁴⁰ Toto velmi působivé řešení se dochovalo v parku zámku Moszna v Polsku a v parku zámku Ludwigslust v Meklenbursku.

plánu naopak alej, která severojižně protíná celý zámecký areál a leží v ní hlavní osa zahrady. Je to alej čtyřřadá a tvořená listnatými stromy. Tím zakládá nekonečnou osu, typickou pro francouzskou zahradu. Oproti instrukci ji však ruší (plánovaný?) letohrádek a není tvořena smrky.⁴¹ Přináší do uspořádání okolí zámku další, ještě větší měřítko. Na plánu tak lze pozorovat, jak se směrem od zámku měřítko uspořádání prostoru postupně mění, což je dalším charakteristickým rysem francouzských zahrad.

Výkres datovaný archiváři do roku 1647 tedy s největší pravděpodobností představuje plán úprav zamýšlených knížetem Karlem Eusebiem, který se tehdy v důsledku válečných událostí nemohl v Lednici zdržovat. Dokládá, podobně jako popis zahrad v práci „Werk von der Architektur“,⁴² ve střední Evropě velice raný nástup nového prostorového cítění, typického pro francouzské zahradní umění, paradoxně ještě dříve, než byl vytvořen první, v odborné literatuře uznávaný, příklad nové tvorby zahrad – Vaux-le-Vicomte, založený podle návrhu Andrého Le Nôtre v letech 1657–1660.⁴³

---

⁴¹ Plán však používá jen jednu grafickou značku pro strom, čili není vyloučené, že skutečnost mohla být odlišná.

⁴² Srov. FLEISCHER, V.: Fürst Karl Eusebius, c. d.

⁴³ Např. BRIX Michael: Der barocke Garten, Magie und Ursprung, André le Nôtre in Vaux le Vicomte. Stuttgart 2004.

⁴⁴ BOYCEAU, Jacques, sieur de la Barauderie: Traité du iardinage selon lesaisons de la nature et de l'art. Ensemble divers desseins de parterres, pelouzes, bosquets et autres ornements. Paris, 1638; MOLLET, André: Le Jardin de plaisir. Stockholm 1651.

Kde se tedy mohl kníže Karel Eusebius inspirovat pro nekonečnou osu s vyhlídkou do krajiny, když se ze své cesty po Evropě (včetně Francie, ale mimo Itálii, kterou musel vynechat kvůli morovému nebezpečí) vrátil už v roce 1632? První knihy o francouzských zahradách byly publikovány také až po jeho návratu⁴⁴, přičemž obě se zabývají spíše popisem italských zahrad, které jejich autoři realizovali ve Francii, a obsahují rozsáhlý vzorník řešení parterů. Z Boyceauovy publikace je pro lednickou situaci inspiračně pozoruhodný projekt zahrady Lucemburského paláce v Paříži.

Někteří kunsthistorici (Jiří Kroupa⁴⁵) považují za první projev změny v organizaci prostoru směrem k budoucím zásadám francouzské zahrady prodloužení symetrického ornamentu polokruhem rozděleným cestou v opozici proti fasádě Lucemburského paláce. V Lednici je toto prodloužení (dokonce dvojí, patrně díky svažitému terénu) zaznamenáno na výše uvedeném plánu z roku 1647.⁴⁶ Dokládá tak propojení knížete Karla Eusebia s francouzskými elitami. V době jeho návštěvy Paříže v roce 1631 mu dveře do nejvyšší společnosti otevírala královna Anna Rakouská (1601–1666). Nekonečná osa, kolem níž organizovali André Le Nôtre a Louis Le Vau prostor ve Vaux-le-Vicomte a která je považovaná za jeden ze

⁴⁵ KROUPA, Jiří: ústní sdělení (2011).

⁴⁶ Ve stejné době se obdobná úprava zahrady objevila v Bučovicích. Protože Bučovice upravoval strýc knížete Karla Eusebia, kníže Maximilián, který místo něj vládl po dobu pobytu Karla Eusebia na rytířské cestě, je možné, že obě úpravy, jak lednickou, tak bučovickou, inicioval on. Pak by ale zdrojem inspirace nemohla být Boyceauova kniha, která vyšla až v době, kdy už vládl kníže Karel Eusebius. Ten navíc považoval Bučovice za nepříjemné místo, nevhodné pro jakékoli investice, takže by bylo s podivem, kdyby tam upravoval zahradu, o níž sám píše, že mohla být větší. Srov. FLEISCHER, V.: Fürst Karl Eusebius, c. d.

základních znaků revoluční změny chápání prostoru,⁴⁷ však v té době publikována ve Francii nebyla a nebyla podle dostupných zdrojů ještě ani ve Vaux-le-Vicomte vybudována. V roce 1656 teprve začal Le Nôtre plánovat zahradní úpravy okolí zámku. Nezbyvá tedy než za inspirační zdroj považovat prastarou publikaci Pietra Crescenziho a díla vytvořená v jejím duchu⁴⁸. Ta v knize osmé popisuje zahrady, které mají být položeny na sever od sídla a mají v nich být stromořadí vysázená ve směru sever–jih nikoli napříč východ–západ, aby bylo možno pozorovat zvířata procházející se v oboře. Obora je zmiňována již v instrukci Karla I. Vzhledem ke známým okolnostem nelze vyloučit, že uspořádání zahrady a obory v ose vila–zahrada–obora existovalo již v době, kdy se do úvah o rozvoji zahrady pustil Karel Eusebius. Inspiraci získanou studiem rozvinul dosud nevídaným způsobem a nastavil tak ve střední Evropě laťku zahradnímu umění, která byla překonána vlastně až v 19. století jeho nástupci, a to opět v Lednici a jejím okolí.

Ve svém díle „Werk von der Architektur“ popisuje Karel Eusebius ideální situaci voluptoáru, která totiž téměř odpovídá uvedenému plánu Lednice, a to situaci včetně podrobného popisu zahrady, oranžerie, vodních kanálů, grott, voliér a dráhy pro míčovou hru pall-mall, kterou nazývá Pallemaglie-Spiel. Popisuje rovněž Hvězdu v oboře a její účel. Dále zmiňuje krajinné úpravy ve Slezsku, kde mají být vybudovány vznešené paláce navzájem propojené přímými a širokými „Stradoni“, tedy cestami osázenými stromy, a to smrky, které jsou celý rok zelené a rostou zpříma. Smrky má vůbec ve velké

oblíbě. Doporučuje je sázet i kolem vodních kanálů a stříhat do špalířů, nebo do alejí v oboře. Jsou podle něj totiž krásnější než jedle, protože mají hustší větve. Krajinné úpravy měly zasáhnout i panství Valtice, kde měla být na vrchu Rajstně postavena rezidence (místo, na kterém stojí valtický zámek, je totiž malé a úzké), protože je tam zdravý vzduch, hodně místa a krásné vyhlídky na všechny čtyři strany. Rezidence neměla ležet v ose založené lednické aleje („Eusgrueber Weg“). Kníže zvažuje dokonce cestu ze strany odvrácené od Valtic, protože přímá cesta od Valtic by byla příliš prudká a nepohodlná, nebo serpentinu od Valtic, která by byla příjemnější. Naopak v Lednici má „Palatium“ získat takové nové místo, aby „Stradon“ z Valtic nevedl ke vjezdu do zámku a mohl běžet dále. Tomu neodpovídá plán lednického areálu z roku 1647, kde čtyřřadá alej míří přímo na zámek. „Až se bude stavět nová hráz rybníka“ (Hlohoveckého), nesmí „Stradon“ poškodit, naopak. Zahradní pavilon u řeky má být zbourán, protože zničil všechny „Prospect“, který dává zahradě obzvláštní milost. Jak mohl pavilon vzniknout proti vůli knížete? Možná jej zamýšlel v době, kdy ještě nedocenil hodnotu nekonečné vyhlídky do krajiny. Možná byl důsledkem rozhodnutí jeho strýce, knížete Maximiliána, z doby, kdy spravoval majetek a Karel Eusebius byl na kavalířské cestě. Jak uvádí kníže Karel Eusebius, duší zahrady je voda, a proto „sollen unsere Garten reichlich, das ist ibermessig“ vybaveny a okrášleny kašnami. Dvorní kameník Peter Materna, který pro Karlova strýce knížete Maximiliána zhotovil velkolepou Bakchovu kašnu v nádvoří bučovického zámku, v

⁴⁷ Srov. BRIX, M.: Der barocke Garten, c. d.

⁴⁸ FURTTENBACH, Joseph: Architectura recreationis, das ist, Von allerhand nutzlich und erfrewlichen civilischen Gebäwen: in vier unterschiedliche Hauptstück

eingetheilt / alles auss selbst eigener vil-jähriger Praxi und Experienza auffgemerckt und zusammen getragen, allhier mit 36 Kupfferstucken delinirt unnd beschriben durch Josephum Furtttenbach. Augsburg 1640.

zimě 1632–1633 opravil starou kašnu v Lednici a zhotovil šest nových. Vedle toho pracoval na nejméně patnácti kamenných kašnách, které navrhl Tencalla. Dále byl pověřen stavbou dvou kašen 17 stop vysokých (asi 5,4 m) a bazénu 42 stop širokého (13,2 m) a 30 stop dlouhého (9,5 m). Roku 1643 byl Giovanni Francesco Alfonso Grotti pověřen reorganizací vodního systému v zahradě. Stavitelé Ondřej a jeho syn Jan Křtitel Ernové z Brna následně vystavěli vodárenskou věž vysokou asi 22 m, do níž čerpaly pumpy poháněné mlýnskými koly vodu z řeky Dyje. Tak byl získán dostatečný tlak pro zásobování vodotrysků v zahradě. Zmíněný plán dokládá vodárnu potřebnou pro zásobování zahrad vodou nad jezem na místě, dodnes tomuto účelu určeném (Maurská vodárna, Wingelmüller, asi 1846). Nicméně tam chybí vodárenská věž, ta je znázorněna u mlýna v Nejdku. Současně nadržáním vody vznikl vodní rozdíl, který mohl vytvořit kaskády ve vodní zahradě, rovněž podrobně popisované v díle „Werk von der Architektur“.

Kníže založil také první oranžerie. Jak uvádí, musí stát blízko obytných místností paláce, aby byly snadno k dosažení. Pomeranče, „Citroni, Limoni“ a podobné, olivy a marhaníky (granátová jablka) mají být vysázeny v zemi, nikoli v nádobách, a to v poněkud hustším trojsponu. Mezi nimi má být i plnokvětý marhaník, který sice neplodí, ale má nejkrásnější květy, „so gar angenehm und schen zu sehen ist“ („jak příjemné a krásné jej vidět“).

Před východním průčelím zámku na plánu z roku 1647, mezi oranžerií postavenou údajně podle vzoru arcibiskupských oranžerií v Salcburku (1655) a domem pro olivovníky, který je na plánu zachycen jako existující budova, se nacházela velice ozdobná zahrada uzavřená

na zbývajících stranách zdí („hortus conclusus“). Byl to vlastně jeden veliký záhon asi 90 x 75 m na půdorysu obdélníka s čtvrtkruhovitě vykrojenými rohy, lemovaný plůtkem a vyplněný složitým ornamentem inspirovaným motivem akantové rozviliny. Šlo o zimostrázové plůtky v písčité ploše, doplněné květinami a vegetací v nádobách (ranžírunk). Podélná osa obdélníku prochází východní věží zámku. Pro pohled z ní byl patrně komponován tento obrovský záhon jako úchvatný koberec. Jižně od této zahrady ležela tzv. Dlouhá ulice (Lange Gasse, její zbytek dnes nese název Slovácká), vzniklá patrně v polovině 13. století po doplnění vsi novými osadníky. Ta oddělovala komplex sídla od další zahrady, která sloužila jako zahrada kuchyňská. Zmiňovaný plán ji zachycuje v rozčlenění také na sedm větších čtverců, dále jednoduše křížově dělených na dvacet osm čtvercových tabulí (od 18. století byla kuchyňská zahrada členěna osmi hvězdicově upravenými cestami lemovanými špalíry z ovocných stromů). Dále jižněji, za cestou na Břeclav, zachycuje plán čtvercový útvar, vyplněný patrně trávnickem. Na mapě panství Lednice z roku 1723 a mapě 1. vojenského mapování (1764) je tato struktura potvrzena a zdá se, že jde o útvar lemovaný dvěma řadami stromů, v jehož středu se nachází stavba. Plány 1789 a 1799 potvrzují

obvodové aleje a ukazují, že byla vytvořena diagonální cesta sloužící jako odbočka z aleje od Valtic, dodnes používaná.⁴⁹

Johann Ferdinand Hertodt (1645–1714), osobní lékař císařů Leopolda I., Josefa I. a Karla VI. v knize z roku 1699 „Tartaro-Mastix Moraviae“ (Tmel proti tartaru) popisuje pravidelně členěnou zahradu se sochami, kašnami, umělými jeskyněmi, labyrintem a řadou cizokrajných dřevin. Císař Leopold I. s císařovnou navštívil Lednici 17. července 1672 a ocenil zahradu a oboru. Prohlásil o ní, že je nejkrásnější v Německu, rozuměje na území Svaté říše římské národa německého⁵⁰. Obory ve tvaru hvězdy byly asi v 17. století v říši velmi vzácné, uvádí se, že ještě v 18. století jich existovalo jen asi deset. Lednická Hvězda tak mohla být jednou z prvních.

Zda měly i průseky v Bořím lese, vyznačené kůly, jak píše Karel Eusebius, podobu hvězdy, není známo. Pusté písky se tedy nakonec podařilo osázet tak, že porosty vytvořily Boří les. Kníže Jan Adam I. (1662–1712) po reorganizaci knížecího hospodářství započal s grandiózní stavební aktivitou (městský a zahradní palác ve Vídni, zámky Koloděje, Lanškroun, Plumlov, Úsov, úpravy zámku ve Valticích). Lednice vděčí jeho aktivitě za monumentální „Zámek ořů“, výstižný název od Hanse Sedlmayra.⁵¹ Jednalo se totiž komplex koníren a jízdáren z let 1687–1688, které navazují na zahradu na západní straně a které ji chrání před větrem a po dlouhá období

---

⁴⁹ Domníváme se, že alej byla vytyčena díky věžím, které dnes neexistují – věže původní lednické tvrze nebo kostela a věže valtického hradu. Pak bylo nutné řešit vstupy z aleje do areálů rezidencí podobnými výhybkami. Jinou možnost naznačuje kníže Karel Eusebius, když píše, že Lednická alej má mířit na budoucí valtický zámek nahoře na kopci nad Valticemi.

sloužily jako monumentální vstup do zámeckého voluptoáru při příjezdu od zemského hlavního města Brna (jeden z jeho tradičních symbolů – dřevěné kolo – pochází právě z Lednice). Komplex koníren a jízdáren je prvním významným středoevropským dílem Johanna Bernharda Fischera z Erlachu po jeho návratu z Itálie a je naprosto ojedinelou stavbou, v Čechách a na Moravě nemá konkurenci. Johann Bernhard Fischer z Erlachu vydal v roce 1725 dílo, které významně ovlivnilo drobnou architekturu v zahradách i některé prvky zahradní kompozice, album „Entwurff Einer Historischen Architectur“.⁵² Není dosud prozkoumáno, nakolik ovlivnil zahradní tvorbu, i když některé vazby jsou zřejmé. Jako vysoce pravděpodobné se jeví, že William Chambers, když vytvářel park v Kew u Londýna, používal právě toto album jako jeden ze zdrojů inspirace. Podobně pyramida v pařížském parku Monceau vévody ze Chartres a pyramida v parku Carské selo byly navrženy podle předlohy ve Fischerově albu. Tabule XII. zmíněného alba zachycuje vodopády na horním toku řeky Nilu. Máme za to, že se rovněž stala inspirací pro tvorbu zahradních architektů rozvíjejících ideály zahrady anglické do podoby zahrady krajinářské. Např. v letech 1763–1764 upravoval Lancelot „Capability“ Brown okolí paláce Blenheim. Zadržel tam vody řeky Glyme, údajně se slovy: „Temže mi snad

⁵⁰ HAUPT, Herbert: Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein, 1611–1684: Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit. München–Berlin–London–New York 2007, s. 178.

⁵¹ SEDLMAYR, H.: Johann Bernhard Fischer von Erlach, c. d., s. 48.

⁵² Srov. FISCHER VON ERLACH, Johann, Bernard: Entwurff Einer Historischen Architectur. Leipzig 1725.

odpustí.⁵³ a vytvořil své nejslavnější jezero s peřejemi. Působivý vodopád v Harewoodu, pozorovatelný z mostu, zachytil ve své knize „Observations on the Theory and Practice of Landscape Gardening“ (Poznámky k teorii a praxi zahradní architektury) vydané v roce 1805, Humphry Repton.⁵⁴ Velkorysé peřeje vybudoval Friedrich Ludwig von Sckell v Englischer Garten v Mnichově. Téma peřejí dvakrát zopakoval kníže Hermann Pückler z Muskau v parku v Muskau a nechal je zachytit na tabulích č. VIII. a X. svého proslulého díla.⁵⁵

Na našem území byly kaskády vytvořeny⁵⁶ např. v černínském parku v Krásném Dvoře u Podbořan (dnes nefunkční), v buquoyském Terčině údolí u Nových Hradů, krásné peřeje a vodopády vytvořil hrabě Arnošt Emanuel Silva-Tarouca v Průhonickém parku, posledním svobodně vytvořeném uměleckém velkoplošném díle našeho oboru na světě. Díky pozdějším vodohospodářským úpravám zanikly krásné peřeje v Lednici (původní návrh patrně Bernard Petri 1805) a v arcibiskupské Podzámecké zahradě v Kroměříži.

V rozvoji lednického voluptoáru pokračoval kníže Antonín Florián (1656–1721), který ve svých rukou sjednotil majetek obou rodových větví. Roku 1712 opravil Pietro Giulietti fasádu zámku. Tehdy také povstal plán zvýšit zámek o jedno patro. K jeho realizaci však došlo mnohem později. Roku 1715 po zásahu blesku úplně vyhořel starý pavilon v zahradě. Nejsme s to uvést, zda to byl ten sporný u řeky

nebo nějaký jiný, např. ten v oboře ve Hvězdě nebo Gloriet zachycený na Rudziňského plánu z roku 1789. Kníže pověřil rakouského architekta a barokního stavebního mistra Antona Johanna Ospela (1677–1756) výstavbou nového pavilonu a později jej nechal ozdobit osmi kamennými sochami. Téhož roku byla vybudována nová dřevěná oranžerie. Pokud byla původní oranžerie postavena podle Instrukce knížete Karla Eusebia, tedy s posuvnou střechou, získala v této etapě oranžerie podobu známou z ostatních zahrad (Český Krumlov, Dobříš), tedy s pevnou střechou, se skloněnými okny a navazujícím fabionem pod římsou (tzv. labutím krkem), jak ji známe ze vzácných vyobrazení z 19. století. Svou délkou 70 sáhů (132,75 m) měla být největší ve Svaté říši římské národa německého. V zahradě byly mimo ni ještě dvě rychlírny a skleník pro pěstování ananasů. Směrem k cestě na Podivín byl v ose zahrady obnoven velkolepý prospekt. Vodní systém v zahradě bylo třeba neustále udržovat. Od roku 1719 pracoval v zahradě na vylepšení vodotrysků „wasserkünstler“ Adam Partl, vybudována byla nová vodárna. Velkorysé úpravy probíhaly na valtické rezidenci. Díky nim vznikl prostor pro vybudování reprezentativní zahrady před jižní fasádou zámku, který přišel o stará středověká hradní křídla a získal téměř dnešní podobu. Naplnila se tak představa knížete Karla Eusebia o tom, že nejvhodnějším tvarem pro zámek je čtyřkřídlá budova na čtvercovém půdorysu, i když na jiném místě než si představoval.

⁵³ THACKER, Christopher: The Genius of Gardening, The History of Gardens in Britain and Ireland. London 1994., s. 219.

⁵⁴ REPTON, Humphry: Observations on the theory and practice of landscape gardening. London 1805, s. 44.

⁵⁵ Srov. PÜCKLER-MUSKAU, Hermann von: Andeutungen über Landschaftsgärtnerei, verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau. Stuttgart 1834.

⁵⁶ Kníže Karel Eusebius píše ve své instrukci: „kašny v zahradách jsou utvářeny tak, aby se podobaly přírodním vodopádům a řekám.“

Kníže Antonín Florián pokračoval ve výsadbě alejí („Stradoni“) v krajině. Ke staré cestě z Valtic do Lednice bylo v letech 1715–1717 vysazeno 2201 stromů, převážně lip, jírovců, topolů a javorů. Aleje lemovaly přímočaré cesty směřující z Valtic k Ladné, Břeclavi, Lanžhotu, Katzelsdorfu a valtické bažantnici, protínaly lesní masiv Bořího lesa a zdůrazňovaly valtickou rezidenci jako centrum již knížetem Karlem I. chtěného, ale nikdy neuskutečněného snu – nového lichtenštejnského knížectví.⁵⁷ Jejich struktura je jasně patrná na mapě 1. vojenského mapování,⁵⁸ u jiných lichtenštejnských sídel však chybí.

Kníže Josef Johann Adam (1690–1723) pokračoval v úpravách valtické rezidence. V Lednici byl v roce 1723 pořízen plán panství.⁵⁹ Z něj je zřetelné, že základní dispozice lednického sídla se nezměnila. Jednokřídlá konírna však byla rozšířena téměř do soudobého stavu (Johann Bernhard Fischer, Domenico Martinelli). V zahradě je zřetelné terasové členění. Změnil se však půdorys vlastního zámku. Jeho západní část vykazuje vloženou novou osu ve směru východ západ. Zdá se, jako by hlavní vstup do zámku měl procházet mezi budovami dvora a jízdáren. Na místě vodní zahrady je nakreslen útvar založený na třech do sebe nakoso vložených čtvercích. V jeho jižní ose je nika s nějakým artefaktem. Roku 1723 vyhotovil francouzský zahradní architekt a stavební mistr Dominique Girard (1680–1738), žák slavného zahradního architekta Andrého le Nôtre

(1613–1700), dnes neznámý projekt⁶⁰ lednického parku. Girard tehdy pracoval ve Vídni pro prince Evžena Savojského (zahrada Belvederu), s nímž byl v kontaktu kníže Josef Václav. Velká oranžerie v Lednici musela být po požáru v roce 1726 opravena. Za knížete Josefa Václava (1696–1772) byla roku 1752 znovu opravena oranžerie. Roku 1756 nechal kníže na mlýnském rameni Dyje obnovit vodní jez a vodní stroje. Práce se však protahovaly, neustále se objevovaly stále nové a nové potíže. Ve valtické zahradě byl za jeho vlády vybudován první Čínský pavilon v areálu. Teprve jeho následníkovi se podařilo zahájit stavby, které předznamenaly další rozkvět areálu.

Za vlády knížete Josefa Václava proběhlo 1. vojenské mapování (1764–1768), které dává nahlédnout na stav krajiny. Z něj je patrné, že mapujícího důstojníka zaujaly rozsáhlé zahrady a obora Hvězda. Zámecká zahrada je stále členěna na terasovou a vedlejší (vodní) zahradu, v ose zámku stále ještě stojí pavilon, který doporučoval kníže Karel Eusebius zbourat už před 100 lety, ve Hvězdě se nachází další pavilon. Kuchyňská zahrada je rozdělena na východní část kolem jižní osy zámku, v západní části je členěna hvězdicí osmi cest přetátných probíhajících okružní cestou. Zámek už má v půdorysu tvar písmene U obráceného k jihu.

⁵⁷ To se podařilo jindy (1719) a jinde (spojená říšská hrabství Vaduz Schellenberg na břehu Rýna byla císařem Karlem VI. povýšena na Lichtenštejnské knížectví).

⁵⁸ 1. vojenské (josefské) mapování – Morava, mapový list č. 121, dostupné na: <http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m121> [17. 11. 2017].

⁵⁹ MZA Brno, fond: Lichtenštejnská lesní zařizovací kancelář Břeclav, F31, inv. č. 4381, 4382.

⁶⁰ Pokud to není ona kresba tužkou do plánu nebo pokud nebyl uskutečněn na konci 18. století, viz níže.

Kníže František Josef I. (1726–1781) zdědil po svém strýci Josefu Václavovi obrovský majetek a rozsáhlé umělecké sbírky. Nejvýznamnější stavby nechal provést právě ve Valticích a Lednici. Zatímco ve Valticích se jednalo pouze o adaptace, zámek v Lednici byl velkoryse přestavěn. Rakouský architekt francouzského původu Isidor Canevale (1730–1786) vypracoval plány, stavbu vedl od roku 1773 rakouský architekt a stavební mistr Josef Meissl (1730–1790), který pracoval již pro knížete Josefa Václava. Východní křídlo bylo v nádvoří rozšířeno o chodbu, západní křídlo s kaplí bylo zbořeno a postaveno znovu ve velkorysejším měřítku. Kdy však byla změněna orientace kaple vůči světovým stranám, není přesně známo. Literatura⁶¹ uvádí, že až během této přestavby. Mapa 1. vojenského mapování však ukazuje, že to nastalo dříve. Výstavbou patra a polopatra dostala stavba sevřený ráz, umocněný nízkým pilastrovým řádem. Vcelku se podřídila architektuře „Zámku ořů“ Johanna Bernharda Fischera z Erlachu a v Lednici se podařilo dobudovat slohově jednotné sídlo. Nádvoří jízdáren (letní jízdárna) bylo ozdobně osázeno vlašskými topoly a květinami a vytvořilo tak úchvatný vstup do areálu letní rezidence od zemského hlavního města Brna.

Nádvoří tak patrně převzalo někdejší roli prostoru mezi budovami jízdáren a dvora. Alois Josef I. (1759–1805), syn a následník předchozího knížete, vzděláním ekonom, se věnoval hlavně péči o knížecí statky v duchu tehdy platného osvícenství. První stavbou,

---

⁶¹ Např. KROUPA Jiří: Lednický zámek doby barokní a klasicistní, in KORDIOVSKÝ, Emil: Městečko Lednice. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, 2004, s. 374.

⁶² Nakolik byla ještě vodní, je přirozeně sporné. Lednická zahrada byla sužována povodněmi, které mohly kdykoli zanést vodní kanály knížete Karla Eusebia. Kdo

kteřou nechal provést, byla úprava hospodářského dvora v Lednici (Hardtmuth, 1794–1797), aby vytvořil důstojnou protiváhu „Zámku ořů“. Osm let po zahájení vlády nechal vyhotovit mapu okolí lednického zámku (Karl Rudzinsky, 1789), která představuje nejstarší celkové vyobrazení plochy lednického parku v rozloze, jak ji známe dnes. Zahrada se v té době rozkládala stále ještě „jen“ na pravém břehu mlýnského ramene Dyje. Před zámkem na severní straně přetrvával terasovitý parter. Terasy však byly proměněny. Jsou jen dvě a mezi nimi tříступňový amfiteátr v celé šíři někdejší zahrady. Na horní terase leží dva záhony kolem výrazné podélné osy, na spodní terase rovněž. Jejich proporce vykazují uplatnění zásad perspective ralentie. Pavilon na hlavní podélné ose je konečně odstraněn, takže „nekonečná“ osa může nerušeně plynout k Dyji (rozšířené před zámkem do podoby jezera) a dále přes ohromnou louku a průhledem v lese do krajiny. V průhledu se nacházejí dvě vodní plochy, nestejně velké, opět podle zásad perspective ralentie. Patrná je také patte d’oie, jejíž osy se však protínají na vodní hladině rozšířeného toku Dyje. Mohutná alej spojuje zahradu pod zámkem s vodní⁶² francouzskou zahradou ležící na východě, její osa pokračovala ke stavbě nazvané Gloriet a další alej běžela od francouzské zahrady na sever k Hvězdě. Na levém břehu byl „jen“ prospekt proponovaný knížetem Karlem Eusebiem a obnovený knížetem Antonínem Floriánem, aleje kolem cesty k Podivínu a průseky lesními porosty.

viděl, jak změnila rozvodněná Vltava ve Veltrusech terén během povodní v roce 2002, dovede si představit leccos.

Do plánu je grafitem naznačen další kompoziční vývoj zahrady. Zda tužku vedla ruka architekta Isidora Canevaleho, kterého roku 1781 pověřil kníže hlavním dozorem nad všemi knížecími domy a zahradami, přirozeně nevíme. Jednoduchá, ale velkorysá vodní zahrada, založená knížetem Karlem Eusebiem ve východní části dnešního zámeckého parku, byla knížetem Aloisem Josefem I. zvelebena a rozšířena, byl také možná změněn její půdorys z kosočtverce na čtverec. Na obvodovou dvojřadou alej navázal na severní straně procházkový okruh tvořený volně vedeným chodníkem, na němž byly jako korálky jakoby navlečeny prostory pěti komorních odpočívadel rozličného půdorysu. Na zahradní divadlo pod zámkem navázala tzv. anglická partie (záměrně až přenepravidelně komponovaná), která tak kontrastně doplňovala velkorysou francouzskou partii. Na ni navazovala nová grotta, ozdobená sousoším Tří Grácií od Johanna Martina Fischera (1741–1820). Zahradu ovlivnil styl významně reprezentovaný publikacemi a tvorbou Williama Chamberse, zahradního architekta britské královské rodiny. V Lednici byly stavby situovány vesměs do uzlových bodů zahradního útvaru vlastně ještě francouzského – do areálu upravené Hvězdy, Čínský pavilon do zvláštního bosketu mimo Hvězdu. Její paprsky byly prodlouženy, propojeny osmiúhelníkem alejí, a jako jejich points de vue byly vybudovány pozoruhodné stavby. Osmiúhelník alejí doplnila, podobně jako velkou francouzskou partii, volně vinutá cesta s osmi odpočívadly. Vznikla tak ojedinělá zahrada – „kříženec“ zahrady francouzské a anglo-

---

⁶³ V knížecích sbírkách se nacházejí akvarely Karla Kunze z roku 1797, zachycující ostrov Stein (sopku) s Hamiltonovou vilou. Srov. KRÄFTNER, Johann: Oasen der Stille. Die großen Landschaftsgärten in Mitteleuropa, Wien 2008.

čínské, blízká císařské zahradě v Schönbrunnu. Je to zajímavé i z toho důvodu, že kníže Alois I. navštívil Anglii, musel se seznámit s realitou v Evropě tehdy moderní anglické zahrady (jejíž příklad v malém se v parku, jak výše uvedeno, nacházel) a přivezl či si nechal zaslat díla vedoucích anglických krajinářských architektů (Humphry Repton). Navštívil Wörlitz, kde viděl patrně nejstarší realizaci anglo-čínské zahrady na evropském kontinentu (včetně sopky,⁶³ o níž Christopher Thacker poznamenal, že Chambersova idea nenadchla nikoho v Anglii, ale na kontinentu prý někdo Chambersovu sopku postavil,⁶⁴ a „repliky“ Rousseauova hrobu vytvořené podle symbolické hrobky v Ermenonville). Snad to bylo tím, že neměl vhodného partnera pro architekta, snad tím, že se cítil vázán Instrukcí knížete Karla Eusebia, snad tím, že projekt Le Nôtreova žáka Girarda představoval výzvu, kterou stálo za to uskutečnit.

Srovnání mapy Karla Rudzinského (1789) a plánu Ignatze Holleho (1799) ukazuje, že během deseti let byl park ozdoben souborem staveb inspirovaných módní anglo-čínskou tvorbou, situovaných však do tehdy již archaického půdorysu francouzské zahrady. Jejich přesnou podobu však, s výjimkou Minaretu a Chrámu slunce, neznáme. Do zahrady se vrátil motiv vodního kanálu, položeného příčně přes osu zámek–Minaret. V roce 1790 se knížecím architektem stal Josef Hardtmuth (1758–1816). V následujících devíti letech vybudoval v lednickém parku a jeho okolí soubor saletů čerpajících z motivů orientálních, středověkých, antických a starších, např. egyptských. S knížetem Louisem jej údajně pojilo přátelství tak těsné,

⁶⁴ THACKER, Christopher: The Genius of Gardening. The History of Gardens in Britain and Ireland. London 1994, s. 226.

že byli současníky zvaní Kastor a Pollux.⁶⁵ Pavilon uprostřed Hvězdy přestavěl v letech 1794–1795 na Chrám slunce, nazývaný také Hvězdový chrám nebo Dianin chrám,⁶⁶ kamenný klasicistní monopteros nesený osmi sloupy, s malovanou kupolí a dedikačním nápisem „Rerum productori, Entium conservatori“ (Tvůrci věcí, ochránci bytí) na hlavní římse.

Kníže se nechal portrétovat s Chrámem slunce v pozadí. Chrám byl zbořen před rokem 1824. Osm prospektů, vybíhajících od chrámu, bylo osázeno alejemi štíhlých vlašských topolů a zakončeno dominantami:

- severní vysoko klenutým mostem přes Dyji rámovaným smutečnými vrbami (ve Schwetzingenu se nalézá most Rialto vyprojektovaný podle Palladiovy předlohy, ve Wörlitzu se vyskytuje tzv. chambersovský most, v obou případech jde o vysoko klenutý dřevěný most s klasicistním zábradlím s motivem písmene x, na bílo natřený),
- severovýchodní umělou ruinou triumfálního oblouku s nápisem „DIVO JULIO IMPERATORI“ (Božskému Juliu císaři) postavenou na vzdálenějším břehu řeky Dyje (v Kew Gardens se dodnes nachází obdobná umělá ruina), východním srubem či rázem dřeva, uvnitř s malovanými slováckými jizbami (touto lokální folklorní notou se dominanta vymyká Chambersovým vzorům a poukazuje např. ke

---

⁶⁵ Srov. ZATLOUKAL, Pavel: Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002.

⁶⁶ WILHELM, Gustav: Joseph Hardtmuth, 1758–1816, Architekt und Erfinder. Wien–Köln 1990, používá název Hvězdový chrám, neboť se nacházel uprostřed Hvězdy; jediné známé podrobné vyobrazení (Lorenz Janscha) používá název Dianin chrám.

slavnému statku Marie Antoinetty ve Versailles – Hameau de la Reine),

- jihovýchodní směřovala k tzv. Gotickému domu, jenž se na půdorysu jeví jako kaple, někdejšímu Glorietu z mapy Rudzinského,
- jižní k lednickým selským usedlostem (opět vazba na místní lidové stavby),
- jihozápadní alej končila pohledem na komplex jízdáren a koníren, v té době už architektem Rudzinským dostavěné do současné podoby,
- západní protínala dvakrát ramena řeky Dyje a proti zapadajícímu slunci se scenerie třpytila vodotrysky Labutího jezera, při pozorování kanálu z Chrámu slunce uprostřed Hvězdy snad mohla působit prostorová iluze díky perspective ralentie (úzké rameno Dyje → široké rameno Dyje → kanál → nekonečno), vedle bosketu s kabinetem a kanálu další princip vrcholné francouzské zahrady, perspective ralentie byla zřejmě i důvodem pro tvar a velikost travnatých záhonů flankujících před zámkem osu zámek–Minaret),
- severozápadní průhled byl zakončen stavbou zcela mimořádnou – mešitou s Minaretem. To je stavba, která vůbec nerespektuje model muslimské svatyně. Zatímco u nedochované mešity v Kew a její dochované kopie ve Schwetzingen je, tak jako u skutečných mešit,

hmotově dominantní stavba mešity a štíhlé minarety ji flankují, je v Lednici mešita atrofovaná do podnože věže Minaretu, vysoké 62 m. Proto se lednické stavbě běžně říká Minaret a nikoli mešita. Minaret byl postaven v letech 1797–1802.⁶⁷ Josef Hardtmuth vypracoval plán stavby údajně přes noc. Ze čtvercové základny⁶⁸ vyrůstá arkádou do všech stran otevřenou stavba „mešity“ zastřešená kupolemi prostrádanými věžicemi. V prvním patře se nachází osm bohatě zdobených sálů, jejichž nynější podoba však pochází z konce 19. století. Nad „mešitou“ se zvedá vlastní věž, do úrovně druhé galerie osmiboká, potom válcovitá. Na poslední galerii pod charakteristickou střechou ve tvaru turecké přilby, ukončenou bání a půlměsícem, stoupá 302 schodů. Minaret byl postaven na terase se čtyřmi bastiony a čtyřmi pavilony.⁶⁹ Stavbou, která se nenacházela v areálu Hvězdy a je první, která „překročila“ řeku Dyji na její levý břeh, byl roku 1795 vybudovaný Čínský pavilon.⁷⁰

Hardtmuth se zřetelně inspiroval Konfuciovým domem v zahradě v Kew a koncipoval pavilon jako desetibokou dřevěnou stavbu s obíhající galerií, stojící na třístupňovém kamenném základu. Z

---

⁶⁷ Srov. NOVÁK, Zdeněk: Minaret v Lednici na Moravě. Brno 1992.

⁶⁸ Původně stál Minaret možná kvůli povodním na terase nad okolním terénem, nároží byla zdůrazněna bastiony, na nichž stály sloupové pavilony, působící ve srovnání se stavbou věže až titěrně. Podobná, ale mnohem starší terasa s bastiony se dochovala na Tichém rybníce u Sedlce jako podnož raně barokního zámečku a mohla být inspirací pro Lednici. Nakonec i Bergschloss Johanna Bernharda Fischera z Erlachu, o kterém se Helmuth Lorenz domnívá, že mohl být oním kýženým zámkem knížete Karla Eusebia na Rajstně, vypadá jako nízká Babylonská věž na pevnostní terase s bastiony. LORENZ, Hellmut: Nicht Brachtigeres, OBERHAMMER, E.: Der ganze Welt, c. d., s. 147.

⁶⁹ Terasa odstraněna a pavilony zbourány v roce 1810.

pagodovité střechy, jejíž okraje byly ozdobeny zvonky, vybíhala lucerna. Pavilon byl postaven „na míru“ hedvábným, ručně malovaným tapetám, které krátce předtím kníže Alois Josef I. koupil. Tapety pocházely z čínského pavilonu ve Versailles⁷¹ a do Vídně se dostaly prostřednictvím vévody Augusta de Polignac⁷² po Velké francouzské revoluci. Pavilon stál v kruhovém zeleném kabinetu (cabinet de verdure) na dvou terénních stupních (ochrana proti povodni). Kruhový kabinet byl dostupný ze čtyř stran osmi cestami, které v půdorysu vytvářely čtyřcípou hvězdu. Cesty tečovaly kruhovou mýtinu kabinetu, takže z výchozích bodů nebyl pavilon nikdy vidět a pro návštěvníky byl překvapením. Důležitým rysem tehdejšího parku bylo časté používání vlašských topolů⁷³ a smutečních (babylonských) vrb, objevily se i první akáty. Vlašské topoly byly vysázeny jak v alejích, tak vymezovaly kabinety s architektonickými a květinovými dominantami. Kromě anglické partie u zámku byla velká louka za mlýnským ramenem Dyje ponechána také v organickém tvaru a lemovaná okružní cestou vedenou v esovkách a výsadbami typu belting. Nabízely se z ní jak pohledy na architektonické dominanty (zámek, jízďárny, Minaret,

⁷⁰ Zbourán roku 1891.

⁷¹ Jednalo se o dar čínského císaře králi Ludvíkovi XIV.

⁷² WILHELM uvádí „Kardinál Polignac“, ovšem Melchior de Polignac, který byl kardinálem, zemřel již v roce 1742.

⁷³ Vlašský topol (*Populus nigra* „Italica“) s oblibou vysazoval André le Nôtre. Nechal jej spolu s akátem (*Robinia pseudoaccacia*) namalovat i do pozadí svého portrétu od Carla Maratta. Když byl topoly osázen i ostrov v Ermenonville, kde byl pochován Jean Jacques Rousseau, stal se vlašský topol i jeho symbolem. Pejchal a Krejčířík ve své práci uvádějí, že v letech 1800–1806 bylo v zahradě vysázeno 23 138 vlašských topolů. PEJCHAL, Miloš – KREJČÍŘÍK, Přemysl: Historie pěstování dřevin v Lednicko-valtickém areálu do první světové války. Brno 2016, s. 17.

Chrám slunce), tak na louku a hladinu řeky. Na louce se nevyskytují ostatní Brownovy typy výsadeb (solitéry, clump). Ty zachytil Ignatz Holle v částečně geometricky vymezených loukách v jihovýchodní části parku: 1 clump a 4 solitérní stromy. Kníže Alois Josef I. rozhodl v roce 1801, že nadále bude park každému celoročně volně přístupný. Kníže začal se stavbami i mimo zámecké parky. V roce 1797 postavil Hardtmuth Egyptem inspirovaný obelisk na polovině cesty z Lednice do Přítluk, v roce 1802 zámeček Belveder⁷⁴ na Liščí vrchu u Valtic, určený k chovu bažantů, perliček a jiných exotických opeřenců. Inspirace tvaroslovím stavby stejného účelu, zvané v Kew „The Aviary“ (voliéra), je zřejmá. Hospodářské zájmy knížete založily další charakteristický rys lednické zahrady, jímž je vedle ojedinělé kompozice přebohatý sortiment pěstovaných rostlin.⁷⁵ Alois Josef I. si byl vědom skutečnosti, že převážnou část lichtenštejnské pozemkové držby tvoří lesy. Na konci 18. století v rozvíjející se průmyslové revoluci rychle stoupala spotřeba dřeva, zejména pro výrobu dřevěného uhlí, a přestože nechal kníže vybudovat nové cesty do lesů hlavně v Jeseníkách, aby poptávce stačila těžba dřeva, byly lépe přístupné lichtenštejnské lesy v nižších polohách ve špatném stavu a nebyly s to dodávat kvalitní stavební dříví, materiál pro výrobu dřevěného uhlí a otop. Hospodářská rada Theobald Walaschek z Waldbergu se zabýval zaváděním severoamerických dřevin, o nichž bylo v Evropě známo, že rychle rostou a poskytují kvalitní dřevo, do lesnické kultury. Poté, co byly získány první zkušenosti se sazenicemi z Wörlitzu (kam byl knížecí zahradník Josef

---

⁷⁴ Je však zaznamenán na mapě 1. vojenského mapování, 1763–1787.

Lieska vyslán na zkušenou), dovezenými v roce 1799, byla v roce 1802 vypravena na náklady knížete do Severní Ameriky zvláštní expedice. Expedici vedl vrchní zahradník botanické zahrady vídeňské univerzity, Joseph van der Schott (1770–1812). Sídlem expedice bylo město Reading v Pensylvánii, odkud se podnikaly výpravy na území států Virginia, New York a Delaware. Během čtyřletých výzkumů se do Lednice dostalo na 130 beden a sudů se semeny, popřípadě mladými rostlinami. Pro ně byly za Minaretem založeny školky, které již roku 1808 zahájily prodej nejen v monarchii, ale po celé Evropě. Šířily se odtud kanadské ořešáky, americké topoly, vejmutovky, platany a zejména akát, jedna z nejoblíbenějších rostlin počátku 19. století – ceněna byla jak jeho malebnost a krása, která najde v domácích dřevinách těžko soupeře, tak i jeho užitečnost – kvalitní dřevo, medonosnost a léčivé účinky. V roce 1805 zemřel kníže Alois Josef I. na tuberkulózu. Jeho nástupce, mladší bratr Jan Josef I. (1760–1836), pokračoval v započatém díle, ale radikálně změnil styl. Už od roku 1798 spolupracoval s Bernardem Petrim (1767–1853), pocházejícím ze Schwetzingenu, kde jeho otec založil proslulý barokní kruhový parter zámecké zahrady. Petri se měl stát hospodářským správcem a správcem zahrad na bavorském královském dvoře. Proto byl vyslán Karlem II. Augustem, vévodou z Pfalz-Zweibrückenu na studijní cestu zaměřenou na zemědělské hospodaření a chov dobytka. Vévoda si vymínil, aby vědecky studoval i slavné britské zahrady. Petri byl ve Windsoru přijat královnou

⁷⁵ Srov. KORNER, Stephan: Die Gärten des Fürsten Aloys von Liechtenstein, Gartenkunst in gesellschaftlichen Umbruchzeiten. Berlin 2004; PEJCHAL, M. – KREJČÍŘÍK, P.: Historie pěstování dřevin, c. d.

Charlottou, nadšenou zahradnicí a botaničkou, a dostal povolení volně navštěvovat královské statky a zahrady.

Petri se znal mj. s Williamem Aitonem (1731–1793), skotským botanikem, v letech 1759–1793 ředitelem Botanické zahrady v Kew. Byl v kontaktu s anglickým přírodovědcem, botanikem a prezidentem Královské společnosti Josephem Banksem (1743–1820), který se účastnil první plavby Jamese Cooka. Na jeho doporučení se měl zúčastnit třetí Cookovy plavby kolem světa. To mu však jeho zaměstnavatel, Karl II. August, vévoda z Pfalz-Zweibrückenu, nedovolil. Místo toho mu nařídil, aby se do roka vrátil ke dvoru a mezitím podnikl studijní cestu po hospodářstvích Francie, Nizozemska a Německa. Po návratu pracoval na úpravách parku Karlsberg v Zweibrückenu, který doplnil krajinářskými sceneriemi, prostými rolnickými stavbami i ušlechtilými stavebními dominantami (chrám, zřícenina, obelisk) v duchu soudobé anglické krajinářské tvorby (Humphry Repton) a vytvořil novou kompozici, která sklídila obdiv a nadšení vévody Karla II. Augusta, protože nikdy předtím takové umělecké dílo neviděl. Po roce 1793 se v důsledku událostí souvisejících s Velkou francouzskou revolucí objevil ve Vídni a v Uhrách, kde založil první krajinářské parky (na Slovensku Voderady u Trnavy, v Maďarsku park v Hedervaru a Orczy-park v Budapešti)⁷⁶ a lidový park na Margaretině ostrově v Budapešti (na mapě 2. vojenského mapování jsou zachyceny úpravy, které by bylo lze připsat Petrimu, pozdější vývoj je však setřel). Jako první začal v

⁷⁶ PETRI, Bernard, in: BECKER, Wilhelm Gottlieb: Taschenbuch für Gartenfreunde, Leipzig 1797; tamtéž Petri zveřejňuje seznam stromů a keřů, které porostou v Uherském království.

Uhrách vysazovat akát. V publikaci z roku 1797 „Taschenbuch für Gartenfreunde“ (Příručka pro přátele zahrad) možná zaujala prince Jana Josefa z Lichtenštejnu, protože v roce 1798 přešel do jeho služeb jako hospodářský rada. Jeho úkolem bylo povznést úroveň hospodaření na panství Loosdorf. Tam také založil anglický park. Návštěva Anglie probudila i jeho zájem o chov ovcí a doporučil jej princovi. Princ jej vyslal do Španělska, aby tam získal chovné stádo ovcí merino. Jejich vývoz ze Španělska byl mezitím přísně zakázán. Petri absolvoval dobrodružnou cestu v roce 1803. Převlékal se za studenta či anglického obchodníka s vlnou a nakonec se mu podařilo získat 300 ovcí, které v roce 1803 doputovaly do Loosdorfu v Dolním Rakousku s minimálními ztrátami.⁷⁷ Už v následujícím roce 1804 uhradil prodej jehňat princovi veškeré náklady spojené s náročnou cestou. Když se princ stal panujícím knížetem, přenesla se aktivita Petriho i na fideikomisní knížecí panství na Moravě, v Čechách a v Rakousku. Jako nejvyšší správce knížecích staveb, zkrášlování přírody, voluptuárových objektů a chovů ovcí dohlížel mj. na budování krajinných areálů u rezidencí v Lednici a Valticích, Lichtenhal ve Vídni a Liechtenstein u Mödlingu, Adamov, Nové Zámky u Litovle a Koloděje. V letech 1805–1808 budoval novou koncepci zámeckého parku a celého areálu jako kombinaci pastevní krajiny, bájně Arkádie a prezentace nového zdroje severoamerických dřevin založeného na výsledcích lichtenštejnské botanické expedice.⁷⁸

⁷⁷ Cestu vylíčil ve zprávě, která vyšla tiskem, srov. CRISTE, Oskar: Feldmarschall Johannes Fürst von Liechtenstein. Wien 1905.

⁷⁸ Důležitost Lednice jako nejvýznamnější lokality introdukce dřevin na našem území dokládá PEJCHAL, M. – KREJČIŘÍK, P.: Historie pěstování dřevin, c. d., s. 5.

Do toho vstupovala nutnost vyřešit komplikace, které každoročně přinášela zvýšená hladina rozvodněné Dyje do bezprostředního sousedství lednického zámku. Asi z roku 1805 pochází plán uložený v Moravském zemském archivu v Brně,⁷⁹ o němž se domníváme, že pochází z Petriho ruky⁸⁰ a ukazuje, jak k úkolu přistupoval. Společným jmenovatelem jeho návrhu je totální popření geometrické francouzské osnovy, masivní změna programu (redukce) anglo-čínské zahrady a naprostý kontrast oproti předchozímu stavu. Pravidelná „zahrada“, patrně je prostor k letnění rostlin z oranžerie, ozdobená třemi kašnami, zůstala jen před oranžerií. Mělo se zvětšit území zahrady. Plán je bohužel ustřižený, tudíž nevíme, zda a jak měla být napojena na Kančí oboru u Břeclavi. Z předchozí podoby zahrady měl zůstat pouze Minaret se čtyřmi pavilony, Čínský pavilon, Gotický dům, nika se sousoším Tří Grácií a ruina vítězného oblouku. Totálně se proměnil charakter výsadeb. Aleje a špalíry nahradily solitéry, clumps, belts a porosty, které částečně zůstaly na původním místě (Stará obora a obora Hvězda). Velkou louku za mlýnským ramenem řeky Dyje měl nahradit rybník téměř až k druhému ramenu Dyje. Materiál získaný vytěžením rybníka měl být použit na zvýšení terénu okolní zahrady a ostrovů v rybníce. Ty měly být tři. Jeden v ose zámek–Minaret, hustě porostlý vegetací, měl spolu s dalšími osmi vegetačními clonami zajistit důsledné zrušení starého průhledu knížete Karla Eusebia a nechat jen věž Minaretu „vznášet se“ v dálce nad korunami stromů. Další dva ostrovy v západní polovině rybníka

⁷⁹ MZA Brno, fond: Lichtenštejnská lesní zařizovací kancelář Břeclav, F 31, inv. č. 4578, srov. plán na s. 89

⁸⁰ Technika malby je pozoruhodně shodná s publikacemi plánů vyhotovených Sckellem. Tuto věc je třeba dále zkoumat. Existuje možnost, že Petri převzal od

vycházely ze skutečnosti, že v parku deset let stál Čínský pavilon. Číňané totiž umísťují do svých zahrad opice jako symbol dlouhověkosti a pávy jako symbol bohatství. V zahradě ve Stowe viděl Petri Brownův Opičí ostrov s kamennou opicí, sedící na sloupu. V Lednici tedy vznikl Opičí ostrov (s živými opicemi, jež se utopily při první povodni a už nikdy se do zahrady nevrátily) a Paví ostrov (s živými pávy) spojené čínským mostem. Na severozápadním břehu rybníka měla stát ruina akvaduktu s šesti klenebními oblouky, na severovýchodním klasicistní monopteros, nazvaný v plánech Dianin chrám. Dva mosty spojovaly tuto část zahrady se severní polovinou nacházející se za druhým ramenem řeky. Ta měla být členěna na rozlehlou louku položenou napříč osy zámek–Minaret, působící kontrastně ve srovnání s jinak celkem hustě porostlým parkem, a kruhový rybník, téměř celý vyplněný kruhovým ostrovem umístěným excentricky tak, že zbývající vodní hladina na zámecké straně rybníka naznačovala tvar půlměsíce. Ostrov s Minaretem a čtyřmi pavilony měl být přístupný jen lodkou, na ostrově jsou navržena dvě přístaviště. Na soutoku hlavního ramene řeky s ramenem mlýnským měl vzniknout skalnatý ostrov s labyrintem vytvořeným z balvanů pokračujícím svou další částí na pravý břeh řeky. Ve východní části zahrady měla být úplně zrušena Hvězda alejí, její střed téměř zalesněn a Chrám slunce byl patrně přemístěn jižněji na nově vytvořený ostrov obtékaný vodními rameny. Umělá ruina vítězného oblouku na levém břehu řeky a Gotický dům byly zachovány, a staly

svého staršího kolegy i výtvarný výraz, existuje naopak možnost, že publikované plány pocházejí z Petriho ruky a že pracoval pro Sckella. Třetí možnost je, že plán pochází od Sckella.

se osvěžením pohledů při procházce po nově vytvořených, měkce vinutých cestách. Plán počítal s redukcí pozůstatků vodní zahrady Karla Eusebia na zárodek Růžového rybníka za budovou oranžerie před lázněmi a odtokovým kanálem, jenž obtékal nový velký ostrov s novým chrámem (snad přemístěný Chrám slunce) a dva malé ostrovy a do Dyje se vracel až u výrazného meandru, kde byl později vystavěn Janohrad. Počítal také se dvěma novými řečišti Dyje. Jedno bylo navrhováno za Minaretem, druhé mělo napřimit tok mlýnského ramene. Tato řečiště, stejně jako řečiště přetínající meandr u budoucího Janohradu, jsou namalována temnější modrou barvou a měla patrně urychlit odtok vody. Je však také možné, že byla do plánu domalována později. Na konci oranžerie předpokládal Petri stavbu Chrámu múz (Hardtmuth 1807–1808). V zahradě dále zůstala nika se sousoším Tří Grácií, které ale bylo později přemístěno na ostrov v Růžovém rybníku a nika zrušena. Rytina publikovaná Schindelmeyerem a popis parku z roku 1812⁸¹ dokumentují, že plán byl víceméně realizován. Rytina dává nahlédnout i do stavu porostů. Zdá se, že jde vesměs o mladé výsadby s vysokým zastoupením jehličin (patrně *Juniperus virginiana* a *Pinus strobus*). Rytina a doprovodný popis umožňují dovodit i to, že alespoň v některých partiích byly dřeviny seskupovány podle Skellových zásad. Řídil se

---

⁸¹ Srov. SCHINDELMEYER, Karl Robert: Description des principaux parcs et jardins de l'Europe : avec des remarques sur le jardinage et les plantations – Bildliche und beschreibende Darstellung der vorzüglichsten Natur und Kunstgärten in Europa : mit Bemerkungen über Gartenkunst und Anpflanzungen, III. Wien 1812.

⁸² CZULLIK, August: Eisgrub und seine Parkanlagen. Wien 1886, s. 18.

⁸³ Seznamy dřevin u Minaretu a Čínského pavilonu publikoval S-t-k. Die Merkwürdigkeiten zu Eisgrub in Mähren : Auf Veranlassung zweier. 2er im

jimi tehdejší zámecký zahradník Josef Prohaska. Schindelmeyer bohužel neuvádí, v kterém roce Lednici navštívil. Je nadšený scenerií okolo Růžového rybníka s Chrámem múz a lázněmi, o akvaduktu píše, že je to pěkný nápad, ale zatím nijak nevyniká, ani vodopád není příliš údajně přesvědčivý. V době publikace textu a rytiny však byl park už jiný. Plocha rybníka byla zvětšena více než dvakrát, počet ostrovů se zvětšil osmkrát. Patrně se osvědčil Petriho jednoduchý návod, jak uniknout ničivým povodním, totiž zvednout úroveň terénu. Czulliki Witzany uvádějí, že v letech 1805–1811 pracovalo v parku od časného jara do pozdního podzimu 300 až 700 lidí.⁸² Vyhloubili rybník o celkové rozloze 29 ha a průměrné hloubce 1,3 m. Získaná zemina byla použita k navýšení terénu o 60–100 cm a k vymodelování umělého kopce s jeskyněmi. Celkem bylo přemístěno půl milionu krychlových metrů půdy. Za terénní dílo zaplatil kníže 2 miliony zlatých. Následovaly další náklady spojené s výsadbami⁸³ a zahradními stavbami. Pokud vyjdeme z toho, že rytina zachycuje v roce 1812 skutečný stav roku 1808, můžeme předpokládat, že práce pokračovaly tak, že byla hloubena další část rybníka. Joseph Lieska patrně zpracoval několik variant řešení⁸⁴. Přitom byly postaveny umělé jeskyně, navršen umělý kopec s nádrží k zásobování vodopádu, který padal z akvaduktu, vodou. Witzany⁸⁵ sice uvádí, že v

patriotischen Tagebl. Nr. 6 u 11, 1804, gemachten Anfragen beschrieben und aus diesem besonders abgedruckt, Brünn 1804, převzali PEJCHAL, M. – KREJČIŘÍK, P.: Historie pěstování dřevin, c. d., s. 17. Nakolik zůstaly zachovány nebo přesazeny do nové kompozice, není známo.

⁸⁴ Srov. plán na s. 90.

⁸⁵ Srov. WITZANY, Michael: Die Marktgemeinde Eisgrub, I., II., III. Mistelbach 1896, Eisgrub 1901, 1907.

poslední fázi prací bylo vybudováno nové koryto řeky Dyje za Minaretem, z logiky prací ale vyplývá, že muselo být postaveno dříve než hlavní výpusť, umístěná v korytě původním. To zůstalo v půdorysu rybníka zachováno jako hlavní příčný kanál a je sevřeno mezi čtyři velké ostrovy (Růžový, Ovčí, Jeskynní a Slavičí). Přetíná je hlavní podélný kanál, který byl překlenut mezi Jeskynním a Slavičím ostrovem kamenným mostem o pěti klenebních polích. Ten, až na stlačené klenební oblouky, připomíná most v parku Stourhead. Most je zachycen ještě na plánu parku v roce 1882.

Uvádí se, že při narození knížete Jana Josefa II. (5. října 1840) byl most slavnostně osvětlen. Jeskynní i Slavičí ostrov byly dřevěnými mosty spojeny s pevninou, takže umožňovaly zkrácenou procházku parkem, jež byla za knížete Jana II. zrušena. Rozebraný labyrint posloužil k vybudování kamenné brány a umělého skaliska s jeskyněmi, zvaného dnes Peklo, v sousedství ruiny akvaduktu. Zbytek labyrintu tvoří skalisko u výpusti. Strategie umístění ostrovů a průlivů mezi nimi ještě zaslouží zkoumání, nakolik je dána výtvarným záměrem a nakolik respektuje původní terén a tzv. hrůdy. Park zůstal v duchu přání knížete Aloise Josefa I. navštěvovanou botanickou zahradou prezentující exotické, zejména severoamerické dřeviny (přirozeně i produkci nedalekých školek).

Nové koryto řeky bylo považováno až do roku 1945 za součást parku a oba jeho břehy byly malebně osázeny. Východní část parku nebyla nijak zásadně pozměněna. Indikační skica ke stabilnímu katastru (1824) ukazuje, že nebyly realizovány ani představy Petriho a v

porostech nadále zůstávaly průseky v místě paprsků Hvězdy. Východní průhled byl doplněn mimořádnou stavbou daleko za hranicemi parku – umělou zříceninou středověkého hradu. Janohrad tak navazuje na stavby obelisku a Belvederu a je první stavbou vyjadřující kvalitativní posun v kompozici – předjímá krajinářské zahradnictví Hermanna Ludwiga Heinricha, knížete z Pückler-Muskau.⁸⁶ Opouští totiž plochu parku, bere však s sebou téma gotiky a toto téma zpracovává ve velkorysejším, věru krajinném měřítku. Namísto gotického domu v zahradě staví zříceninu gotického hradu v krajině. Tento princip, kdy je tematická část programu anglo-čínské zahrady lednického zámku zrušena a recyklována, tedy „nahrazena“ stavbou na stejné téma v jiném měřítku v krajině, se pak několikrát opakoval a dal vlastně vzniknout Zahradě Evropy – Lednicko-valtickému areálu. Se stavbami v parku pokračoval v té době ještě knížetem uznávaný Josef Hardtmuth. Kromě ruiny akvaduktu postavil lázně zdobené dórskými sloupy pod zámkem (1806, později zbořeny), v tomtéž roce vznikl Lovecký zámeček, v letech 1807–1808 Chrám múz na konci zámecké oranžerie a v letech 1807–1810 Janohrad. Janův hrad byl postaven jako památka na Jana z Lichtenštejna († 1398), slavného hofmistra rakouského vévody Albrechta III. Je přesvědčivou realizací romantického snu o středověké architektuře. V půdorysu obdélníková stavba v sobě skrývá nádvoří, na fasádu obrácenou k řece navazuje Rytířský sál, nárožní věže ukrývají příjemné salonky. Ochoz na vnější straně budovy sloužil jako vyhlídkový balkon dámám přihlížejícím parforním honům. Pozoruhodné je, že se dochovalo zadání jasné

⁸⁶ Kníže Pückler-Muskau se pohyboval mezi Vídní, Brnem a Muskau v Prusku, mj. strávil v roce 1812 dvě noci v Mikulově na cestě z Vídně do Pruska. Lednice byla v

té době proslulá, neexistuje však zatím žádný doklad o tom, že by ji Pückler navštívil a mohla by tak figurovat mezi jeho inspiračními zdroji.

představy knížete „o ruině lesního hradu, na jehož polozřícených věžích hnízdí čápi a na zavolání lesního rohu se z okolních lesů sbíhá zvěř, aby se na jeho nádvoří nasýtila“⁸⁷ (hornistu a běžícího jelena zachytil na zpodobnění Janohradu Ferdinand Runk364). Jasná představa knížete se však úplně nekryla s představou architekta a začaly rozpory, které končily Hardtmuthovým odchodem z knížecích služeb. Než se tak stalo, postavil365 Hardtmuth Nový dvůr (1809–1810) jižně od Lednice s kapacitou pro tisíc ovcí merino, vyprojektoval a začal stavět zámečky Pohansko (1810–1812) a Lány (1810–1812) jižně od Břeclavi, Památník otci a bratřím (1810–1812) na kopci Rajstně (Homoli) u Valtic, obelisk v půli cesty mezi Lednicí a Valticemi (1811, zřítel se po poškození bleskem 1867) a v Bořím lese Dianin chrám ve tvaru vítězného oblouku (1812–1813).

V roce 1812 se stal knížecím architektem Josef Kornhäusel (1782–1860). Dokončil stavby vyprojektované a započaté Hardtmuthem – Dianin chrám v letech 1812–1813, kolonádu 1812–1817. Dianin chrám (Rendezvous) byl postaven na nejvyšším místě Bořího lesa. Jeho hlavní osa, stejně jako osa kolonády, míří přímo na Minaret. Má podobu vítězného oblouku. Nahrazuje tak umělou ruinu vítězného oblouku v zámeckém parku v Lednici. Ve východním pilíři je ukryto monumentální schodiště, v západním byt revírníka. V travě se nachází prostorný sál, prolomený okny na sever – k Lednici, předsálí a pod nimi ještě užitkový prostor mezipatra. Dedikační nápisy sdělují, že chrám je zasvěcen bohyni lovu – Dianě. U zámečku byl založen park s rybníkem.

Kolonáda byla vybudována na nejvyšším místě Lednicko-valtického areálu jako vyhlídková stavba. Zdánlivě dvanáct párů sloupů nese kladí s vyhlídkovou terasou lemovanou balustrádou. Krajní čtveřice sloupů (respektive polosloupů) jsou doplněny kubusy ukrývajícími schodiště a střední sloupy ještě zesiluje vestavba triumfálního oblouku. Niky na jižní fasádě zdobí vázy, niky na severní fasádě obrácené k Valticím zdobí alegorické sochy knížat, k jejichž poctě byl památník postaven – otec František Josef I. a bratři Alois Josef I., Jan Josef I., Filip. Účel stavby oznamují i dedikační nápisy – na jižní fasádě „Duchům nezapomenutelným jediný přeživší syn“ a na severní „Syn otci, bratr bratřím“. Kolonáda je vedle Dianina chrámu jednou z nejmonumentálnějších staveb v Lednicko-valtickém areálu, jejíž okolí bylo také parkově upraveno.

V letech 1814–1815 Josef Kornhäusel rozšířil zámek v Lednici o zahradní křídlo, které propojilo budovu zámku s oranžerií. Ta byla sice poněkud zkrácena, ale zámek tím získal reprezentační prostory. Současníci popisují nádherné, empírově vybavené sály, ozdobené štukami a sochami. Jeden sál byl osvětlen lucernou postavenou na kupoli, v dalším se skrývalo divadlo, pokládané za nejkrásnější zámecké divadlo v monarchii. Kornhäusel pokračoval v realizaci dalších staveb grandiózního krajinného plánu.

Na severním břehu Prostředního rybníka postavil v letech 1814–1816 Rybníční zámeček, na jihovýchodním břehu Mlýnského rybníka roku 1818 Apollonův chrám. Na místo Chrámu slunce v zahradě knížete Aloise I. si kníže Jan I. přál chrám boha Apollona v krajině. Jak nasvědčuje indikační skica, mohl být v tomtéž roce zbourán Chrám

---

⁸⁷ CRISTE, O.: Feldmarschall, c. d., s. 168.

slunce v parku a literaturou uváděný letopočet 1838 by mohl být jen tiskovou chybou.

Když byl Kornhäusel vyslán knížetem na studijní cestu do Francie a odmítl se vrátit, stal se počátkem roku 1819 knížecím architektem Josef Franz Engel (zemřel v ústavu pro choromyslné 1827). Dostavěl Apollonův chrám a Katzelsdorfský salet podle Kornhäuselových plánů, Hardtmuthův Nový dvůr doplnil přístavbou tzv. Rotundy. Stavba, která do areálu vrátila tvar klasicistního monopterosu poté, co byl zbourán Chrám slunce, koncentrovaně vyjadřuje podstatu celého areálu – užitečnou krásu v nezvyklé sestavě.

Ušlechtilý klasicistní chrám totiž v sobě skrývá kravín kombinovaný se zahradním pavilonem. Sice pro 20 krav vzácné bernské rasy, ale přece. Do zahradního pavilonu údajně jezdil kníže s rodinou a dvorem na svačinu.

V roce 1824 postavil Engel Chrám Tří Grácií nad jižním břehem Prostředního rybníka proti Rybničnímu zámečku na břehu severním. Jde o půlkruhové sloupořadí obíhající sousoší Tří grácií, přenesené sem z lednického parku, inspirované mj. Venušíným chrámem ve Stowe. V nikách sloupořadí stojí sochy múz a umění, přenesené sem ze zbořeného Chrámu múz v lednickém parku. Na jižní straně navazují na kolonádu tři pavilony, v prostředním se nachází zdobený sál, boční ukrývají byty. Engel plánoval také stavbu Hraničního zámečku na západním břehu Hlohoveckého rybníka jako protipól Apollonovu chrámu, původně jako romantického rytířského hradu. Zámeček byl postaven pod vedením architekta Josefa Poppelacka (1780–1859) v letech 1826–1827 a není jasné, zda plány vypracoval sám či zda se řídil dnes neznámým plánem Engelovým nebo

Kornhäuselovým. Zámeček věrně napodobuje původní renesanční vilu, jež je dodnes ukryta ve zdech lednického zámku a je jedinou stavbou, prezentující dnes v areálu tvorbu Andrey Palladia, tolik oblíbeného v anglických zahradách 18. století. Opět se tu setkáváme s fenoménem recyklace námětu. Tentokrát však nikoli z programu anglo-čínské zahrady. Hraniční zámeček byl vybudován na zemské hranici, která procházela jeho středem, takže severní polovina stavby stála na Moravě, jižní pak v Dolním Rakousku. Hranici tvořil kanálek protékající střední, původně otevřenou arkádou. Vodou jej sytila kašna umístěná v okrajovém porostu parku. V patře byly vystavěny tři sály spojené vyhlídkovými terasami. Vyhlídky z nich byly orientovány k východu, k Apollonovu chrámu na protilehlém břehu Mlýnského rybníka.

Z hlediska umístování staveb v krajině lze rozlišit stavby Hardtmuthovy a stavby pozdější. Hardtmuthovy stavby jsou dotvářeny vegetací tak, aby byly pozorovatelné ze dvou nebo více stran, protože jsou ze všech stran krásné (Dianin chrám, kolonáda, Belveder, Nový dvůr, Pohansko, Lány, Janohrad). Jen Lovecký zámeček má přední fasádu „zkrášlenou sloupy“ (v duchu knížete Karla Eusebia) a zadní fasádu bez okras. V krajině je situován před porost lesa jako světlá dominanta. Podobně jsou umístěny, případně výsadbami dotvořeny stavby Kornhäuselovy (Apollonův chrám, Rybniční zámeček) a Engelovy (Chrám Tří Grácií, Rotunda v Novém Dvoře a Rybniční zámeček).

Na sklonku života se kníže Jan Josef I. radoval z divukrásného a mnohými obdivovaného areálu, který moudře v duchu osvícenství

snoubil ekonomické zájmy v krajině (moderní polní⁸⁸ a lesní hospodářství zlepšené Petrim a Walaschkem, vzkvétající rybníkářství orientované na produkci žádaného candáta, vinohradnictví, pokusy s pěstováním bource morušového a cukrového javoru, chov vzácných ovcí a skotu,⁸⁹ špičkové školky nabízející vzácné cizokrajné dřeviny, aj.) s půvabem bájně Arkádie. Anglo-čínská zahrada získala ve světě ojedinělou dimenzi, kterou zachytily první turistické příručky vzniklé v souvislosti s vybudováním železnice.⁹⁰

Kníže se dvorem se do Lednice pravidelně dostavoval na přelomu července a srpna, počátkem listopadu se přesouval do Valtic, a protože nesnášel sníh, zpravidla už počátkem prosince odjížděl do Vídně. Dlouhé procházky a projížďky malebnou krajinou, bohaté hony a lovy, divadelní a hudební představení naplňovaly čas pozdního léta a časného podzimu, čas sklizně na polích i v zahradách. Čas, který díky koncentraci vlašských topolů a severoamerických akátů, ořešáků černých, liliovníků tulipánokvětých, platanů, vejmutovek a jalovců viržinských vytvářel v krajině jinde nevídané efekty. Nakolik se již tehdy v krajině a zahradách pracovalo s principy manipulativní vzdušné perspektivy, je žádoucí zkoumat. Z hlediska dějin zahradní a krajinářské tvorby proběhla v Lednici jinde neznámá druhá fáze romantické zahrady anglo-čínské, která výše popsaným způsobem likvidovala tematické stavby ve vlastní zámecké zahradě a

---

⁸⁸ V souvislosti se zemědělskou internátní školou, založenou už knížetem Aloisem I., sloužila část kuchyňské zahrady jako semenářská stanice, která soustřeďovala a produkovala osivo a sadbu pro potřebu panství – 12 odrůd pšenice, 4 odrůdy žita, 5 odrůd ječmene, 5 odrůd ovsa, 4 odrůdy vikve seté, 2 odrůdy prosa, 3 odrůdy pohanky, 4 odrůdy kukuřice, 2 odrůdy řepky, 2 odrůdy konopí, šáchor olejní, 5 odrůd brambor aj.

nahrazovala je jejich velkorysími variacemi v krajině. Cíl – vytvořit bukolickou atmosféru bájně Arkádie – logicky vedl k soustředění na stavby čerpající z antiky. Ve vlastním parku tak docházelo k jistému omezení zážitků a ke zklidnění kompozice a propracování způsobu její recepce. Park byl záměrně ochuzen o některá témata a předjímal tak principy krajinářské tvorby knížete Hermanna Pücklera z Muskau. Kníže Jan I. zemřel v roce, kdy byla dokončena železnice mezi Vídní a Brnem. Pro cestující bylo Petrem Rohrmanem ve Vídni vydáno několik brožurek, které již tehdy ze Zahrady Evropy činily turistickou atrakci s propracovaným systémem služeb. Roku 1836 převzal vládu rodu kníže Alois Josef II. (1796–1858).

Ve svých čtyřadvaceti letech (1820) poprvé procestoval Anglii a Skotsko. Tam v roce 1816 namaloval William Turner obraz nazvaný Belvoir Castle, znázorňující gotický hrad na parkově upraveném kopci s duhou na dramatické obloze. David Jacques se domnívá, že se tento slavný obraz stal vzorovou vizí moderního šlechtického sídla a byl v Anglii mnohokrát zhmotněn stavbami novogotických zámků.⁹¹ Kníže Alois Josef II. se do Anglie vrátil roku 1837 jako vyslanec císařského dvora na korunovací královny Viktorie. Při té příležitosti se seznámil s architektem Petrem Hubertem Desvignesem, jehož později pozval na kontinent a v roce 1841 jej pověřil projektem přestavby zámku a

⁸⁹ Semenářská stanice udržovala sortiment 23 trav a pícnin pro louky a pastviny.

⁹⁰ Srov. HÄUFLER, Joseph, Vincenz – FEIL, Joseph: Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebung. Wien 1840.

⁹¹ JACQUES, David: Georgian Gardens, The Reign of Nature. London 1983, s. 180.

skleníku, který měl nahradit starou oranžerii.⁹² Že k tomu přispěla návštěva Anglie a poznání tamějšího vyspělého zahradnictví, se můžeme jen domnívat. Jisté je, že od roku 1838 pracoval pro knížete anglický architekt Peter Hubert Desvignes,⁹³ tomu Alois Josef II. mimo jiné zadal také vypracování návrhu na přestavbu zámku v Lednici.⁹⁴ Součástí projektu byl i záměr nahradit oranžerii moderním skleníkem z litiny, na severní straně však stále uzavřeným zdí, patrně původní barokní, ponechanou ze staré oranžerie. O tomto záměru se kníže sám zmínil v Lednici již 23. září 1840.⁹⁵ Proč ke stavbě Desvignesova projektu nedošlo, zatím nevíme. Část – patrně jen zlomek projektu – je uložena ve sbírkách Sammlungen des Fürsten von und zu Liechtenstein ve Vídni. Anglické konstrukční principy zprostředkované P. H. Desvignesem byly použity při novém projektu, jehož autorem je G. Wingelmüller. Z jeho ruky pocházejí plány uložené v Moravském zemském archivu v Brně.⁹⁶ Z poznámek na některých plánech vyplývá, že Wingelmüller stavbu nového skleníku sám řídil. Nejdříve byla v roce 1842 zbourána barokní oranžerie, Chrám múz a zámecké divadlo; vlastní stavba začala v roce 1843 a ukončena byla v roce 1845.

---

⁹² August Czullik ve své práci „Eisgrub und seine Parkanlagen“ uvádí, že se v ní pěstovalo 900 pomerančovníků starých 100 až 200 let. Některé mohly pocházet ještě z nákupů knížete Karla Eusebia.

⁹³ WILHELM, Gustav: Die Fürsten von Liechtenstein und ihre Beziehungen zu Kunst und Wissenschaft. Schaan 1976, s. 154. Patrně A. Prokop první zkomolil Desvignesovo jméno na „englischer Architekt Devien“ (Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung IV., Wien 1904, s. 1373). Tuto zkomoleninu uvádí veškerá česká, zejména poválečná uměnovědná literatura, přestože K. Höss (Fürst Johann II. von Liechtenstein und die Bildende Kunst. Wien 1908, s. 254) a

V roce 1937 (zpracování projektu) byla horní část konstrukce vyměněna podle plánu opavského inženýra K. Wicheho.⁹⁷ Tehdy zmizely ozdobné větrací růžice z většiny stropních polí. Zůstaly jen dvě v osách bočních dveří, dřevěný strop byl nahrazen deskami z heraklitu. Skleník navazuje na východní reprezentační křídlo zámku, přestavěného v letech 1846–1858 ve stylu romantické novogotiky rovněž podle návrhu G. Wingelmüllera. Tvoří rozhraní mezi pravidelnou zahradou a krajinářským parkem, zároveň tak vyrovnává asi třímetrový rozdíl mezi oběma zahradami. Podélná stavba skleníku je orientována ve směru východ–západ. To je docela zajímavá skutečnost. Takto se totiž orientují skleníky s pultovými střechami, jejichž severní stěna je tvořená zdí, často i zdvojenou, jak uvádí kníže Karel Eusebius, aby dobře chránila skleník proti severním větrům a akumulovala sluneční energii. Celoprosklenné skleníky se sedlovými střechami, jež jsou obdobou skleníku lednického, orientují podélnou osu ve směru sever–jih, aby byly obě poloviny stavby stejnoměrně prosluněny odpoledním a dopoledním sluncem. Tím, že k severu a k jihu pak směřují užšími stěnami, brání se pasivně prochladnutí i přehřívání. Ve směru sever–jih je orientována i proslulá velká

podle něj E. Edgar (Nejstarší železná stavba skleníková v Československu, Československé zahradnické listy, XXV., č. 9, 1928, s. 66) uvádějí „P. H. Desvignes“.

⁹⁴ WILHELM, G., Die Fürsten von Liechtenstein, c. d., s. 156.

⁹⁵ RUPPRECHT, J. B.: Eisgrub und Feldsberg, Mitteilungen der k. k. Mährisch-Schlesisches Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn, Nr. 5, Februar 1841, s. 35.

⁹⁶ MZA Brno, fond: Stavební úřad Lednice, F 115, inv. č. 5045.

⁹⁷ Tamtéž.

oranžerie v Královské zahradě v Kew v Londýně (Decimus Burton, vybudována 1844–1848).

Dochované zlomky Desvignesova projektu ukazují představu adaptace lednického zámku na pohodlné sídlo. Patrně však neodpovídala ani shora uvedené Turnerově vizi, ani představě knížete o „opravdu“ anglické a rytířské architektuře, ani poslání lednického sídla, jež mělo hlásat zprávu o tom, že knížata z Lichtenštejna jsou stále v čele hledání nové krásy. Zadání nakonec splnil architekt G. Wingelmüller.

Novogotická podoba zámku (1846–1858) stále vychází z půdorysového a částečně i hmotového rozvrhu určeného v předchozích staletích. Jeho jižní fasádu činí jedinečnou křídlo ukrývající zámecký kostel, zdobené věžemi, fiálami, kraby a kytkami. Portály nad vstupem jsou bohatě dekorovány v kontrastu k ušlechtilé střídmému interiéru. Severní průčelí zdobí stejně bohatý portál vrcholící sochou lva držícího lichtenštejnský erb. K malebnosti architektury přispívají vlajková a hranolová věž, stejně jako bohatě prolamované balustrády, věžice, fiály a atiky zámecké budovy. Celek působí hlavně od západu jako stylizace gotického města s vyčnívající střechou katedrály tvořící podnož dominujícímu knížecímu hradu. Ve vzácné jednotě komponované pojetí exteriéru i interiéru zámku vrcholí v reprezentačních sálech přízemí a spolu s mimořádnou kvalitou řemeslných prací staví lednické sídlo do popředí mezi soudobými novogotickými stavbami. Pohádkový zjev zámku

mnohem lépe harmonuje s bájnou a snivou atmosférou krajiny Zahrady Evropy než jeho předchozí střídmá podoba. Z krajinářského hlediska je obdivuhodné, jak se v ploché krajině areálu podařilo přesvědčivě vytvořit místní verzi Turnerovy vize. Byl k tomu využit Růžový rybník (původně Vodní zahrada knížete Karla Eusebia), který po odstranění Chrámu múz, lázní a sousoší Tří Grácií ztratil své původní dominanty. Když pozorujeme zámek ze severovýchodního břehu rybníka, nezbyvá než žasnout nad Wingelmüllerovým uměním – řazením jednotlivých objemů a architektonických prvků, a využitím vodního zrcadla dosáhl iluze stavby na parkově upraveném kopci.⁹⁸ Podle stáří dřevin je pravděpodobné, že průhled přes vodní hladinu na severovýchodní nároží zámku existoval již po realizaci Petriho úprav zahrady. Jak je patrné z jednoho kvaše Ferdinanda Runka, scenerie zachycovala lázně a za nimi nároží zámku. Určující složkou vegetace byly vlašské topoly. Wingelmüller překomponoval nároží zámku do současné, až pateticky působící podoby. Kdy byl průhled upraven do současné podoby s využitím principů manipulativní perspektivy díky výsadbám pestrolistého platanu (*Platanus acerifolia* 'Suttneri'), liliovníku (*Liriodendron tulipifera*) na pravém a jírovce (*Aesculus hippocastanum*) na protějším břehu průlivu Růžového rybníka, by bylo možné zjistit rozborem stáří výsadeb stejně jako to, zda byly dřeviny vysázeny jako mladé (Prohaska, Petri), či byly přesazovány jako vzrostlé (Czullik, Lauche). Z hlediska vztahu zahrady a bydlení prosadila Wingelmüllerova přestavba důsledně princip založený již renesanční vilou, potvrzený Kornhäuselovou dostavbou

---

⁹⁸ Podobnost je tak zřejmá, že nelze dojít k jinému závěru, aniž máme doloženo, zda někdo z tvůrců obraz znal. Turnerově vizi u nás nejlépe odpovídají zámky Hluboká nad Vltavou a Nový Světlov.

zahradního křídla, v souladu s rokokovou zvyklostí (Sanssouci, Hořín) totiž opět rozšířila piano nobile po celém přízemí palácové budovy a důsledně je spojila se zahradou. Kromě knihovny jsou všechny reprezentační sály zámku někdy i vícero dvěma propojitelné se zahradou, červený kuřácký salon se otevírá do Květinového sálu a dále do zimní zahrady a do parteru. Dochované fotografie dokládají, že reprezentační sály zahradního křídla zámku nepočítaly s obrazovou výzdobou – kombinace ušlechtilých dřev, kamenů, tapet a vyhlídek do zahrady dostatečně odpovídala knížecímu vkusu. Současná obrazová výzdoba byla instalována v 50. letech 20. století při zpřístupnění zámku veřejnosti. Poslední stavbou areálu Zahrady Evropy je kaple sv. Huberta, postavená podle Wingelmüllerova projektu v roce 1855,⁹⁹ kde byl každoročně 3. listopadu zahajován okázalý parforsní hon anglického typu.

V krajině se tak vedle „pohanských chrámů“ objevila i křesťanská svatyně.¹⁰⁰ V parku v Lednici se kolem poloviny 19. století objevila švýcarská ovčárna (Tendelschopfe), související patrně s návštěvou knížete v Lichtenštejnském knížectví. Je zachycena na situačním plánu průtoku řeky Dyje, vytvořeném na základě měření z roku 1844 (autor plánu Wilhelm Pössl). Na plánu je dále zachycen dvojitý Balustrádový most, spojující východní a západní část parku s procházkovou cestou na levém břehu řeky, a malý Čínský pavilon na Růžovém ostrově. Měření probíhalo v době stavby skleníku (1842–1845), ten je zachycen v současném půdorysu, ale bez terasy nad

⁹⁹ Zdá se, že vzorem mohl být památník císaře Karla VI. v Hlavenci.

¹⁰⁰ Pomineme-li stavbu kostela sv. Bartoloměje v Hlohovci z let 1831–1835, který sloužil obci, nikoli reprezentačním a rekreačním účelům panstva.

katakombami. Nádvoří zámku, jízdáren, Janohradu, okolí Minaretu a pravděpodobně zbytky cest v někdejší Hvězdě jsou znázorněny světle hnědou barvou. Může to znamenat, že plochy byly dlážděné.

Přestavba zámku byla ukončena slavnostním vysvěcením kaple sv. Jakuba Většího, jež proběhlo 5. října 1858 za účasti brněnského biskupa Antonína Arnošta Schaffgotsche (1804–1870).

Kníže Jan Josef II. se narodil v Lednici 5. října 1840. Vládl neuvěřitelných 71 let,¹⁰¹ a to od 12. listopadu 1858 do 11. února 1929.

Jako vzdělaný odborník zaměstnával kníže obdobně schopné experty.¹⁰² Po založení společnosti „Dendrologische Gesellschaft zur Förderung der Gehölkunde und Gartenkunst in Österreich-Ungarn“ se stal jejím nejštedřejším podporovatelem, ročně přispíval 5000 zlatými korunami. Knížeti se ne zcela zamlouvalo, ba dokonce mu i vadilo, že lednický zámek stojí hned vedle rolnických usedlostí na Dlouhé ulici, staré radnice a hospodářského dvora. Patrně už v letech 1836–1838 došlo k vykoupení a zbourání domů čp. 134 a 135, 201–204 a k uvolnění prostoru před vlastním zámkem.

Kníže Jan Josef II. pokračoval a vykoupil dalších 40 domů a v letech 1873–1887 je nechal zbourat. V roce 1881 byla zbourána radnice (někdejší patrně v jádru ještě románská tvrz) a v roce 1882 téměř celý hospodářský dvůr, z něhož zůstalo jen nároží se současným

¹⁰¹ Předčil tak současné dlouho panující slavnější hlavy států – královnu Viktorii (64 let), císaře Franze Josefa I. (66 let).

¹⁰² Např. knížecí archivář Jakob von FALKE vydal v roce 1884 knihu „Der Garten. Seine Kunst und Kunstgeschichte“.

hotelem.¹⁰³ Předtím však musel kníže obci na vlastní náklad postavit novou radnici (stavitel Johann Hampe) a školu. Odstraňování zbytku staveb, přemísťování zeminy, meliorace a zplanýrování plochy řídil vrchní zahradník August Czullik podle pokynů knížete a zajišťovalo je průměrně 300 dělníků s denní mzdou, 500–600 dělníků placených od výkonu a 100 potahů. Přemístili asi půl milionu kubíků zeminy.¹⁰⁴ K technicky nejnáročnějším a na svou dobu k neobvyklým pracím patřilo přesazování vzrostlých stromů. Kníže si totiž přál, aby se nová zahrada nelišila od starého parku jinak než svou formou. První návštěvníci Lednice byli vskutku překvapeni, jak o tom svědčí dobové zprávy.¹⁰⁵

Dalším přáním knížete bylo, aby nová zahrada byla věčně zelená. Těžiště výsadeb proto leželo v sortimentu jehličin a stálezelených listnáčů, doplněných na parteru kobercovými záhony letniček a záhony trvalek. Uvolněná plocha spolu se starou Kuchyňskou zahradou umožnila založení velkorysé zahrady dvou tváří. Vrchní zahradník August Czullik byl požádán, aby novou zahradu vyprojektoval. Pracoval na rozšíření krajinářské kompozice starého parku na nové území s vyšším zastoupením nových druhů a odrůd rostlin, asi obdobně jako později Arnošt hrabě Silva-Tarouca tvořil nový park v Průhonicích. Knížete však návrhy neuspokojily. Patrně vnímal soudobou diskusi o krizi krajinářského parku, spočívající ve

zkratce v konfliktu prostorových možností starých parků a potřebou prezentovat kypící růst sortimentu pěstovaných rostlin, a současně zájem o italizující zahrady, jenž se šířil z Anglie. Odmítl proto na čtyřicet Czullikových návrhů a schválil projekt florentského architekta Vincenza Micheliho (1833–1905).¹⁰⁶ Ten navrhl pravidelnou zahradu s boskety a broderií. Zdá se, že mu byla známa podoba lednické italské zahrady a její Delsenbachova rytina. Italizující zahradu totiž rozčlenil do sedmi obdélníků (terasová zahrada knížete Karla Eusebia byla členěna do sedmi čtverců) a starou benátskou kašnu zasadil do čtverce se zvýrazněnými diagonálními cestami, což je průnik půdorysů dvou teras ve staré italské zahradě. Přemysl Krejčířík spekuluje o využití půdorysu vnitřního prostoru zámecké kaple jako modelu pro uspořádání italizující zahrady.¹⁰⁷ Máme za to, že se k řešení přistupovalo jinak. Po srovnání plochy po zmizelé části Dlouhé ulice a propojení zahrady před skleníkem s Kuchyňskou zahradou byly vytyčeny dvě osy. Někdejší „nekonečná“ osa zahrady knížete Karla Eusebia, procházející Loveckým a Rytířským (Velkou jídelnou) sálem zámku a směřující na sever k Minaretu a na jih od zámku k Valticím (Avenue), a osa vycházející z východního bočního vstupu do skleníku. Avenue byla vymezena tisovou stěnou, která tvoří západní hranici

¹⁰³ WITZANY, M.: Die Marktgemeinde Eisgrub, II., c. d., s. 154–156, uvádí přesný soupis domů a jejich původních vlastníků.

¹⁰⁴ CZULLIK, A.: Eisgrub und seine Parkanlagen, c. d., s. 18.

¹⁰⁵ Czullik ve své práci z roku 1886 uvádí stromy o průměru kmene až 1 m, kořenové baly 60–100 t. LICHT, H.: Errinerungen aus Eisgrub, c. d., s. 353.

¹⁰⁶ Je zvláštní, že kníže patrně nezadal Czullikovi úkol navrhnout pravidelnou zahradu. Zdá se, že k představě dospěl později. Není však vyloučeno, že se mohlo jednat opět o konflikt mezi architektem a knížetem, jak jej známe z doby Hardtmuthova působení.

¹⁰⁷ Naposledy v PEJCHAL, M. – ŠIMEK, P. – BULÍŘ, P. – PAVLAČKA, R.: Dřeviny zámeckého parku v Lednici, c. d., s. 25.

„soukromé“¹⁰⁸ knížecí zahrady. Mezi tisovou stěnou a východním křídlem zámku stojí symbolický plůtek s brankou. Obyvatelé věděli, že pokud je branka uzavřena, těší se kníže ze zahrady a nechce být rušen. Na začátku Avenue u zámku a u fary byly vysázeny vzrostlé smrky (*Picea abies*). Avenue byla osázena vzrostlými ořešáky černými (*Juglans nigra*), starými asi 20 let. Po přesazení zažily zpomalení růstu (dva tenké letokruhy), ale po dvou letech začaly rychle přirůstat. Jemnost koruny ořešáků doplnily starý¹⁰⁹ dřezovec (*Gleditsia triacanthos*) před domem zahradníka (Avenuegebäude, stavební úřad). Jemná textura korun stromů v Avenue, založená na zpeřených listech dřevin, vytvořila kontrast s rustikální hrubou texturou jírovců na novém lednickém náměstí.¹¹⁰

Procházka po Avenue směrem k zámku pod korunami stromů v říjnovém slunci byla zážitkem z dynamické kompozice zahrady vyvolávající pocity, jako by člověk procházel pod zlatým baldachýnem neseným temnými sloupy ztrácejícími se před temným pozadím tisových stěn. Zlaté koruny ořešáků skrývaly zlatavou barvu fasády zámku, která se před pozorovatelem objevila za kontrastními smrkami

---

¹⁰⁸ Park byl nadále celoročně volně přístupný, ale měl jistý uživatelský režim, který byl obyvateli Lednice a návštěvníky respektován. Viz níže.

¹⁰⁹ Při zmýcení z havarijních důvodů v roce 1990 vykazoval stáří cca 200 let. I když nebylo jádro kmene vyhnílé, nebylo možné letokruhy přesně spočítat. Strom mohl pocházet z importu z Wörlitzu, ale mohl být jako sazenice přivezen ze severoamerické botanické expedice. Jeho pozice na příjezdové cestě k zámku ve směru od Valtic byla významná.

¹¹⁰ Kontrast zanikl po odumření většiny ořešáků černých a po výměně jírovců na náměstí za lípy v 90. letech 20. století.

¹¹¹ Po zničení původního kostela husity a po stavbě kostela nového údajně uzavřel olomoucký biskup Jan XVI. Dubravius s Janem VI. z Lichtenštejna smlouvu, že

a zeravem v záhonu vpravo. Západně od tisové stěny a plůtku s brankou se mezi kostelem a farou nachází „veřejná“ část italizující zahrady, určená pro katolickou farní obec, která stále ještě užívala zámeckou kapli jako farní kostel¹¹¹ a denně chodila na bohoslužby. Micheli Vincenzo předpokládal veřejnou část v podobě „náměstí“ s květinovým parterem uzavřeného i na západní straně tisovou stěnou, která patrně nebyla nikdy vysázena. Před ní měly být tři, zřejmě opět jemnost, stromy. Když byl vysázen jako prostřední vzrostlý exemplář jerlín (*Sophora japonica*), byl záměr změněn. Jerlín byl doplněn červeným bukem (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), pyramidálním dubem (*Quercus robur* 'Fastigiata') a dalším pyramidálním dubem (*Quercus robur* 'Fastigiata') před štítovou stěnou kuchyňského křídla zámku. Ten byl později nahrazen javorem babykou (*Acer campestre*).¹¹² Jeho jásavě žlutá barva vyvážila na podzim masu zlatých korun ořešáků černých u fary. Čtvercový záhon byl lemován květinovými koberci a dalšími květinovými koberci ve tvaru řeckého kříže rozdělen na čtyři prohloubená travnatá zrcadla. Střed byl zdůrazněn výsadbou zeravu obrovského (*Thuja plicata*) a

dokud lichtenštejnská vrchnost nepostaví nový farní kostel, může farní obec užívat zámeckou kapli. Nový farní kostel chtěl stavět kníže Alois Josef I. i kníže Jan II. Prvnímu nebyla obec ochotna poskytnout pozemek v centru, druhý využil nařízení císaře Josefa II. z roku 1785 o zrušení hřbitovů uvnitř zástavby a po vybudování nového kostela na svých pozemcích daleko za obcí nechal Karla Weinbrennera vyprojektovat nový kostel na zrušeném hřbitově. První světová válka stavbu znemožnila. Dnes přes někdejší hřbitov vede průtah obcí směrem na Valtice.

¹¹² Strom byl zmýcen v 80. letech 20. století, údajně jako nálet. Od té doby ztratilo květinové náměstí před kaplí svou intimitu.

osmi kapkovými květinovými záhony uspořádanými jako lístky kopretiny.

Osa vycházející z východního bočního vstupu do skleníku je hlavní osou italizující zahrady. Je zdůrazněna pásy květinového koberce lemovanými dvěma rovnoběžnými cestami. Cesty mezi skleníkem a dvěma zeravy obrovskými (*Thuya plicata*) jsou užší než cesty za zeravy. Uplatňuje se tam princip perspective ralentie. Na parter před zámekem, jehož hlavní osa vychází ze vstupu do kanceláří knížete ve východním křídle zámku, kolmo přetíná hlavní osu v místě bohatého květinového záhonu vyvýšeného do nízkého kužele (krupny) a „opouští“ terasu mříží¹¹³ ve stříhaném nízkém špalíru (vision claire), navazuje parter ve směru hlavní osy, jež je podpořena dvěma rovnoběžnými osami mířícími na sochy před zelenou zimostrázovou stěnou. Obvodové cesty podél tisových stěn vymezují šířku tohoto parteru a navazujícího bosketu se zeleným kabinetem. Šířka není podle mého názoru odvozeninou pěti modulů půdorysu kaple položených vedle sebe,¹¹⁴ ale vychází z Delsenbachovy rytiny zahrady a z Instrukce knížete Karla Eusebia pro umístění velké kašny. Další vliv na šířku tohoto parteru mohla mít podružná osa vycházející ze zasklené verandy zámecké knihovny a procházející západními boskety, i když nerozděluje zelené kabinety na přesné poloviny.

¹¹³ Mříž byla vyrobena podle výkresu Georga Wingelmüllera.

¹¹⁴ KREJČÍŘÍK, P. – PEJCHAL, M. – ŠIMEK, P. – BULÍŘ, P. – PAVLAČKA, R.: Dřeviny zámeckého parku v Lednici, c. d., s. 25.

¹¹⁵ Micheli předpokládal, že při průchodu opačnou stěnou se opět rozdělí do dvou souběžných cest, patrně pro uplatnění principu perspective ralentie.

¹¹⁶ Je to tradiční název této fontány. Jaký má vztah k Benátkám, není zatím známo. Spojení se neobjevuje ani v Instrukci knížete Karla Eusebia, jehož erb (erb

Tisová stěna, která ji uzavírá, leží v ose západního bočního vstupu do skleníku, jehož osotvorná role byla záměrně potlačena jak touto stěnou, tak dvojicí tvarovaných zimostrázů, které byly na osu vysázeny a zrcadlově zopakovány na vzdálenější straně parteru před východním průčelím zámku. Respektování požadavku knížete Karla Eusebia na symetrii jako základ krásy tohoto typu zahrady automaticky vyvolá logický proces stanovení dalších kolmých os a symetrických scenerií, který vede k definitivní podobě parteru. Zatímco parter před východním průčelím ještě i dnes ve své zjednodušené podobě vykazuje komplikovanější strukturu vložení diagonál a kružnic, parter „za zeravy“ je jednodušší. Diagonály v něm chybí, patrně proto, že leží poněkud bokem vyhlídky ze zámeckých oken. Parter „za zeravy“ končí stěnou bosketu ze stříhaného zimostrázu, jež uzavírá oválný zelený kabinet (zvaný v Lednici „Brejle“). Květinové záhony v něm bylo možné obdivovat ze čtyř symetricky umístěných laviček pod baldachýnem jemnolistých a kvetoucích stromů (hloh *Crataegus laevigata* 'Rubra Plena' a jerlín *Sophora japonica*). Osa, která jím prochází, se proměňuje: dvojice cest, která prochází zimostrázovou stěnou, za křížením s příčnou cestou splývá do cesty jedné¹¹⁵ a tak pokračuje opačnou stěnou zeleného kabinetu a míří k Benátské kašně.¹¹⁶

karolínské větve rodu) fontánu zdobí, ani v odborné literatuře. Skutečnost, že parter byl ozdoben cennými dřívky benátských kašen, uvádí Schneider. SCHNEIDER, Camillo: Die Parkanlagen Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein in Eisgrub (Mähren), in Gartenanlagen Österreich-Ungarn in Wort und Bild. Heft 2. Wien 1912, s. 34.

Při pohledu od skleníku narůstala výše vegetace tvořící italizující zahradu. Za zimostrázovou stěnou záměrně narušenou jemnými baldachýny hlohů a jerlínů se zvedaly masy korun jemnolistých a výrazně žlutě barvících stromů vysázených kolem kašny (habry, ořešáky, nahovětvec). Byly vysázeny v trojúhelnících lemovaných živými ploty z ptačího zobu kolem cest ve tvaru osmipaprskové hvězdy. Kníže Jan II. tím patrně chtěl připomenout zaniklou Hvězdu knížete Karla Eusebia.

Čtyři boční boskety upomínaly na někdejší členění italských botanických zahrad (Padova) prezentující flóru čtyř tehdy známých kontinentů (Evropa, Asie, Afrika, Amerika) a umožnily soustředit v zelených kabinetech zahradnický sortiment (trvalek, růží, jehličnanů a listnáčů), aniž by to bylo na škodu celkovému architektonickému výrazu. Vzhledem k tomu, že knížeti bylo známo dílo knížete Karla Eusebia¹¹⁷ a jako odborník poznával, že řada jeho zásad je v zahradním umění stále platná, je možné, že lednická italizující zahrada je záměrným připomenutím, jakousi recyklací, slavného lednického barokního období. Umístění kašny ze 17. století ozdobená erbem karolínské větve rodu, a která v roce 1904 uzavřela proces budování nové zahrady, tomu nasvědčuje.

Na pravidelnou zahradu navázala nová krajinářská partie (zřejmě Czullik) osázená zejména nedávno introdukovanými a vyšlechtěnými rostlinami, členěná na centrální louku se skupinou tehdy módních

---

¹¹⁷ Kníže podpořil a možná i inicioval první dílo, které se stavební a uměleckou aktivitou Karla Eusebia zabývalo a poprvé publikovalo jeho „Werk von den Architektur“: FLEISCHER, V.: Fürst Karl Eusebius, c. d.

¹¹⁸ Ale možná i dříve.

stříbrných smrků a z Japonska dovezeného zmarličníku, obklopenou clonou vysázenou z exotických dřevin a zahradních odrůd dřevin domácích. Na jih byla tato clona prolomena dalekou vyhlídkou do krajiny, umně pomocí příkopu ha-ha skrývající obecní komunikaci za hranicí parku. Na severu navazovalo na krajinářskou partii alpinum. Nová zahrada tak představuje pozoruhodný doklad soudobé tvorby. V krajinářské partii se podobně¹¹⁸ jako Silva-Tarouca v Průhonicích vyrovnává s efektivním využitím bohatého sortimentu rostlin k účinnější kompozici, v pravidelné části přistupuje k úkolu zcela nově a neméně úspěšně. Pravidelné ostré linie stříhaných zelených plotů byly záměrně stírány výsadbou pěnišníků, netvarovaných jehličin a listnáčů, celek i jeho jednotlivé části mohly snadno soupeřit se špičkovými díly viktoriánské zahrady v Anglii (oproti nim jim chybí snad jen motiv japonské zahrady, která tehdy přicházela do módy¹¹⁹).

V roce 1883 nastoupil do knížecích služeb mladý zahradnický odborník německého původu Wilhelm Lauche (1859–1950), pozdější ředitel lichtenštejnských statků v Lednici a ředitel Vyšší ovocnicko-zahradnické školy tamtéž. Po odchodu Czullika se stal vrchním zahradníkem. Přesazování vzrostlých stromů v tak měřítku bylo experimentem, jaký lidstvo nepamatuje.¹²⁰

Možná proto si jej přisvojuje několik autorů. Schneider¹²¹ jej klade do let 1884–1888, podobně Lauche, který uvádí, že kolem roku 1880 byly předběžné studie hotovy, ale vlastní plány navrhoval v intencích

¹¹⁹ Nevíme, zda nebyla inspirací alpina v Údolíčku, o němž jsou jen informace typu, že tam existovalo.

¹²⁰ Srov. REICHEL, Eduard: Johann II. : Fürst von und zu Liechtenstein. Eisgrub 1934.

¹²¹ SCHNEIDER, C.: Die Parkanlagen Seiner Durchlaucht, c. d., s. 32.

knížete on sám spolu s architektem Michelim, tedy po roce 1883, a následně je provedl.¹²² Proti tomu však stojí Lichtova reportáž z roku 1882, která podporuje verzi publikovanou Czullikem, že totiž autorem přesazovací technologie byl on. Lauche nepochybně dokončil ohromné dílo.

Schneider uvádí, že byly přesázeny stovky mohutných exemplářů, včetně „hotových“ stěn ze starých tisů. Ty byly zřejmě již v předstihu vysazovány porůznu v parku. Jedna z výsadeb se dosud dochovala nedaleko od vypouštěcího stavidla Zámeckého rybníka. Byl to však nepochybně Lauche, kdo spolu s knížetem Janem II. dotvořil lednickou zahradu a celý areál. Až do svého nuceného odchodu do Německa v roce 1936 se po celých 53 let věnoval zejména zahradnímu umění,¹²³ ale i ovocnářství, zahradnické vědě a výchově a správě obce Lednice. Jemu vdčíme za mimořádné kompoziční situace, které odlišují zámeckou zahradu od jiných. Připomeňme alespoň některé:

Naprogramované vnímání krásy velkého parku pomocí jednoho procházkového okruhu zesiluje zážitek. Pokud totiž jdeme parkem k Minaretu po směru hodinových ručiček, vážou se na sebe jednotlivé vyhlídky a průhledy, vnímáme návěstí budoucího zážitku a pak vychutnáme zážitek sami, záměrně situované porostní clony nám připraví nejedno překvapení. Prezentace přibližujícího se Minaretu,

---

¹²² LAUCHE, Wilhelm: Die Bedeutung des dahingeschiedenen regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein für die Kunst, die Wissenschaften, die Landwirtschaft und den Gartenbau. Brünn 1929, s. 12.

¹²³ Plným právem si zasloužil pomník – bustu –, kterým při padesátém výročí jeho služby zahradnímu umění a rodu nechal kníže František I. ocenit jeho zásluhy. Busta

jako mohutné věže nad korunami stromů, je mistrovským dílem scénografie. Minaret se nečekaně objeví jako ohromující dominanta, pak se skryje, aby se znovu objevil zarámován v průhledu. To se několikrát opakuje, až se Minaret na delší dobu skryje za světlé kmeny platanů, a najednou jsme u něj a vyvracíme hlavu, abychom mohli pohlédnout na vrchol, který nás láká vyhlídkou do krajiny. Princip Johanna Wolfganga Goetha „cesty jsou němí průvodci zahradou“ tam byl doveden k dokonalosti. Důsledné rámování mostů hustou výsadbou tisů zdůrazňuje a obohacuje každý přechod přes vodu o jinde nevidaný rytmus vjemů – temno + chlad → světlo + teplo → temno + chlad, maximální v parném létě. Tisové brány vytvářejí temné rámy světlého obrazu v pozadí a evokují podobný zážitek, který ve Schwetzingenu nabývá pohled na tzv. Konec světa.¹²⁴

Kombinace dřevin jsou jedinečné a v jiných zahradách neznámé. Jsou založeny někdy na kontrastu (platan + akát, platan + vejmutovka, platan + pajasan, vejmutovka + červený buk, aj.), jindy na harmonii (ořešák černý + dřezevec, ořešák černý + jerlín japonský, dub letní + jeřáb širokolistý). Proměnlivost v roce u některých kombinací zajišťuje stále kontrastní vztah (platan + akát), jindy vztah během roku kolísá od harmonie ke kontrastu (vejmutovka + dřezevec, vejmutovka + modřín + jalovec viržinský aj.). Tím, jak se zmnožuje počet kombinovaných dřevin, stává se jejich vzájemný vztah díky proměnlivosti během roku rozmanitější (akát + platan + habr,

z carrarského mramoru připomíná Laucheho v zámeckém skleníku. Autor této práce ji našel v roce 1990 v uhlí ve sklepě zámku a zasadil se o její prohlášení za kulturní památku, restaurování a vystavení.

¹²⁴ Jde o pohled temným loubím do ještě temnější grotty prolomené otvorem, za nímž je na mírně prohnuté stěně namalován pohled do bájně Arkádie.

pajasan + platan + lípa stříbrná, platan + buk + jeřáb širokolistý, ořešák černý + akát + topol šedý, vejmutovka + platan + liliovník aj.).¹²⁵

Tyto kompozice organicky navázaly na starší, neméně kvalitní základ (osa zámek–Minaret, půdorys rybníka a ostrovů v něm, terénní modelace, výsadby platanů, vejmutovek, jalovců viržinských, liliovníků, dřezovců aj.), vycizelovaly a akcentovaly jeho estetické hodnoty. Více než padesátiletá soustavná práce knížete a Laucheho¹²⁶ zanechala v parku dílo, které záměrně reaguje snad na každou situaci vytvořenou během roku a dne výškou slunce nad obzorem, oblačností a dalšími klimatickými faktory. Odlišný průběh počasí někdy akcentuje kompozice (zejména v době rašení, květu a podzimního vybarvení), které řadu let jakoby „spí“ a najednou nás uchvátí. V roce 1897 vyprojektoval německý architekt židovského původu Karl Weinbrenner (1856–1942) loděnici na severním břehu Jeskynního ostrova, z níž se dnes dochovaly pouze základové kůly ve dně rybníka.¹²⁷

Weinbrenner navázal na dílo svých předchůdců a doplnil krajinný areál dominantami nových staveb (radnice v Lednici, kostely v Poštorné a Ladné). Díla svých předchůdců pečlivě opravil a předznamenal tak svým dílem moderní památkovou péči, která se právě v té době ve Vídni rodila. Bratr knížete Jana II., kníže Franz I.

---

¹²⁵ Nejen kombinace dřevin stojí za pozornost. Na světě snad neexistuje harmoničtější kombinace dřeviny a architektury než ta, kterou Lauche vytvořil vysazením smutečního jerlínu (*Sophora japonica* „Pendula“) k zámeckému skleníku, publikovaná poprvé už v práci: SCHNEIDER, C.: Die Parkanlage Seiner Durchlaucht, c. d.

¹²⁶ Blíže NOVÁK, Z.: Zahrada Evropy, c. d., 217–221.

byl předsedou Komise pro zachování historických památek,¹²⁸ kterou znovu uvedl v život.¹²⁹

Protože lichtenštejnské podnikání, umělecké sbírky, podpora umění a architektury byly vzorem všem, nebylo by divu, kdyby i lichtenštejnská péče o památky šla vzorem. Lauche se nezasloužil „pouze“ o uvedení lednické a valtické zahrady, parků kolem lednických rybníků a jednotlivých zámečků v areálu do vrcholného stavu.

Finanční možnosti knížat z Lichtenštejna, jejich organizační schopnosti a schopnosti i štěstí obklopit se nadanými lidmi spolu s jejich uměleckými sklony, a časem, který měli k dispozici, daly vzniknout unikátnímu souboru krajinářských děl, známých pod názvem Zahrada Evropy. V roce 1996 byla jako Kulturní krajina Lednice-Valtice zapsána na Seznam světového dědictví (UNESCO). Na rozdíl od ostatních kulturních krajín na tomto seznamu, jež ilustrují zpravidla jen jednu etapu dějin zahradního umění, je to statek komplexní, v němž se setkávají kvality všech ostatních kulturních krajín zapsaných jako záměrně navržená díla, a ilustruje tak dějiny zahradního umění od 16. do počátku 20. století.

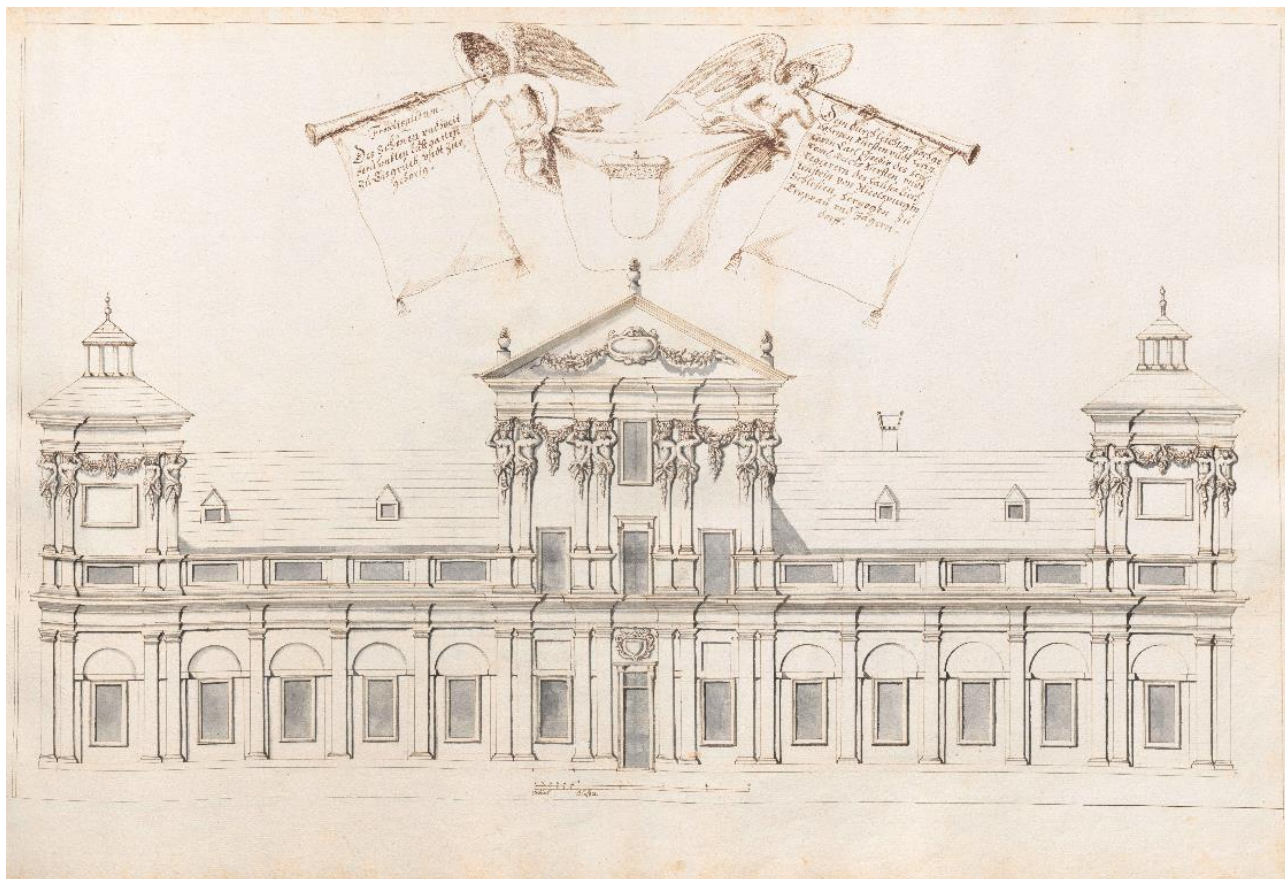
¹²⁷ Srov. KREJČIŘÍK, P. – ZATLOUKAL, O. – ZATLOUKAL, P.: Lednicko-valtický areál, c. d.

¹²⁸ Srov. HOOP, Joseph: Fürst Franz I. von und zu Liechtenstein. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 38, 1938, Schaan 1938.

¹²⁹ Dostupné na: <http://www.fuerstenhaus.li/de/fuerstenhaus/fuersten/fuerst_franz_1.html> [10. 1. 2013].

5 Katalog

5.1 Zámek Lednice

**Nejstarší známé vyobrazení
zámku (vily) v Lednici.**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Wolfgang Wilhelm**

Prämer

Datace: **1676**

Původ: **Zápůjčka**

Institute: **Bildarchiv, ÖNB**

Wien

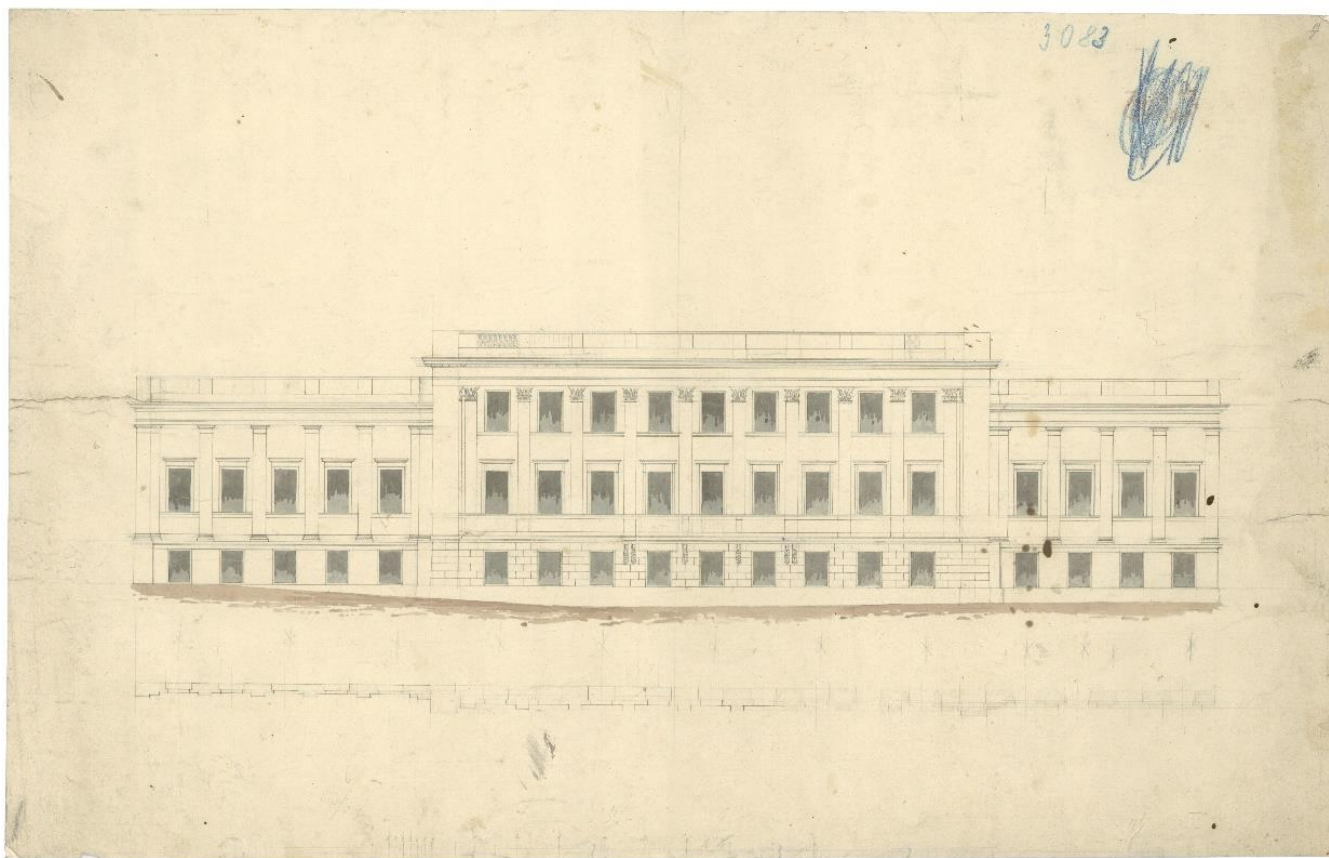
Skupina: **Stavební**

dokumentace

Fond: **Není**

Signatura: **Není**

**Variantní návrh zahradního
průčelí klasicistní přestavby
zámku v Lednici, patrně
hostinského křídla**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Neznámý**

Datace: **1815**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

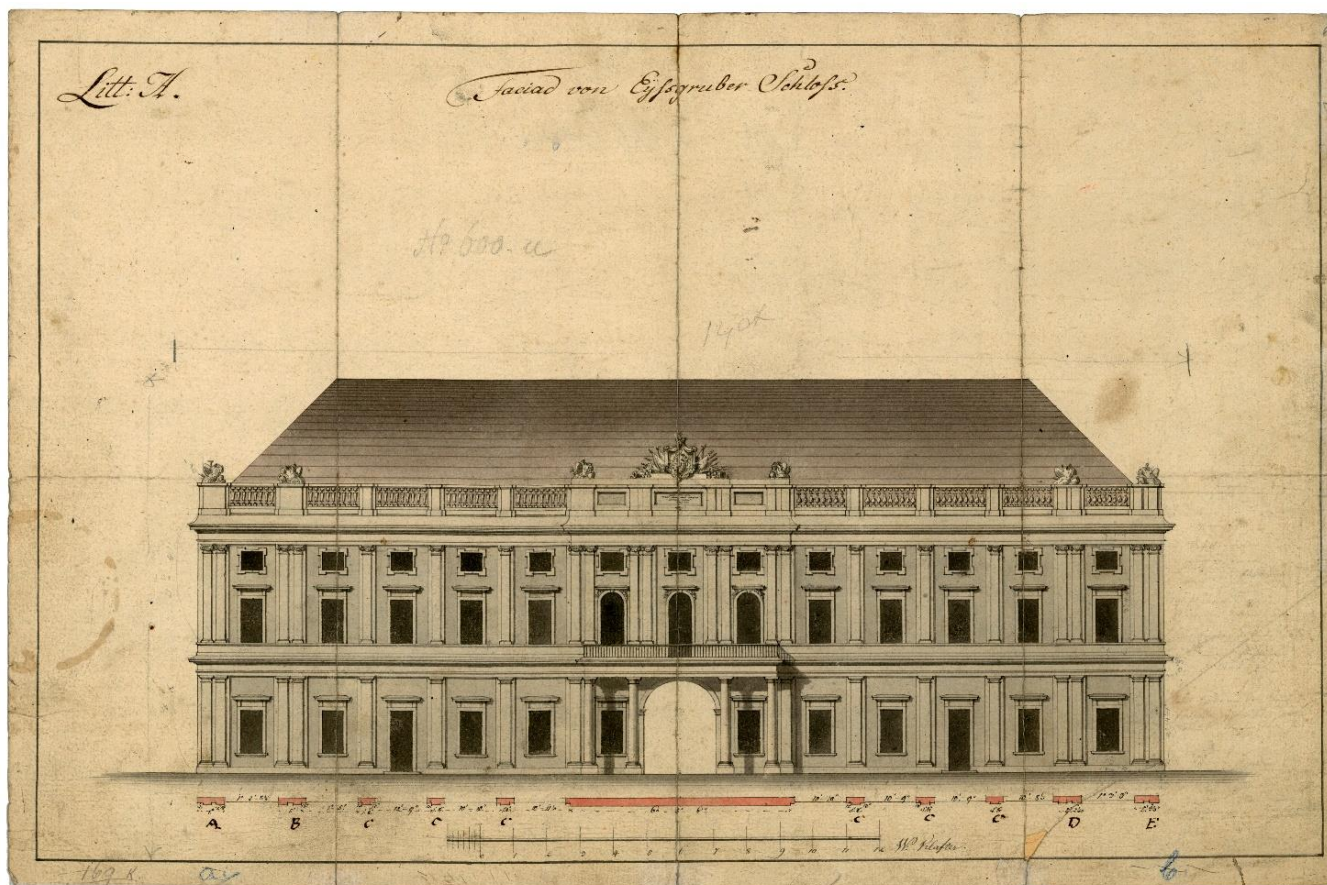
Skupina: **Stavební**

dokumentace

Fond: **F 115 – Stavební úřad**

Lednice

Signatura: **3083**

**Severní průčelí zámku
v Lednici po Canevalově a
Hardtmuthově (průjezd)
úpravě**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Josef Hardtmuth**

Datace: **kolem roku 1810**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

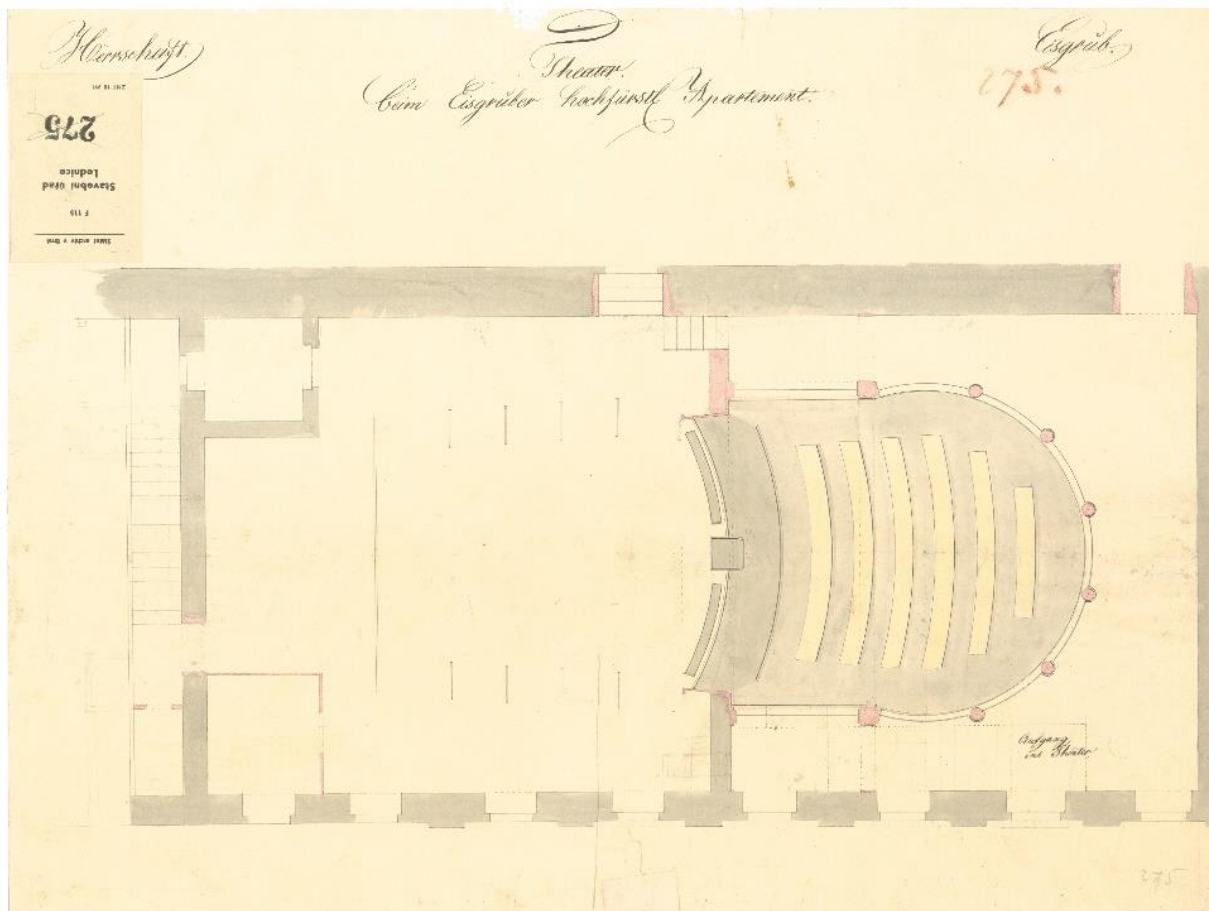
Skupina: **Stavební**

dokumentace

Fond: **F 115 – Stavební úřad**

Lednice

Signatura: **2526**

**Půdorys zámeckého divadla
v Lednici v zahradním křídle
zámku, údajně nejkrásnějšího
v monarchii**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **patrně Josef Kornhäusel**

Datace: **asi 1812**

Původ: **zápůjčka**

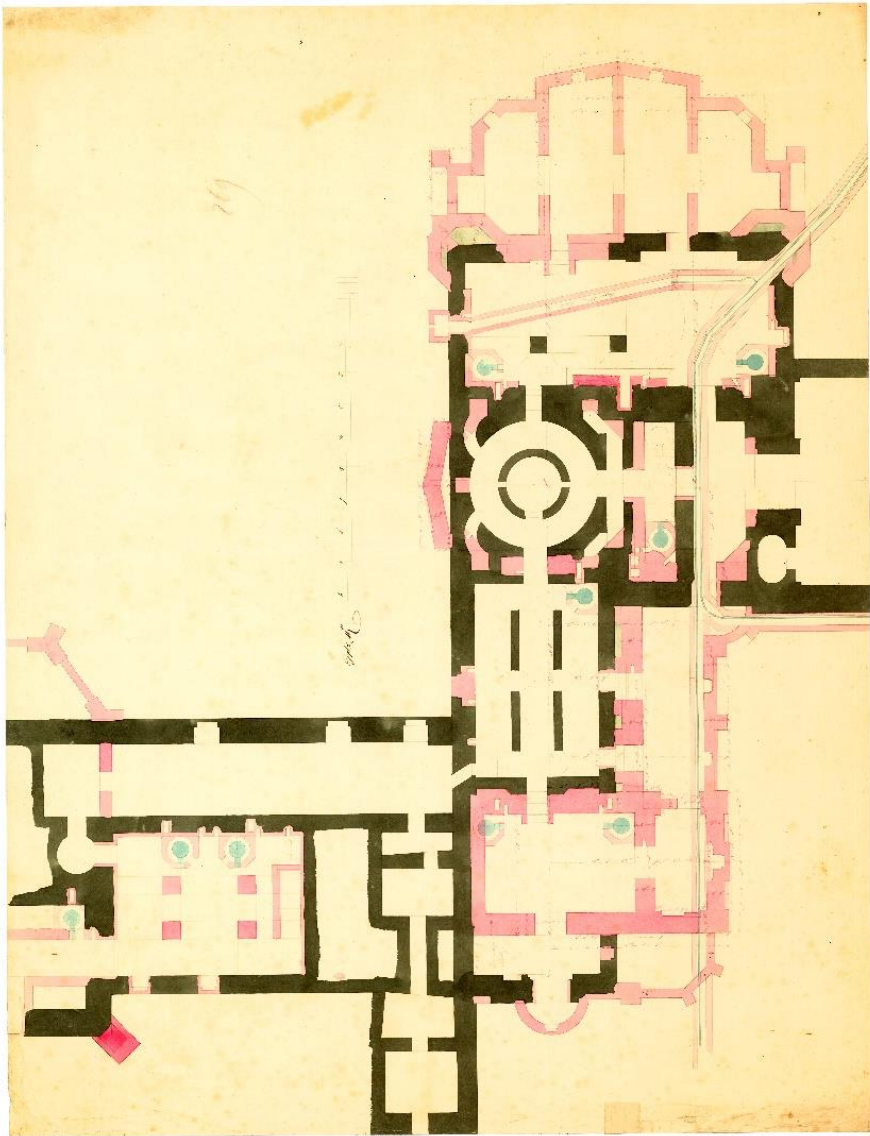
Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Stavební dokumentace**

Fond: **F 115 – Stavební úřad**

Lednice

Signatura: **275**

**Půdorysný výkres lednického zámku –
novogotická přestavba, sklepy pod
zahradním křídlem**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Neuveden**

Datace: **1848**

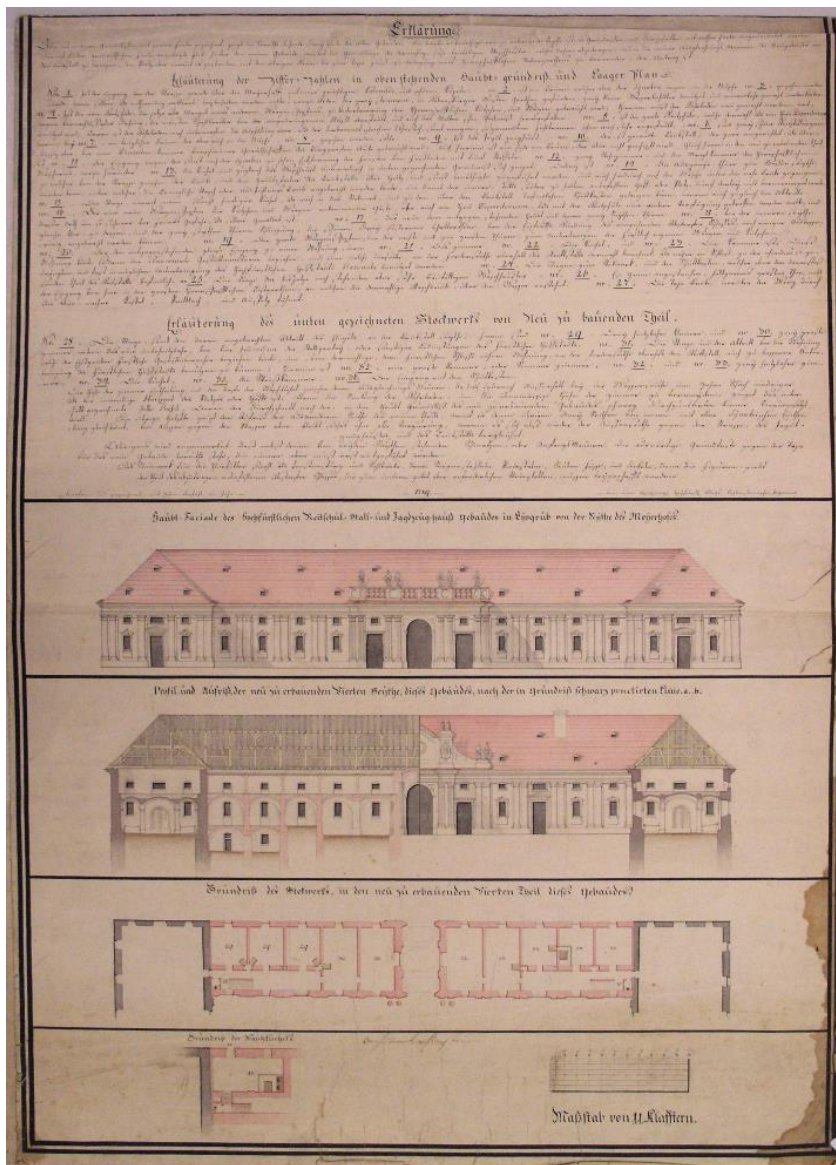
Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Stavební dokumentace**

Fond: **F 115 – Stavební úřad Lednice**

Signatura: **2553**

Stavební dokumentace na úpravu jízďáren při zámku v Lednici

Inventární číslo: Nr. PK 436/2

Autor: Karl Rudzinsky

Datum: 1789

Původ: Zápůjčka

Instituce: Sammlungen des Fürsten von zu Liechtstein, Wien

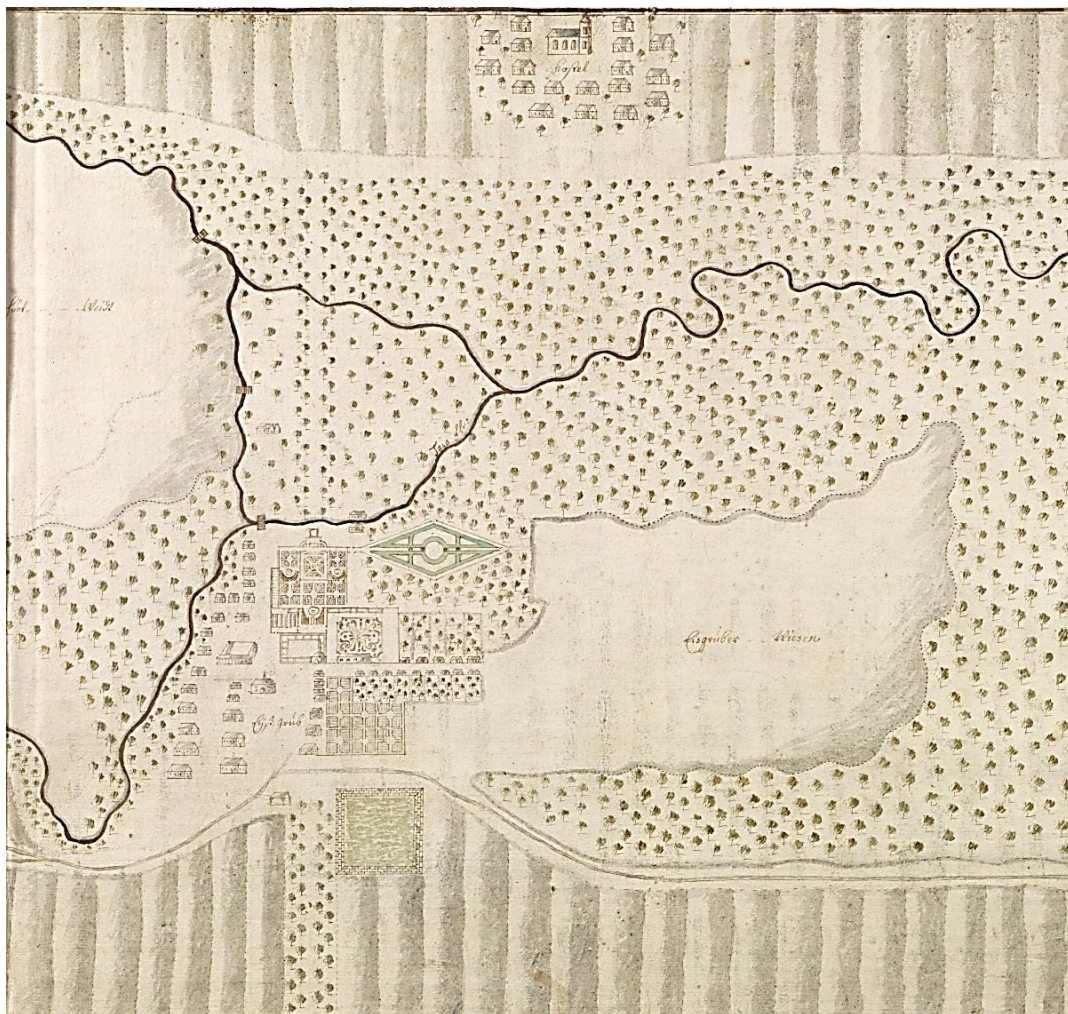
Skupina: Stavební dokumentace

Fond: The Princely Collections, Vaduz

Vienna

Signatura: Není

5.2 Zámecká zahrada v Lednici

Nejstarší známé vyobrazení zahrad při zámku v Lednici

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Neznámý**

Datace: **asi 1647**

Původ: **zápůjčka**

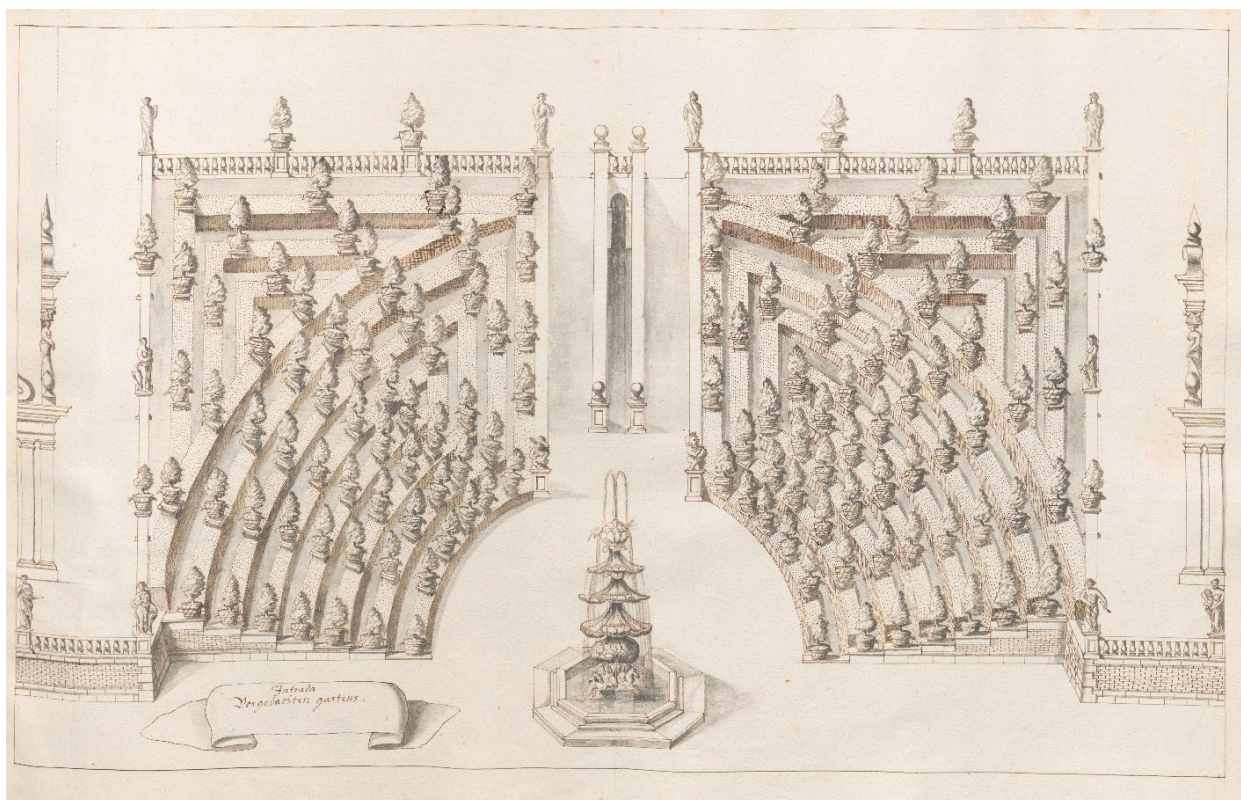
Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Není**

Fond: **F 18 Hlavní registratura**

Ditrichštejnů Mikulov

Signatura: **M6**

**Amfiteátr s rostlinami
pěstovanými v nádobách při
zámku v Lednici**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Wolfgang Wilhelm Prämer**

Datace: **1676**

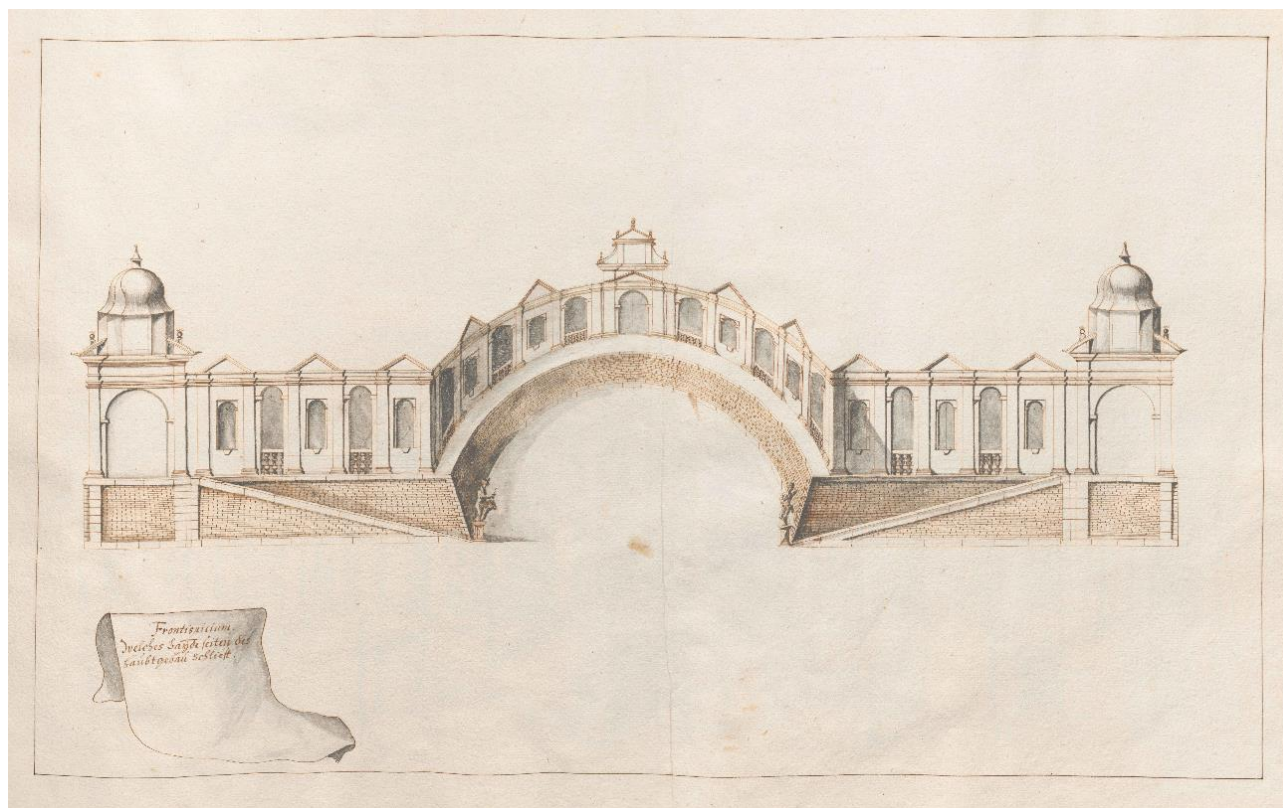
Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **Bildarchiv, ÖNB Wien**

Skupina: **Zahradní plány**

Fond: **Není**

Signatura: **Není**

**Dobové vyobrazení ramp
propojujících terasy v zahradě
při zámku v Lednici**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Wolfgang Wilhelm**

Prämer

Datace: **1676**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **Bildarchiv, ÖNB Wien**

Skupina: **Zahradní plány**

Fond: **Není**

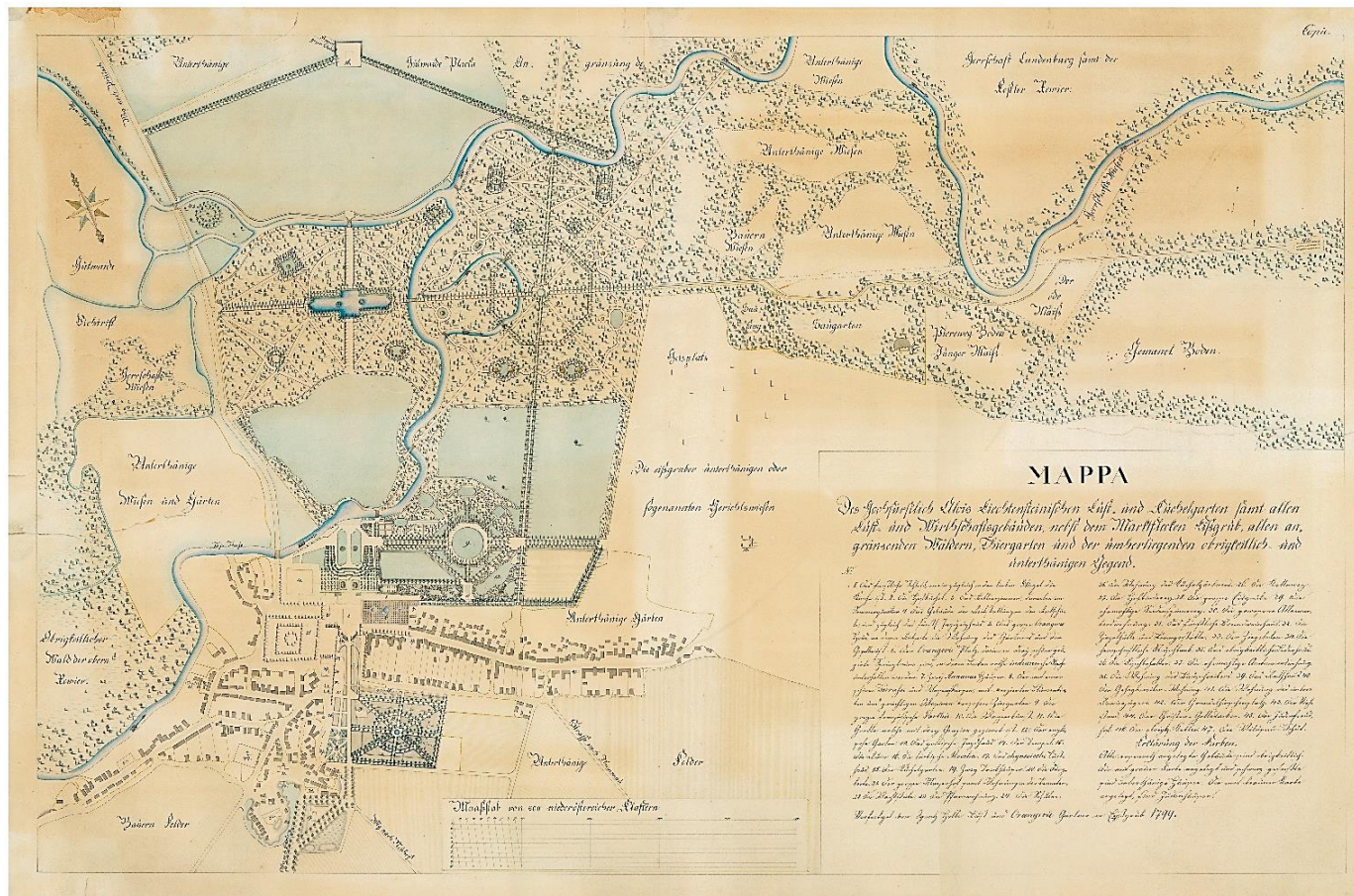
Signatura: **Není**

Mapa zámku Aloise z Lichtenštejna v Lednici, a všech k němu příslušných budov, okrasná a kuchyňská zahrada, procházkové trasy, okrasné a ohraničující lesy, aleje, obory, obec stejného jména a okolní knížecí i poddanské majetky

Inventární číslo: Nr. PK 87
 Autor: Karl Rudzinsky
 Datace: 1789
 Původ: Zápůjčka
 Instituce: Sammlungen des Fürsten von zu Liechtstein, Wien
 Skupina: Zahradní plány
 Fond: The Princely Collections, Vaduz-Vienna
 Signatura: Není

Mapa okrasné a kuchyňské zahrady a také okrasných a hospodářských budov v Lednici, sousedících lesů a okolní vrchnostenské i poddanské krajiny knížete Aloise (I.) Lichtenštejna

Inventární číslo: Není
Autor: Ignatz Holle

Datace: 1799

Původ: Zápůjčka

Instituce: Národní památkový ústav

Skupina: Zahradní plány

Fond: Sbirka státní zámek

Lednice

Signatura: Není

**Situační výkres části Lednice
s kuchyňskou zahradou,
zámkem, jízdárnami a hospo-
dářským dvorem**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Jan Kügler**

Datace: **po roce 1826**

Původ: **Zápůjčka**

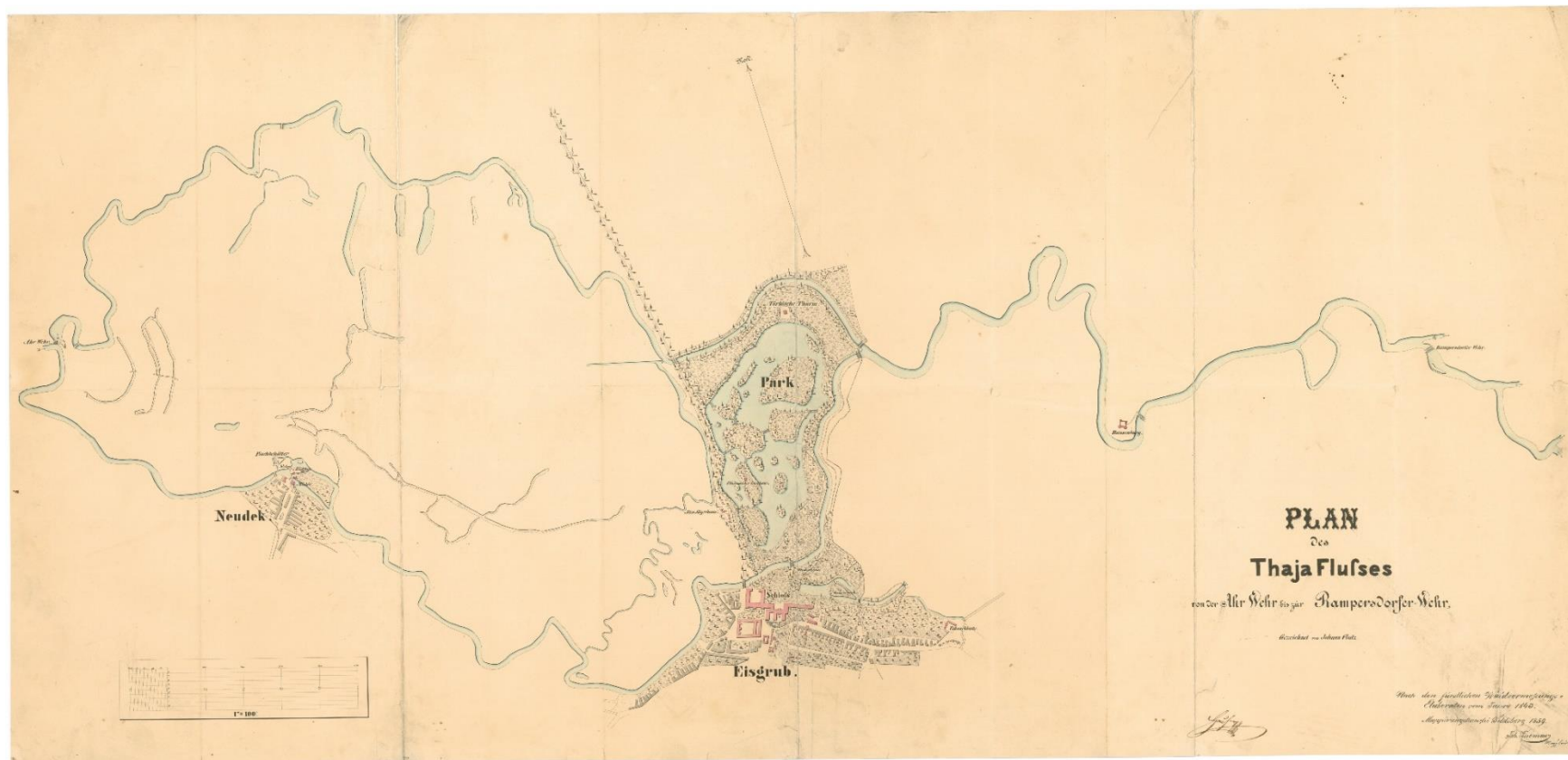
Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Historická
dokumentace**

Fond: **F 115 – Lichtensteinská**

LZK Břeclav

Signatura: **2515**

Situační plán průtoku řeky Dyje

Inventární číslo: 563/V/L/440

Autor: J. Thomas

Datace: 1843

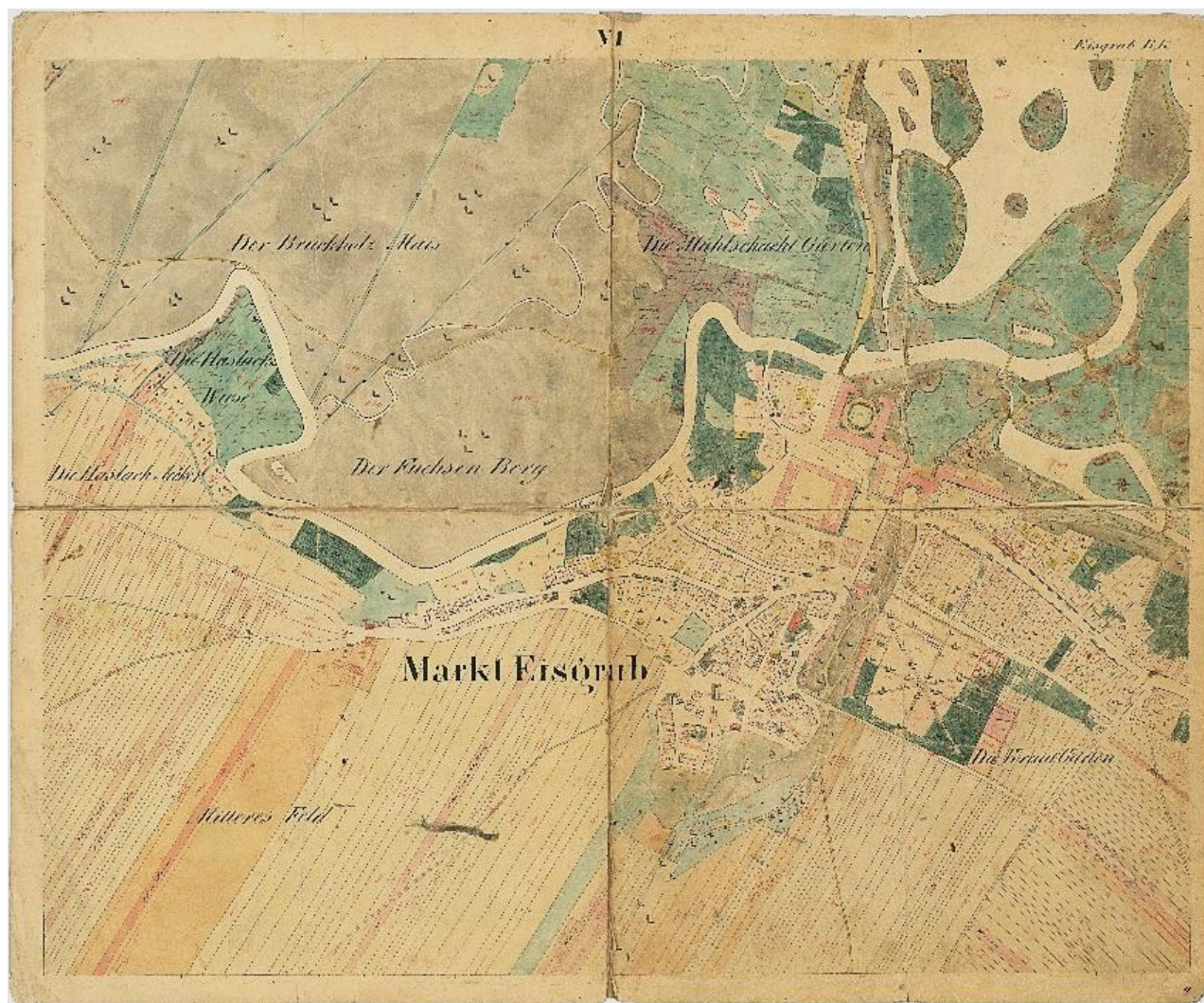
Původ: Zápůjčka

Instituce: MZA Brno

Skupina: Lesní mapy

Fond: F63 – velkostatek Lednice

Signatura: 1303

**Indikační skica katastrální
mapy obce Lednice díl 6**

Inventární číslo: **539/V/L/416**

Autor: **Neueden**

Datace: **1. pol. 19. století**

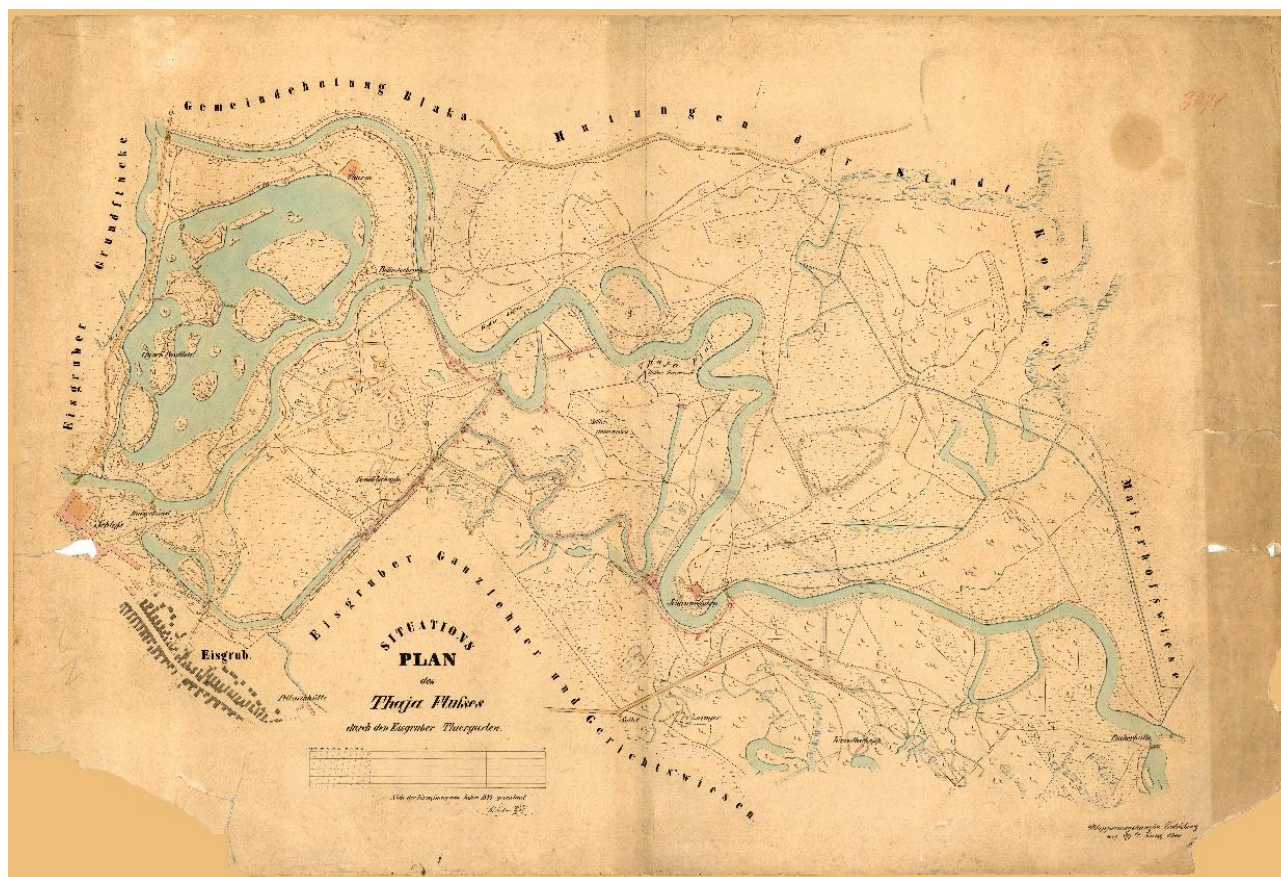
Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Lesní mapy**

Fond: **F132 – Lichtensteinská
katastrální správa Olomouc**

Signatura: **1029**

Situační plán Dyje v Oboře

Inventární číslo: 529/V/L/406

Autor: W. Pössel, I. Thomas

Datace: 1855

Původ: Zápůjčka

Instituce: MZA Brno

Skupina: Lesní mapy

Fond: F31 – Lichtensteinská
lesní zařizovací kancelář

Břeclav

Signatura: 4408

**Návrh krajinářské úpravy
lednického parku**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Bernard Petri**

Datace: **1805**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Zahradní plány**

Fond: **F 115 – Lichtensteinská**

LZK Břeclav

Signatura: **4578**

**Zámecký park v Lednici.
Varianta řešení v okolí
Minaretu**

Inventární číslo: **Nr. PK00801**

Autor: **Joseph Lieska**

Datace: **1808**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **Sammlungen des
Fürsten von zu Liechtstein,
Wien**

Skupina: **Zahradní plány**

Fond: **The Princely Collections,
Vaduz–Vienna**

Signatura: **Není**

Mapa zachycující zahrady a krajinu v okolí zámku Lednice. Kompozice je dokladem vrcholné krajinářské tvorby

Inventární číslo: **2000230**

Autor: **Neuveden**

Datace: **1910**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **NPÚ, územní odborné pracoviště v Brně**

Skupina: **Zahradní plány**

Fond: **Archiv map a plánů**

5.3 Zámek Valtice

Pohled na rezidenční město Valtice s alejami v krajině z roku 1670 v biblické scéně (Matouš 19)

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Neuveden**

Datace: **1670**

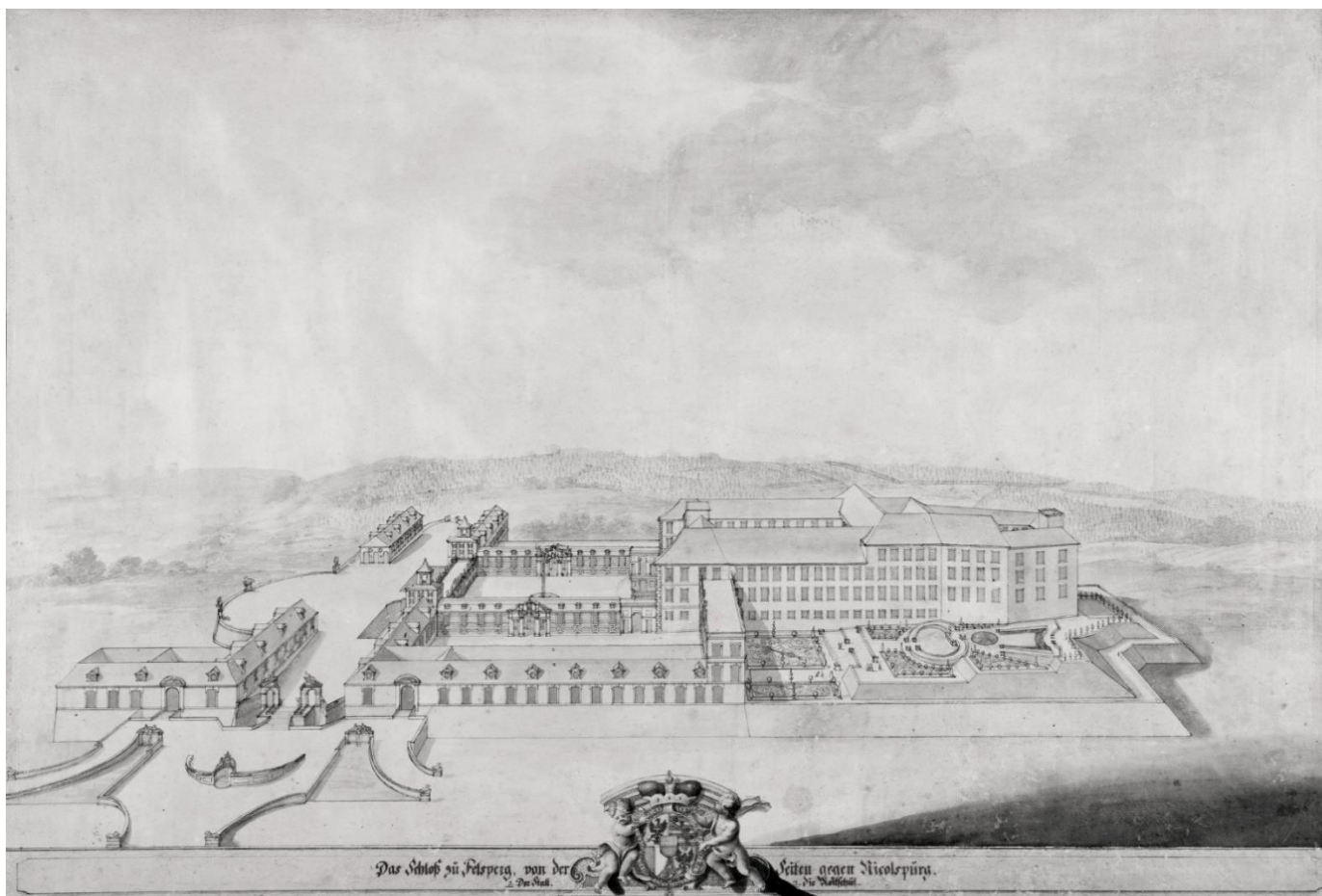
Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **Sammlungen des Fürsten von zu Liechtstein, Wien**

Skupina: **Není**

Fond: **Není**

Signatura: **GR00126**

**Historické vyobrazení zámku
ve Valticích. Pohled od
severozápadu**

Inventární číslo: **Nr. GR 162**

Autor: **Johann Adam**

Delsenbach

Datace: **1721**

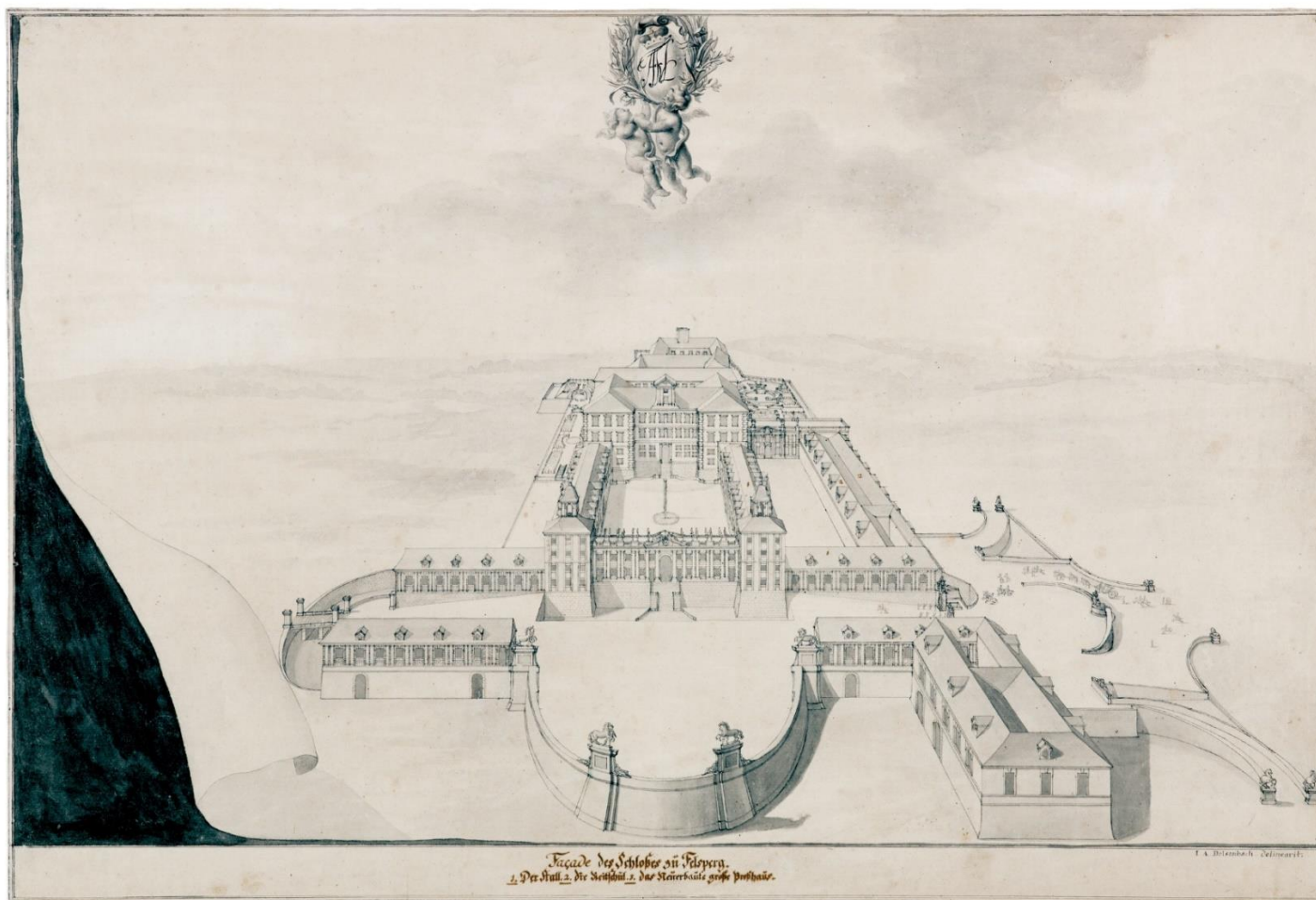
Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **Sammlungen des
Fürsten von zu Liechtenstein,
Wien**

Skupina: **Stavební
dokumentace**

Fond: **The Princely
Collections, Vaduz–Vienna**

Signatura: **GR00162**

**Historické vyobrazení
zámku ve Valticích. Pohled
od severovýchodu**

Inventární číslo: **Nr. GR 162**

Autor: **Johann Adam**

Delsenbach

Datace: **1721**

Původ: **Zápůjčka**

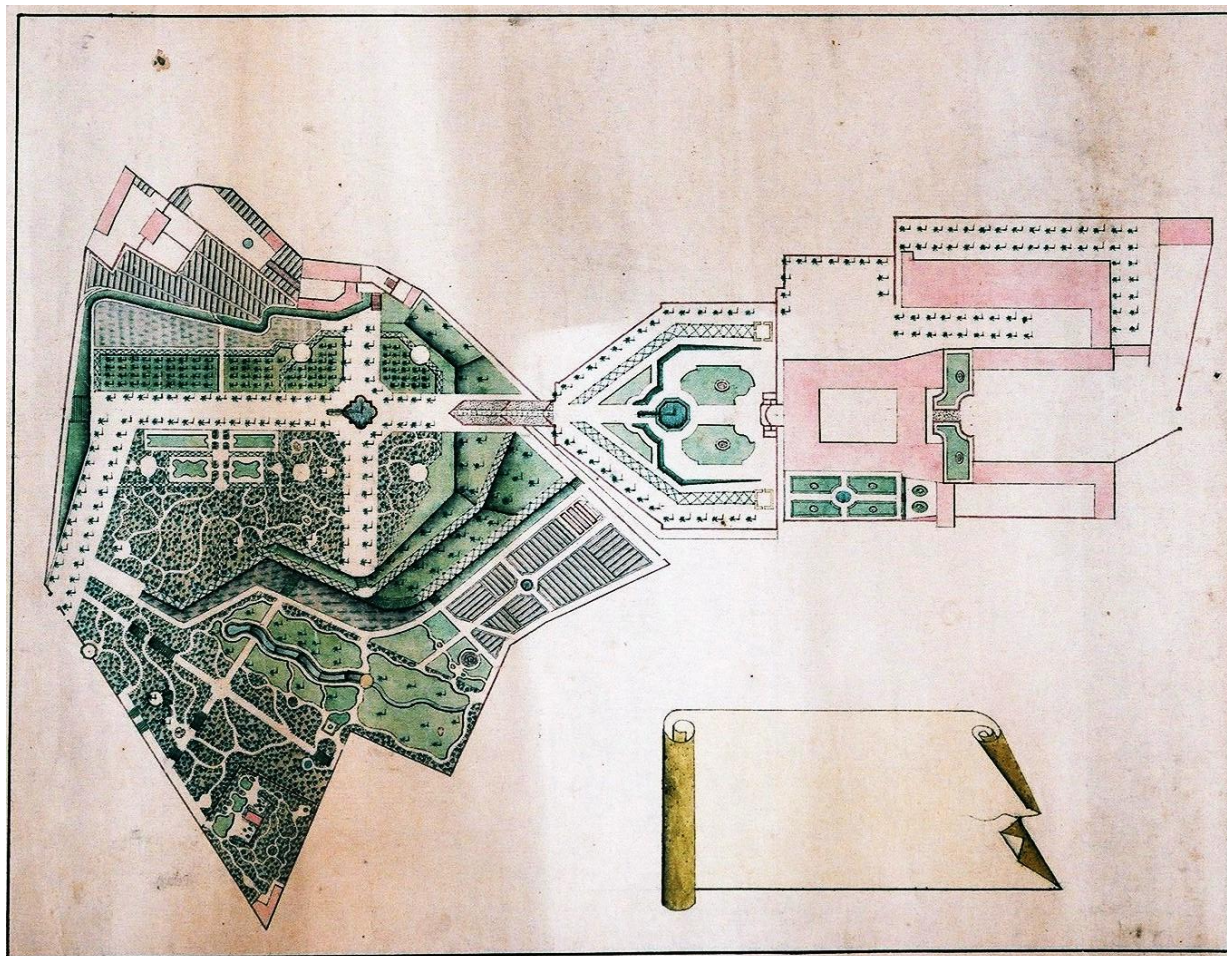
Institute: **Sammlungen des
Fürsten von zu Liechtstein,
Wien**

Skupina: **Stavební
dokumentace**

Fond: **The Princely
Collections, Vaduz–Vienna**

Signatura: **GR00163**

5.4 Zámecká zahrada ve Valticích

Zahrada zámku Valtice.
Zachycená situace dokládá
pozoruhodnou kombinaci
principů francouzské a
anglické zahrady

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Neznámý**

Datace: **1780**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **NPÚ**

Skupina: **Zahradní
dokumentace**

Fond: **Sbírky zámku Valtice**

Signatura: **Není**

5.5. Voluptoární stavby v krajině

Janohrad a rybníční zámeček (výřez)

Inventární číslo: **Není**

Autor: **HÄUFLER, Joseph Vincenz – FEIL, Joseph:**
Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren
Umgebungen, nebst einem Wegweiser und Plane
auf Stahl mit 17. Ansichten. Wien 1840.

Datce: **1840**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **Moravská zemská knihovna (MZK)**

Skupina: **Historická vyobrazení**

Signatura: **1-0231.916 (výřez)**

**Chrám Diany (Rendez-vous) a
Apollonův chrám**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **HÄUFLER, Joseph Vincenz –
FEIL, Joseph**: Schilderung von
Eisgrub, Feldsberg und deren
Umgebungen, nebst einem
Wegweiser und Plane auf Stahl mit
17. Ansichten. Wien 1840.

Datace: **1840**

Původ: **Zápůjčka**

Institute: **MZK**

Skupina: **Historická vyobrazení**

Signatura: **1-0231.916 (výřez)**

Hradičín zámek a chrám Tří Grácií

Inventární číslo: **Není**

Autor: **HÄUFLER, Joseph Vincenz**

– **FEIL, Joseph**: Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebungen, nebst einem Wegweiser und Plane auf Stahl mit 17. Ansichten. Wien 1840.

Datace: **1840**

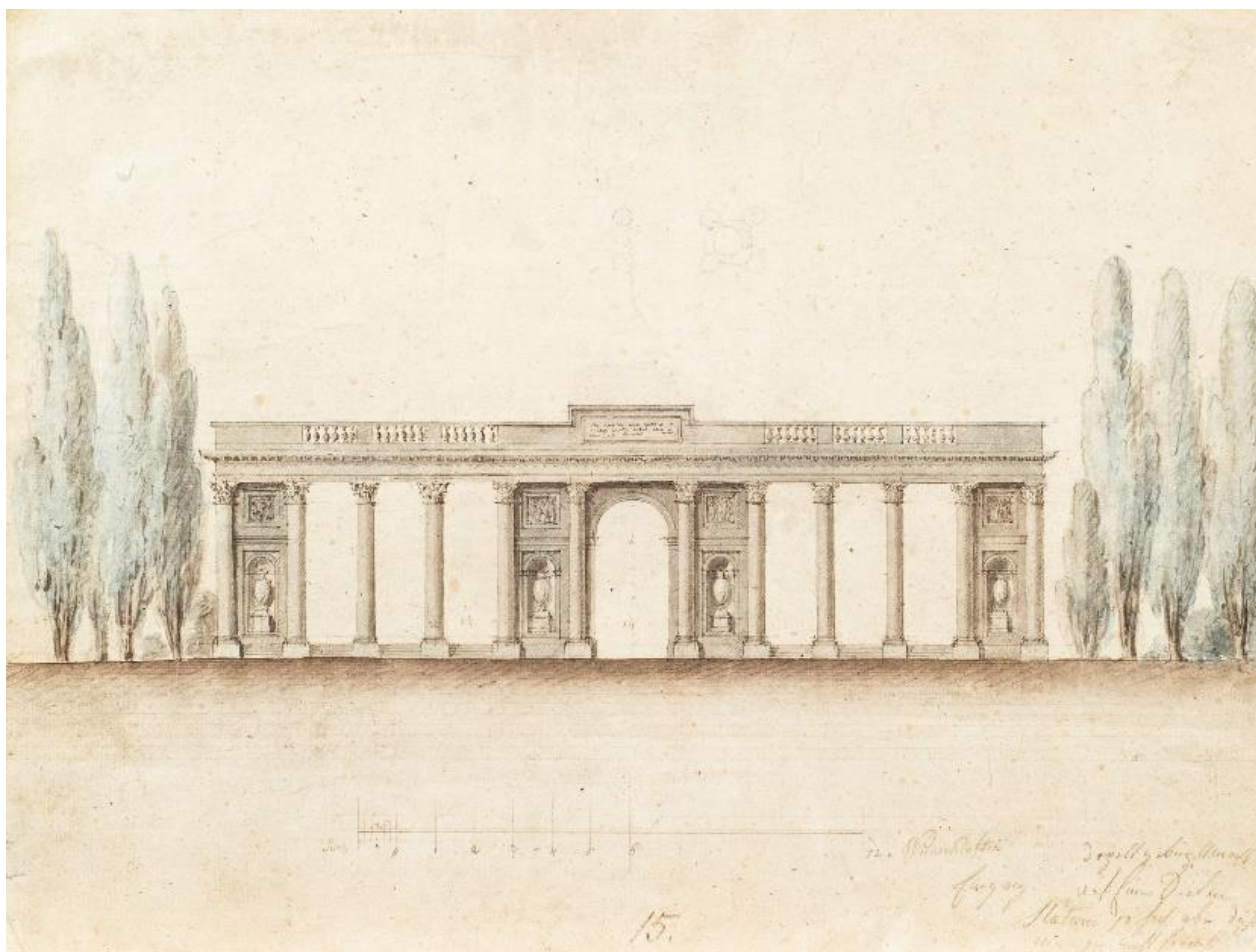
Původ: **Zápůjčka**

Institute: **MZK**

Skupina: **Historická vyobrazení**

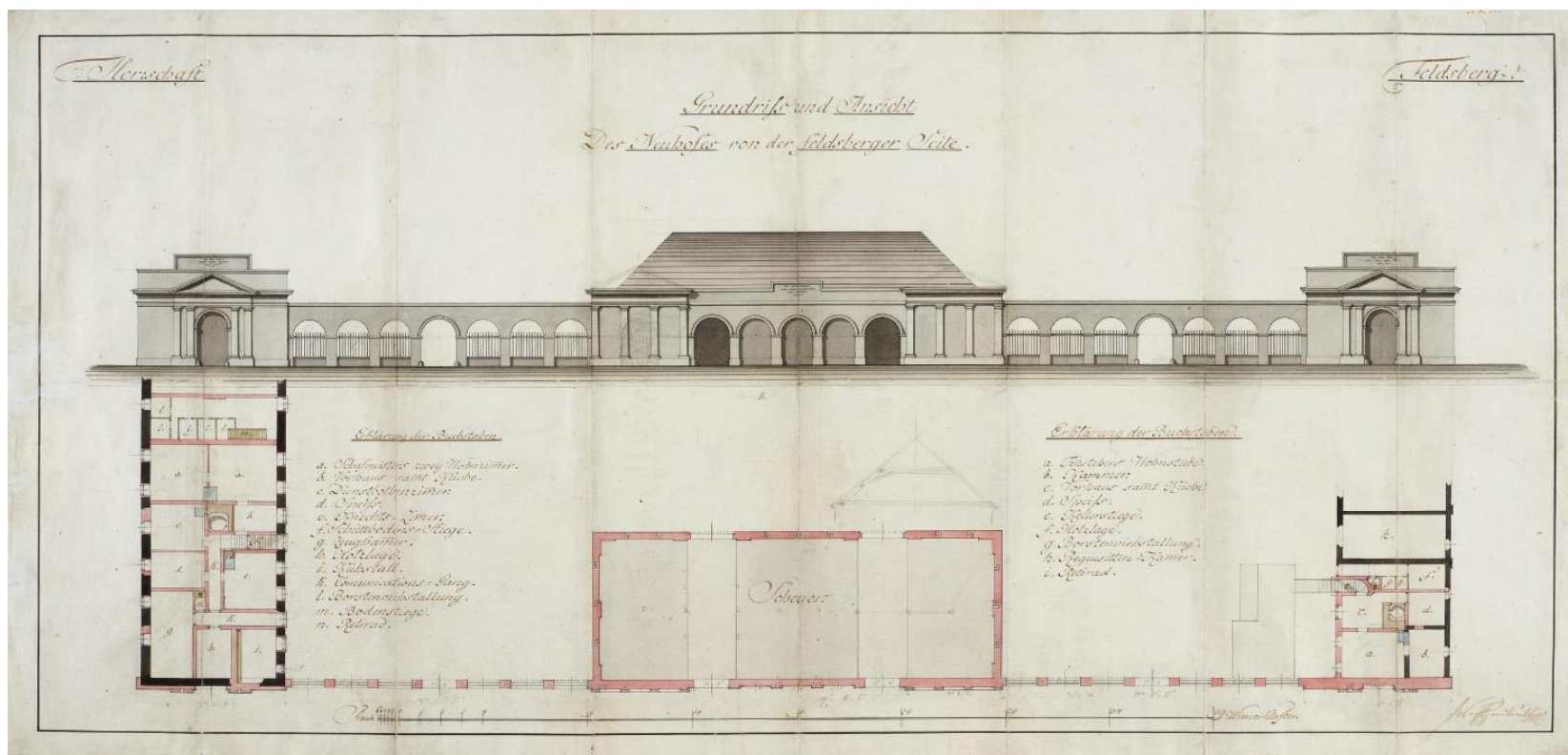
Signatura: **1-0231.916 (výřez)**

**Památník otci a bratřím nad
Valticemi**

Inventární číslo: **Není**
Autor: **Josef Hardtmuth**
Datace: **1810**
Původ: **Zápůjčka**
Instituce: **MZA Brno**
Skupina: **Stavební plány**
Fond: **F 115 Stavební úřad
Lednice**
Signatura: **Není**

Projekt stavby Nového Dvora. Nárýs průčelí z valtické strany

Inventární číslo: **Nr. PK 438**

Autor: **Josef Hardtmuth**

Datace: **1810**

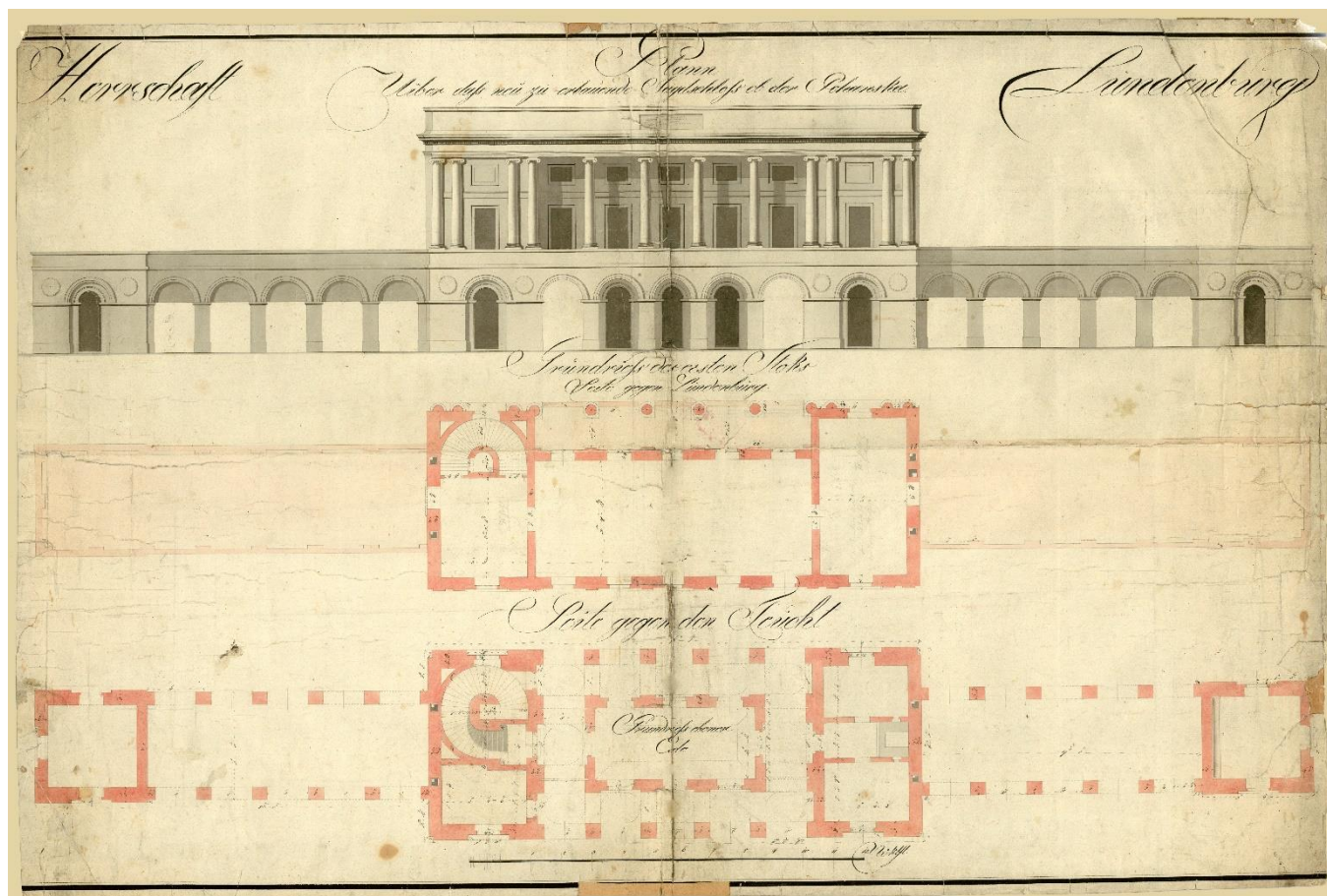
Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **Sammlungen des Fürsten von zu Liechtstein, Wien**

Skupina: **Stavební dokumentace**

Fond: **The Princely Collections, Vaduz –Vienna**

Signatura: **Není**

Půdorys a čelní pohled na severovýchodní průčelí zámku Pohansko u Břeclavi

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Není**

Datace: **1810**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

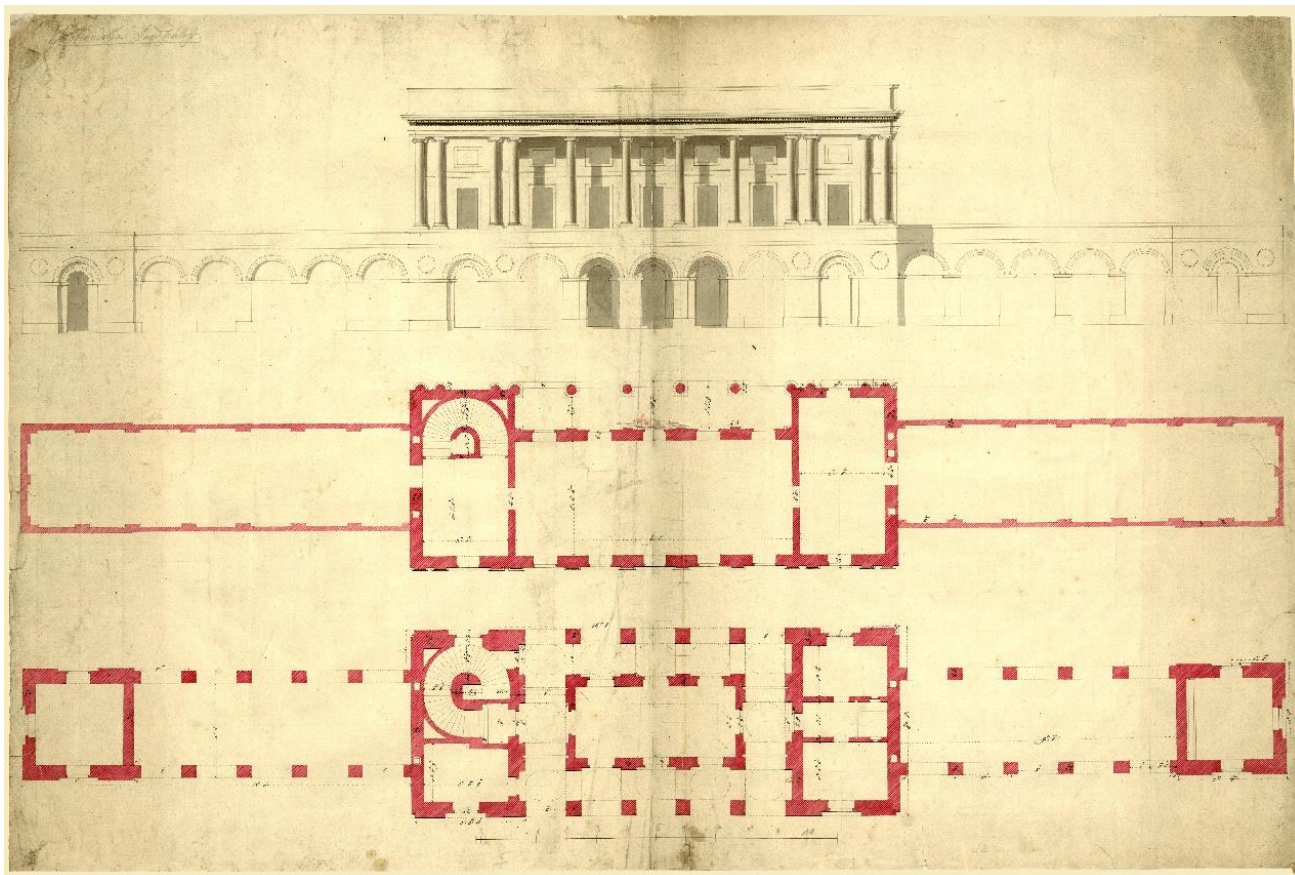
Skupina: **Stavební**

dokumentace

Fond: **F 115 – Lichtenštejnský**

stavební úřad Lednice

Signatura: **1185**

**Půdorys a čelní pohled na
severovýchodní průčelí
zámku Pohansko u Břeclavi**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Není**

Datace: **1810**

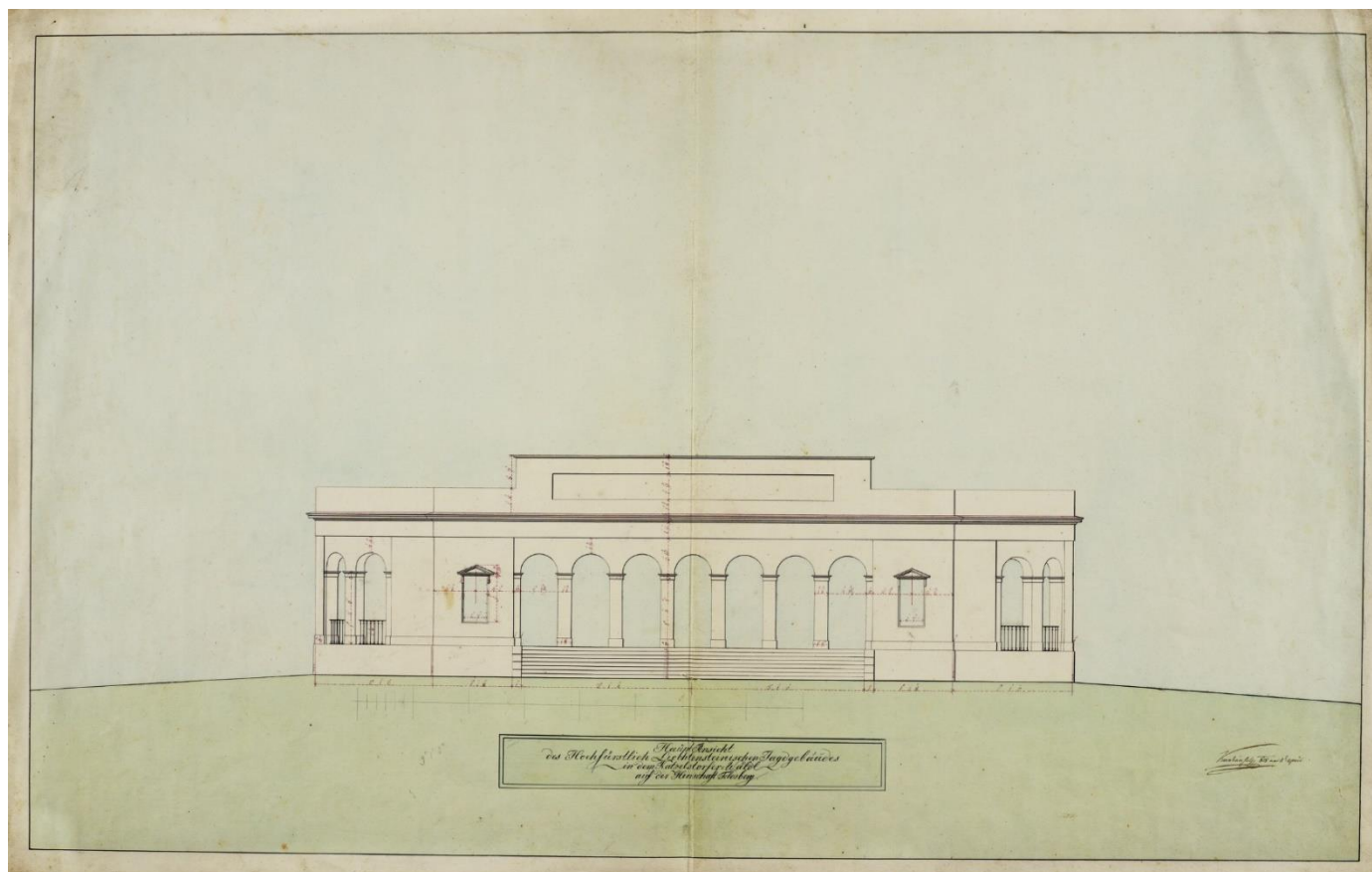
Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Stavební
dokumentace**

Fond: **F 115 – Lichtenštejnský
stavební úřad Lednice**

Signatura: **1186**

**Hlavní pohled na knížecí
lovecký zámek
v Katzelsdorfském lese na
panství Valtice**

Inventární číslo: **Není**

Autor: **Josef Kornhäusel**

Datace: 1818

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Není**

Fond: F 115 – **Lichtenštejnský
stavební úřad Lednice**

Signatura: **Není**

5.6 Mapy a plány panství

**Přehledná mapa panství s
vysvětlivkami a označením**

Inventární číslo: **521/V/L/398**

Autor: **Neuveden**

Datace: **2. pol. 18.stol**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

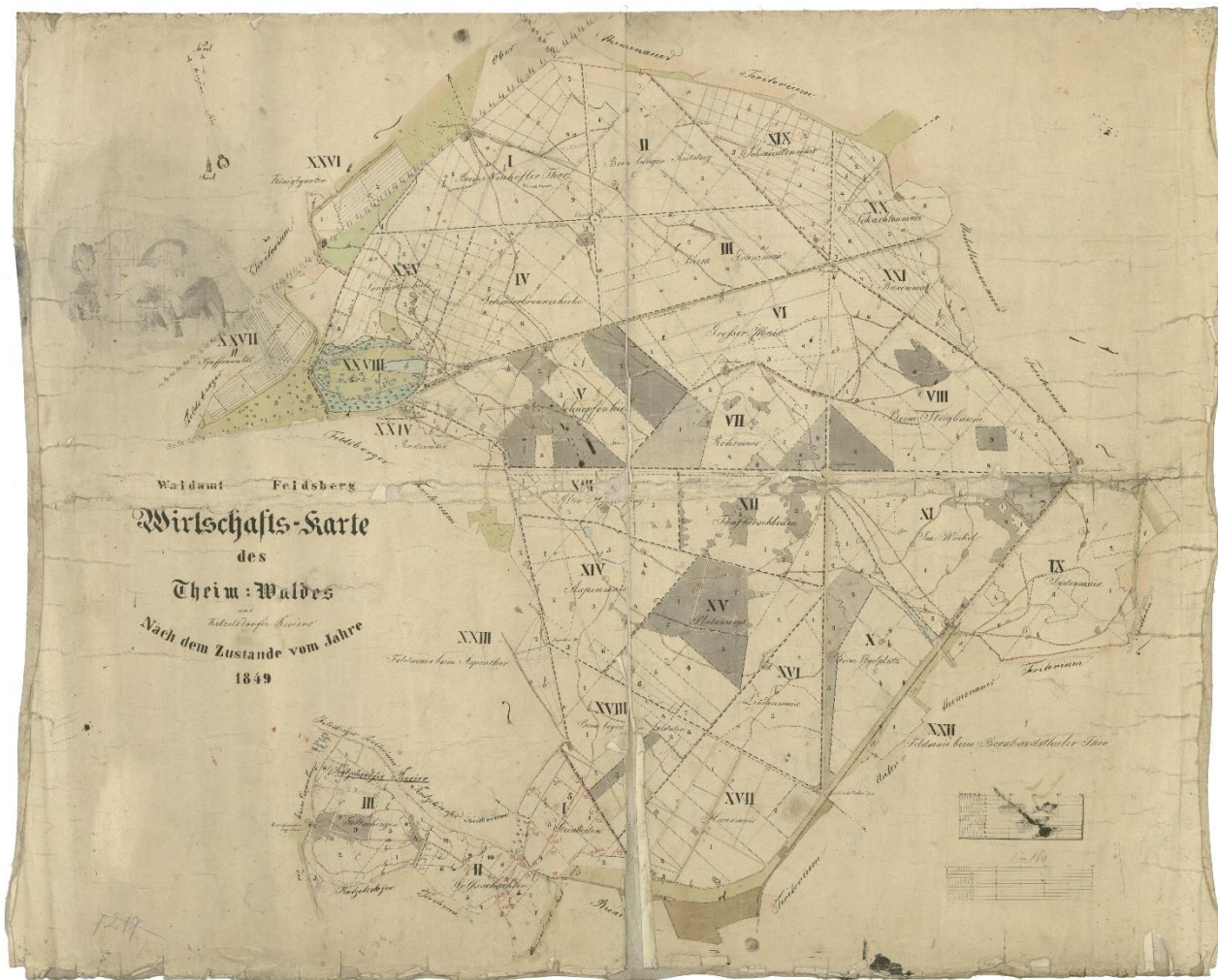
Skupina: **Lesní mapy**

Fond: **F31 – Lichtensteinská**

lesní zařizovací kancelář

Břeclav

Signatura: **4382**

**Hospodářská mapa Bořiho
lesa a polesí Katzeldorf**

Inventární číslo: **537/V/L/414**

Autor: **Neuveden**

Datace: **1849**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

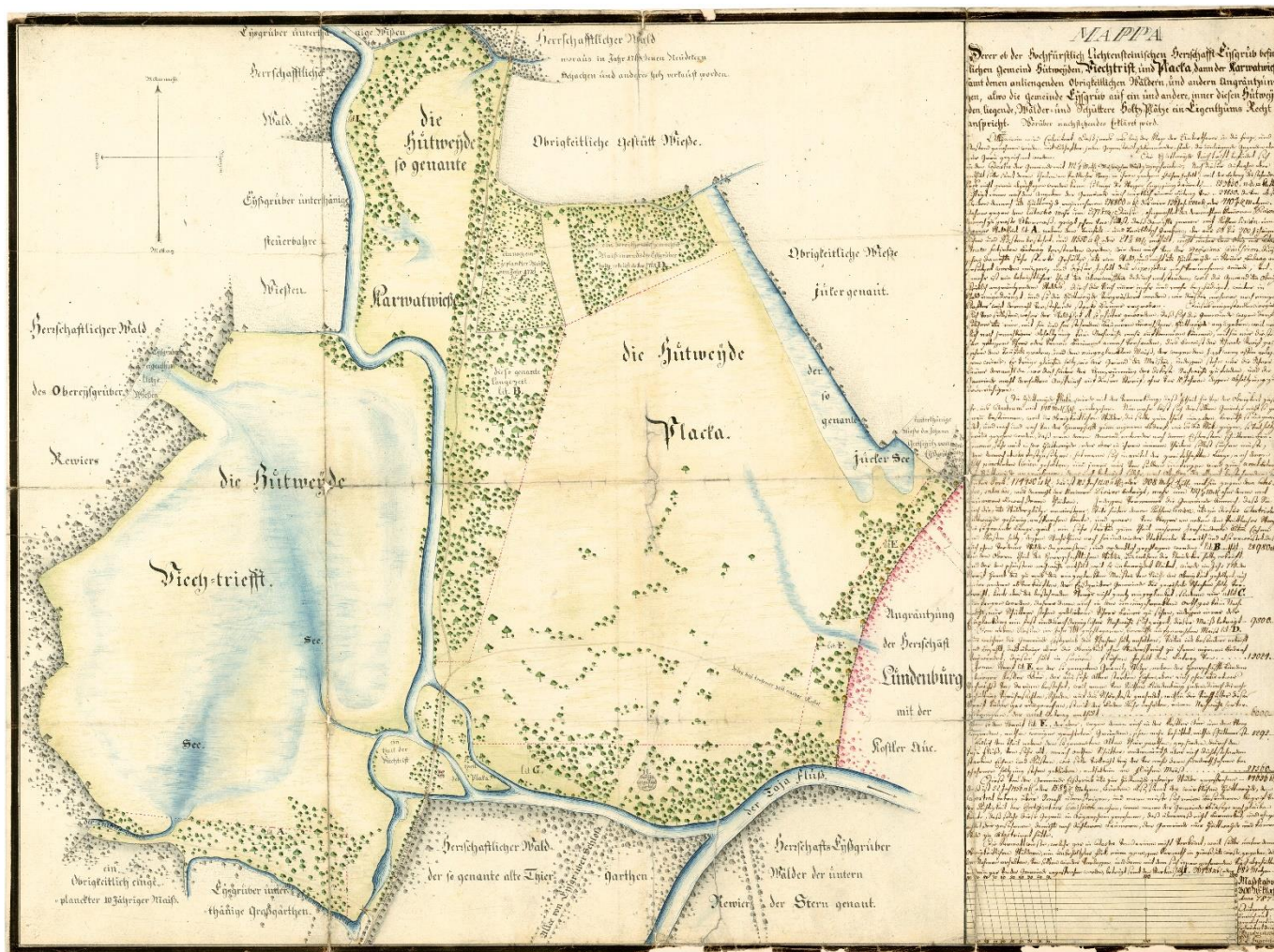
Skupina: **Lesní mapy**

Fond: **F31 – Lichtensteinská**

lesní zařizovací kancelář

Břeclav

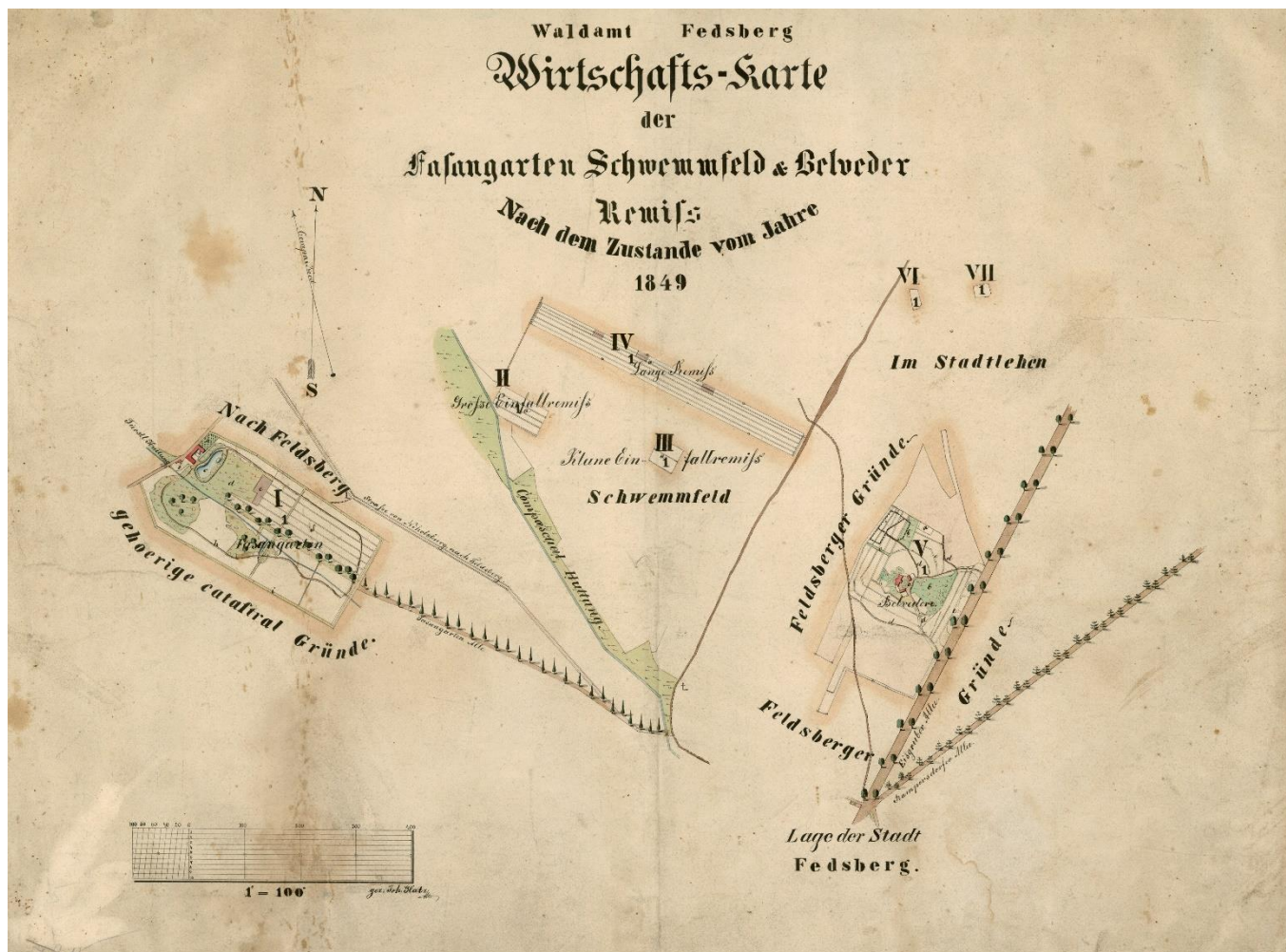
Signatura: **7072**

Mapa pastviny Placka dokládající umístění tzv. Staré obory (alter Thier-Garten)

Inventární číslo: 564/V/L/441
 Autor: Karl Rudzinsky
 Datace: 1787
 Původ: Zápůjčka
 Instituce: MZA Brno
 Skupina: Lesní mapy
 Fond: F63 – VS Lednice
 Signatura: 1347

**Hospodářská mapa
 bažantnice Schwemmfeld a
 remízků Belveder**

Inventární číslo: **535/V/L/412**

Autor: **J. Glatz**

Datace: **1849**

Původ: **Zápůjčka**

Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Lesní mapy**

Fond: **F31 – Lichtensteinská**

lesní zařizovací kancelář

Břeclav

Signatura: **7065**

Gemeinde Feldsberg

Kreuzthaler Weingarten
samt Rebockhilen etc.

Plan Nr. 1188. Rebockhilen ..... 24 ac 50 m²
 Wäge in Reine ..... 7 . 19 .
 Zusammen ..... 31 ac 69 m²

Plan Nr. 1189. Weingarten ..... 1 Ka 59 m² 60
 Plan Nr. 1190. Acker ..... 1 . 22 . 70 .

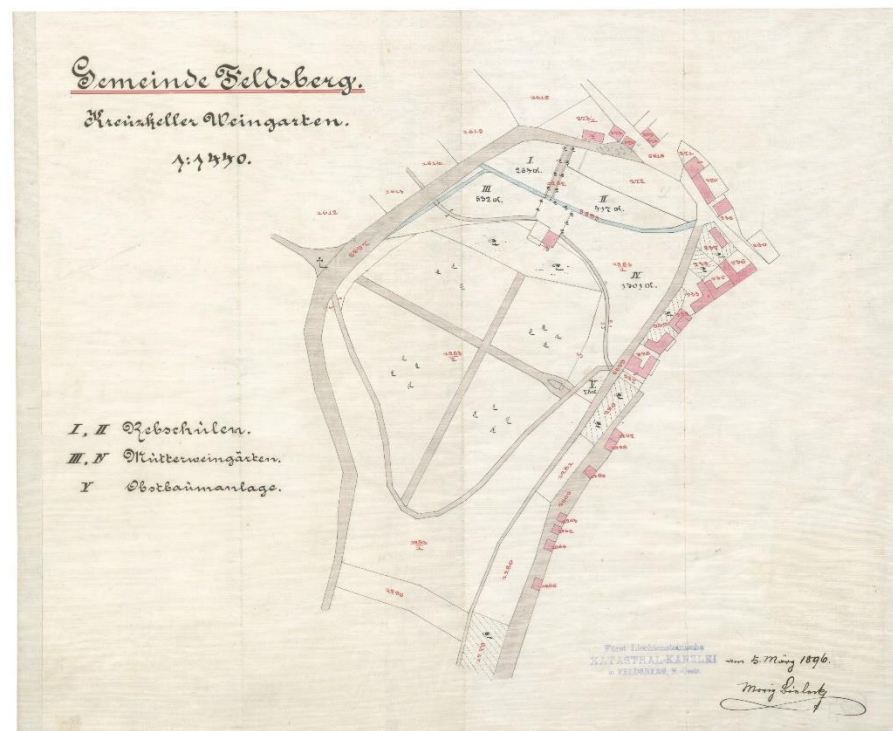
Mittlerweingärten für
 eine Sekel ..... 65 . 95 .
 Obbauanlagen ..... 30 . 12 .

Grünland/Angründung
 mit Obstbäumen/Plantagen ..... 01 . 60 .

Engh. Wege, Kreuzwege im
 Weingarten, Platz für den
 Rebockhilen, Hofraum ..... 52 . 49 .

Zusammen ..... 4/1 32 ac 116 m²

19. Jänner 1897
 Georg Lindler

**Plán vinic u Křížového sklepa
ve Valticích**

Inventární číslo: **538/V/L/415**

Autor: **Miric Bieleck**

Datace: **1896**

Původ: **Zápůjčka**

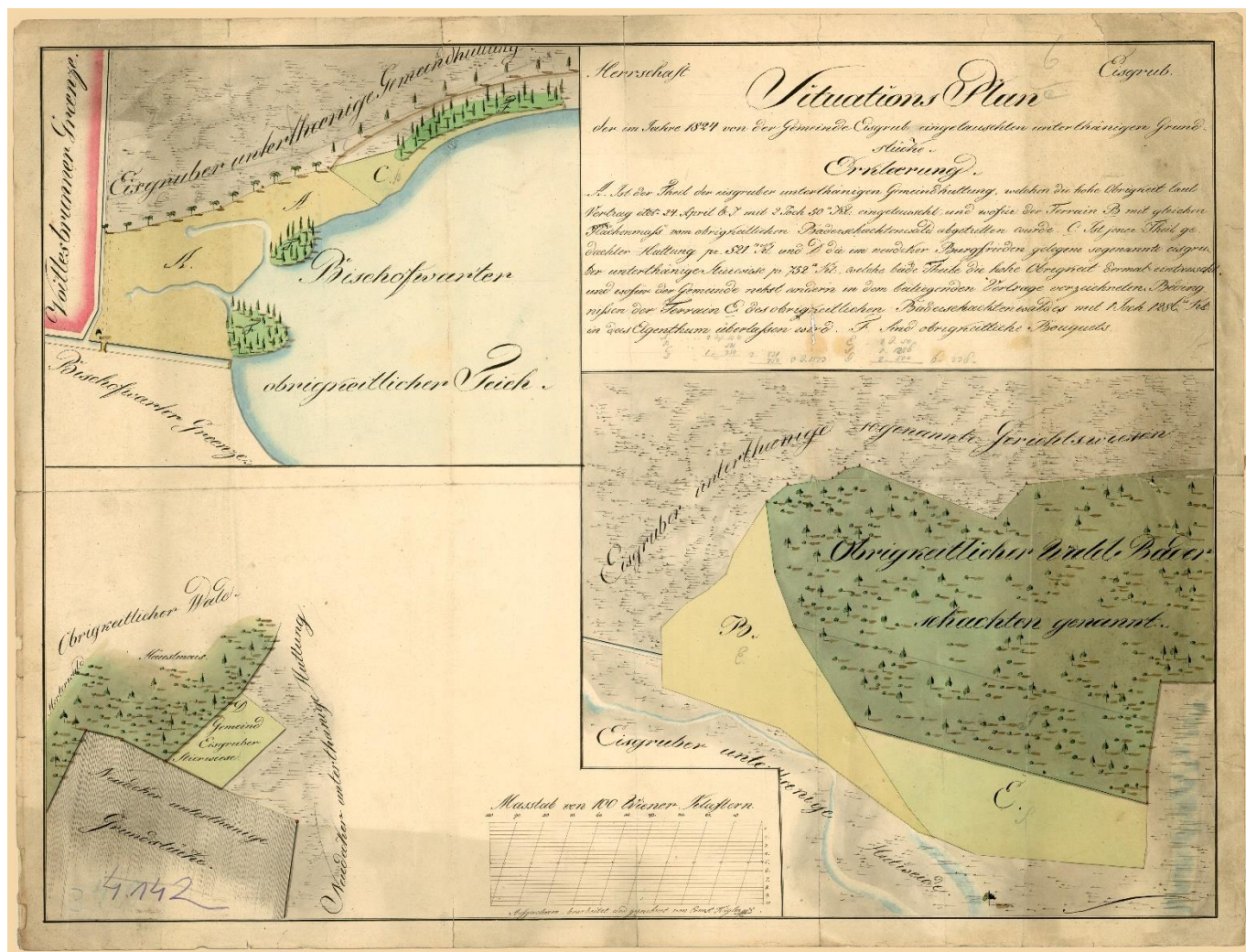
Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Lesní mapy**

Fond: **F94 – Velkostatek**

Valtice

Signatura: **639**

**Situační plán výměnou
získaných pozemků,
poddaných obce Lednice,
roku 1824 s vysvětlivkami
(plán zachycuje západní břeh
Hlohoveckého rybníka před
stavbou Hraničního
záměčku)**

Inventární číslo: 528/V/L/405

Autor: E. Kügler

Datace: 1824

Původ: Zápůjčka

Instituce: MZA Brno

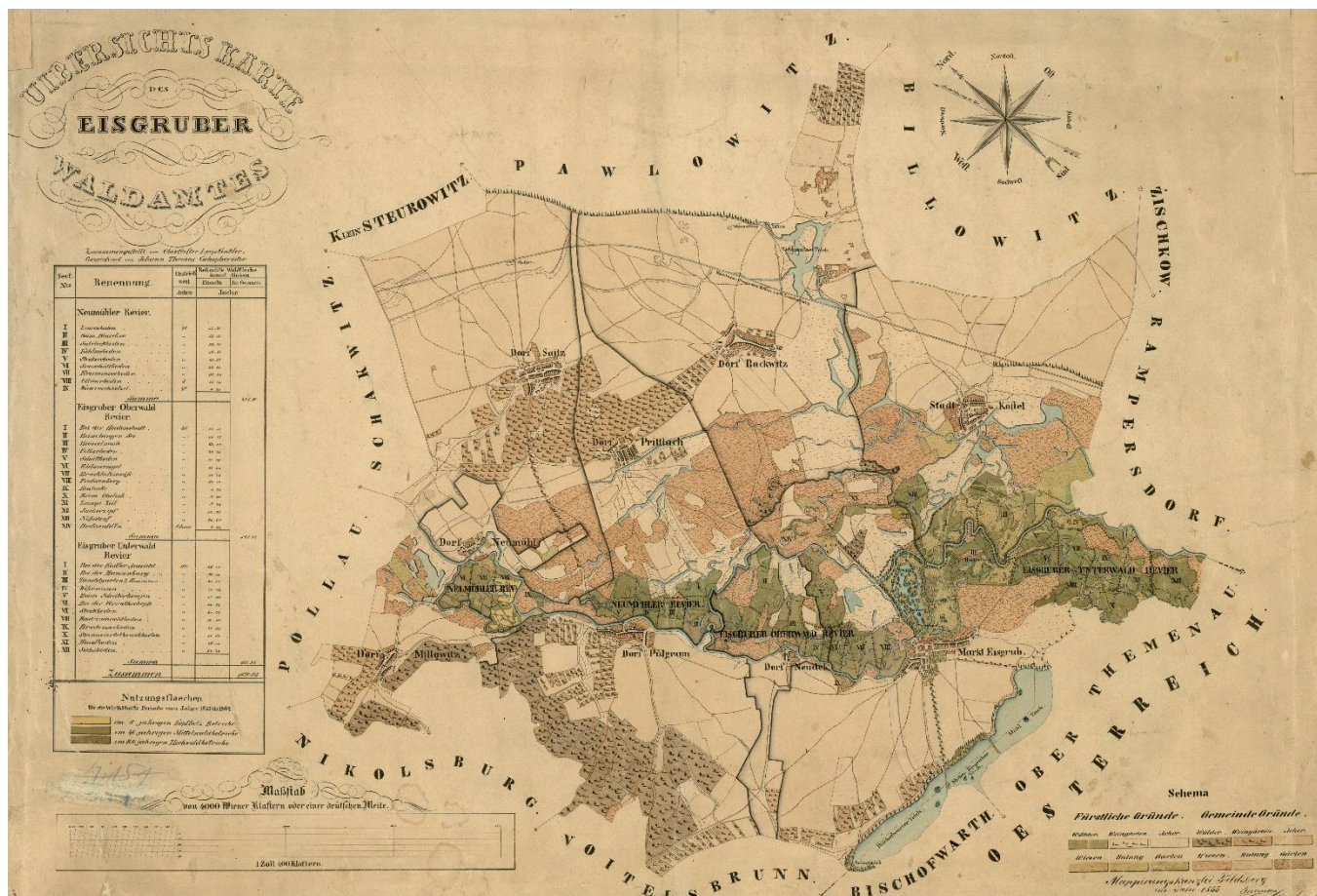
Skupina: Lesní mapy

Fond: F31 – Lichtensteinská

lesní zařizovací kancelář

Břeclav

Signatura: 4398

Přehledná mapa lednického lesního úřadu s popisem

Inventární číslo: **530/V/L/407**

Autor: **L. Winkler, J. Thomas**

Datace: **1855**

Původ: **Zápůjčka**

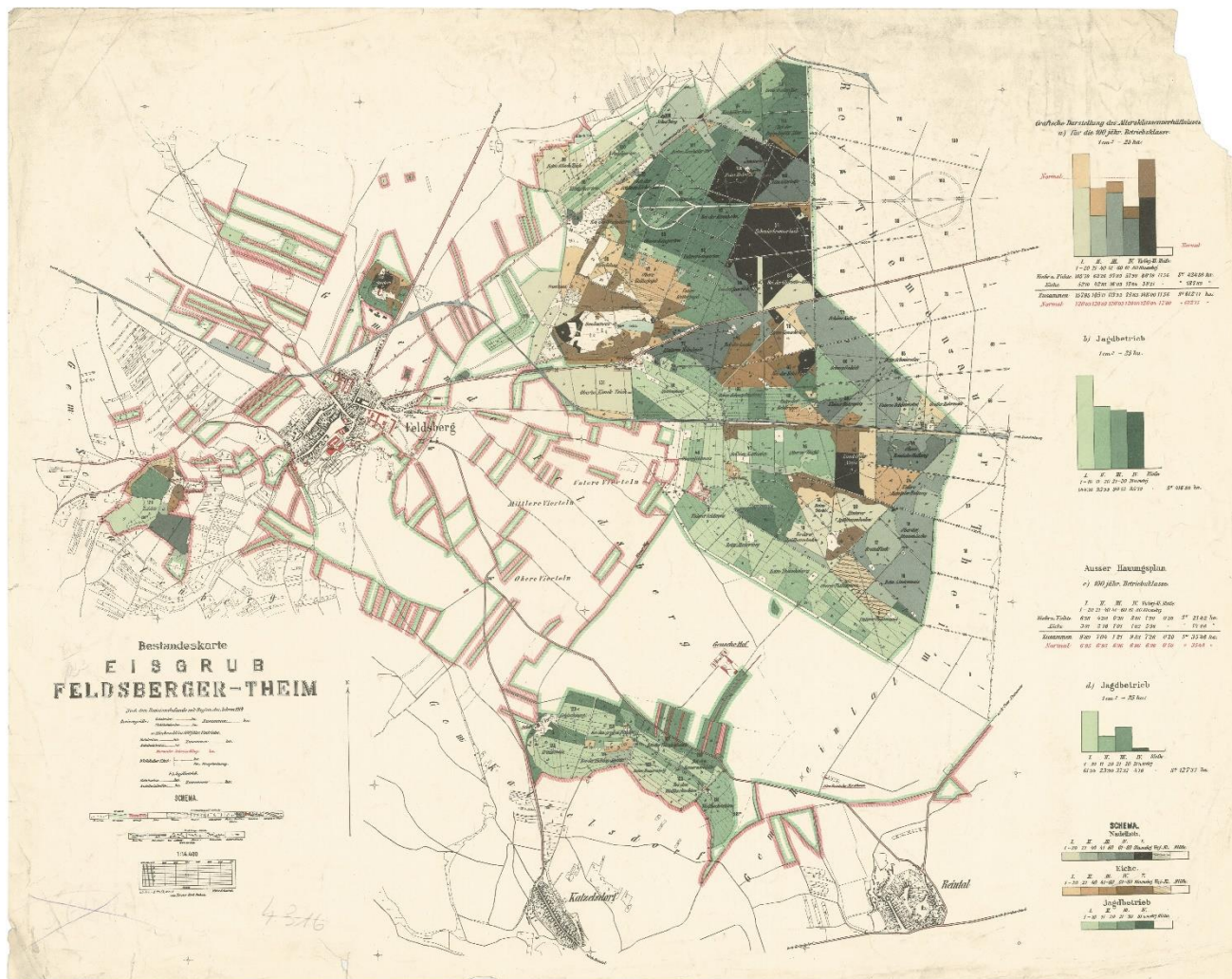
Instituce: **MZA Brno**

Skupina: **Lesní mapy**

Fond: **F31 – Lichtensteinská lesní zařizovací kancelář**

Břeclav

Signatura: **4409**

**Porostní mapa polesí
Valtický háj**

Inventární číslo: **531/V/L/408**
 Autor: **V. Schmied, K. Duhan**
 Datace: **1914**
 Původ: **Zápůjčka**
 Instituce: **MZA Brno**
 Skupina: **Lesní mapy**
 Fond: **F31 – Lichtensteinská
lesní zařizovací kancelář
Břeclav**
 Signatura: **4576**

Brouillon Bořího lesa I

Inventární číslo: 532/V/L/409

Autor: F. Baumer, I. Thomas

Datace: 1846

Původ: Zápůjčka

Instituce: MZA Brno

Skupina: Lesní mapy

Fond: F31 – Lichtensteinská

lesní zařizovací kancelář

Břeclav

Signatura: 7057

6 Závěr

Výstava Zahrada Evropy, k níž je vydáván tento katalog a na niž navazuje databáze digitalizovaných map a plánů dostupná na <https://www.nzm.cz/sbirka/archivalie>, představila poprvé v dějinách odborné veřejnosti ucelený soubor map a plánů, jež obsahují řadu informací důležitých pro nakládání s památkovou zónou Lednicko-valtický areál na jižní Moravě, zapsanou jako Cultural Landscape Lednice-Valtice na Seznam světového dědictví.

Originály jsou uloženy v několika institucích, jejich dostupnost je časově náročná a je limitována pravidly nakládání s archiváliemi. Digitalizáty obsahují všechny údaje potřebné pro badatele z řad krajinářských architektů, urbanistů a památkářů zaměřených na péči o historické zahrady a kulturní krajinu a dalších zájemců a jsou dostupné od nynějška on-line.

Tento výsledek projektu Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století, podporovaného Ministerstvem kultury (identifikační kód DF13P01OVV001) tak významným způsobem přispívá k naplnění cílů programu aplikovaného výzkumu.

Výstava byla zaměřena na jedinečnou umělecky ztvárněnou krajinu někdejšího knížecího panství rodu Lichtenštejnů na jižní Moravě. V katalogu je věnována pozornost základním historickým mezníkům a osobnostem, které ovlivnily formování této krajiny. Zdůrazněny

jsou osobnosti knížecího domu, které se zapsaly do dějin krajiny i architekti stavební a krajinářští.

Pozornost je věnována také nejstarším dějinám Zahrady Evropy, a to od příchodu rodu Lichtenštejnů na toto území ve 13. století až po jejich nucený odchod ve století dvacátém.

Hlavní část katalogu je věnována reprodukcím ukázek na výstavě prezentovaných archiválií (ukázky zahradní a stavební dokumentace), které jsou rozříděny podle objektů a lokalizace na archiválie vztahující se k zámku Lednice, zámecké zahradě v Lednici, zámku a zahradě ve Valticích k voluptoárním stavbám v krajině a k Lednicko-valticko-břeclavskému lichtenštejnskému panství obecně.

7 Summary

The catalog of the exhibition Garden of Europe is the result of the project *Cultural Landscape as a space for social representation and relaxation of selected aristocratic families from the 17th to the beginning of the 20th century, supported by the Ministry of Culture (identification code DF13P01OVV001)*. The exhibition was focused on the unique artistic landscape of the former property of the Liechtenstein princely family in South Moravia. In the catalog, attention is paid to the basic historical milestones and personalities that influenced the formation of this landscape, which is now known as the Lednice-Valtice Cultural Landscape throughout the world. Emphasis is given to the personalities of the prince's house, who have signed up for the history of the landscape as well as the architects and landscape architects.

Attention is also paid to the oldest history of the Gardens of Europe, from the arrival of the Liechtenstein family to this territory in the 13th century until their forced departure in the twentieth century.

The main part of the catalog is devoted to the reproduction of samples on the exhibition of presented archival materials (exhibits of garden and building documentation), which are classified according to objects and localization to archival records related to Lednice chateau, garden in Lednice, chateau and garden in Valtice and for follies in landscape of former southmoravian Liechtenstein Manor in general.

8 Zusammenfassung

Der Katalog zur Ausstellung Garten von Europa ist das Ergebnis des Projektes *Die Kulturlandschaft als Raum für soziale Unterhaltung und Entspannung Adelsfamilien in der Zeit vom 17. bis zum Anfang der 20. Jahrhundert ausgewählt*, die vom Ministerium für Kultur (Identifizierungscode DF13P01OVV001) unterstützt war. Die Ausstellung wurde auf einer einzigartigen künstlichen Landschaft des ehemaligen Fürstensitzes des Hauses Liechtenstein in Südmähren konzentriert. Der Katalog ist auf grundlegende historische Meilensteine und Persönlichkeiten gewidmet, die die Gestaltung der Landschaft beeinflusst, die als Lednice-Valtice Cultural Landscape jetzt weltweit bekannt ist. Unter Hinweis auf die Persönlichkeit des Fürstenhauses, die Geschichte der Landschaftsarchitekten und Bauarchitekten geholfen.

Es wird auch auf die älteste Geschichte des Gartens von Europa bezahlt, und seit dem Aufkommen der Familie Liechtenstein auf dieses Gebiet im 13. Jahrhundert bis zu ihrer erzwungenen Abreise im 20. Jahrhundert.

Der Hauptteil des Katalogs zu Reproduktionen von Demonstrationen in der Ausstellung präsentierten Archiv (Garten und Bauunterlagen) gewidmet ist, die von Objekten und die Lokalisierung auf Archivalien sind kategorisiert in das Schloss im Zusammenhang Lednice, Schlossgarten in Lednice, Schloss und Garten in Valtice Voluptoirgebäude in der Landschaft und Lednice-Valtice-Břeclav damaligen Liechtenstein Herrschaft im Allgemeinen.

9 Prameny a literatura

Prameny

Sammlungen des Fürsten von und zu Liechtenstein, Wien
Fond: The Princely Collections, Vaduz–Vienna

Národní památkový ústav
Sbírky zámků Národního památkového ústavu: Lednice, Valtice

Archivní prameny:
Archiv map a plánů Národního památkového ústavu,
Územní odborné pracoviště v Brně

Moravský zemský archiv v Brně
Fond: Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, F 18
Fond: Lichtenštejnská lesní zařizovací kancelář Břeclav, F 31
Fond: Velkostatek Lednice, F 63
Fond: Velkostatek Valtice, F 94
Fond: Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, F 115
Fond: Velkostatek Szarvas, F 117
Fond: Lichtenštejnské cirkuláře, normálie a instrukce, F 128

Soukromý archiv Josefa Vaňka, Chrudim (v majetku rodiny)
Osobní korespondence

Vydané prameny:

BOČKOVÁ, Helena: Josef Opletal: Moje paměti. Brno–Cieszyn 2007.

ŠAŠEK Z BÍŘKOVA, Václav: Deník o jízdě a putování pana Lva

z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa. Praha 1951.

ŠIMEK, Jakub – CRESCENZI, Pietro de': Zahradní umění Piera de' Crescenzi: osmá kniha zemědělské encyklopedie Ruralia commoda z let 1304–1309 (původní text a překlad). Uherský Brod 2007.

ŠMELHAUS, Vratislav – NERADOVÁ, Květa: Crescentius Bohemus, 2 sv. Praha 1966, 1968.

The Diary of Baron Waldstein, tr. by G. W. Groos. London 1981.

VISCHER, Georg Matthäus: Topographia archiducatus Austriae Inferioris modernae, sine loco 1672.

Literatura

BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě. Praha 2010.

BOYCEAU, Jacques, sieur de la Barauderie: Traité du iardinage selon les raisons de la nature et de l'art. Ensemble divers desseins de parterres, pelouzes, bosquets et autres ornements. Paris 1638.

BRIX Michael: Der barocke Garten, Magie und Ursprung, André le Nôtre in Vaux le Vicomte. Stuttgart 2004.

CRISTE, Oskar: Feldmarschall Johannes Fürst von Liechtenstein. Wien 1905.

FISCHER VON ERLACH, Johann, Bernard: Entwurff Einer Historischen Architectur. Leipzig 1725.

FURTTENBACH, Joseph: Architectura recreationis, das ist, Von allerhand nutzlich und erfrewlichen civilischen Gebäwen: in vier unterschiedliche Hauptstück eingetheilt / alles auss selbst eigener vil-jähriger Praxi und Experienza auffgemerckt und zusammen getragen, allhier mit 36 Kupfferstücken delinirt unnd beschrieben durch Josephum Furtttenbach. Augsburg 1640.

HÄUFLER, Joseph, Vincenz – FEIL, Joseph: Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebung. Wien 1840.

HAUPT, Herbert (Hrsg.): Fürst Karl I. von Liechtenstein. Oberhofmeister Kaiser Rudolf II. und Vizekönig von Böhmen. Hofstaat und Sammeltätigkeit. Edition der Quellen aus dem

liechtensteinischen Hausarchiv. Quellenband. Wien–Köln–Graz 1983.

HAUPT, Herbert: Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein, 1611–1684: Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit. München–Berlin–London–New York 2007.

HOHBERG, Wolf Helmhard von: Georgica curiosa. Nürnberg 1682.

HOOP, Joseph: Fürst Franz I. von und zu Liechtenstein. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 38, 1938, Schaan 1938.

HURT, Rudolf: Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku. Ostrava 1960.

JACQUES, David: Georgian Gardens, The Reign of Nature. London 1983.

KORDIOVSKÝ, Emil a kol.: Městečko Lednice. Lednice 2004.

KORNER, Stephan: Die Gärten des Fürsten Aloys von Liechtenstein, Gartenkunst in gesellschaftlichen Umbruchzeiten. Berlin 2004.

KRÄFTNER, Johann: Oasen der Stille. Die großen Landschaftsgärten in Mitteleuropa, Wien 2008.

KREJČIŘÍK, Přemysl – PEJCHAL, Miloš – ŠIMEK, Pavel – BULÍŘ, Pavel – PAVLAČKA, Roman: Dřeviny zámeckého parku v Lednici. Brno 2015.

LAUCHE, Wilhelm: Die Bedeutung des dahingeschiedenen regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein für die Kunst, die Wissenschaften, die Landwirtschaft und den Gartenbau. Brünn 1929.

LAUCHE, Wilhelm: Die Bedeutung des dahingeschiedenen regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein für die Kunst, die Wissenschaften, die Landwirtschaft und den Gartenbau. Brünn 1929.

LICHT, Hermann: Erinnerungen aus Eisgrub, in: Wiener Illustrierte Gartenzeitung, August–September 1882, s. 351–356.

LORENZ, Hellmut: Nicht Brachtigeres kan gemacht werden als die vornehmen gebäude, Bemerkung zur Bautätigkeit der Fürsten von Liechtenstein in barockzeit, in: OBERHAMMER, Eveline: Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Wien, München 1990.

MOLLET, André: Le Jardin de plaisir. Stockholm 1651.

NERADOVÁ, Květa: Crescentius Bohemus, 2 svazky, Praha 1966, 1968, osmá kniha.

NOVÁK, Zdeněk et kol.: Zahrada Evropy. Osudy zahradního umění na Moravě pohledem 21. století. Praha 2017.

NOVÁK, Zdeněk: Minaret v Lednici na Moravě. Brno 1992.

NOVÁK, Zdeněk: Moravská implementace principů francouzské zahrady knížetem Karlem Eusebiem z Liechtenštejna. Prameny a studie, 54, 2014, s. 66–85.

PETRI, Bernard, in: BECKER, Wilhelm Gottlieb: Taschenbuch für Gartenfreunde, Leipzig 1797.

PÜCKLER-MUSKAU, Hermann von: Andeutungen über Landschaftsgärtnerei, verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau. Stuttgart 1834.

REICHEL, Eduard: Johann II. : Fürst von und zu Liechtenstein. Eisgrub 1934.

REPTON, Humphry: Observations on the theory and practice of landscape gardening. London 1805.

RUPPRECHT, J. B.: Eisgrub und Feldsberg, Mitteilungen der k. k. Mährisch-Schlesisches Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn, Nr. 5, Februar 1841.

SEDLMAYR, Hans: Johann Bernhard Fischer von Erlach. Wien–München 1956.

SCHINDELMEYER, Karl Robert: Description des principaux parcs et jardins de l'Europe : avec des remarques sur le jardinage et les plantations – Bildliche und beschreibende Darstellung der vorzüglichsten Natur und Kunstgärten in Europa : mit Bemerkungen über Gartenkunst und Anpflanzungen, III. Wien 1812.

SCHNEIDER, Camillo: Die Parkanlagen Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein in Eisgrub (Mähren), in Gartenanlagen Österreich-Ungarn in Wort und Bild. Heft 2. Wien 1912.

STRABO, Walahfrid: De cultura hortorum. Uherský Brod 2005.

ŠIMEK, Jakub – de' CRESCENZI, Pietro: Zahradní umění Pietra de' Crescenzi: osmá kniha zemědělské encyklopedie Ruralia commoda z let 1304–1309 (původní text a překlad). Uherský Brod 2007.

THACKER, Christopher: The Genius of Gardening, The History of Gardens in Britain and Ireland. London 1994.

VISCHER, Georg Matthäus: Topographia archiducatus Austriae Inferioris modernae. Sine loco 1672.

VITULA, Petr – STRÁNSKÁ, Radmila: Archeologické výzkumy na objektech ve správě NPÚ ÚOP v Brně v letech 2000–2006, in: Památková péče na Moravě – Monumentorum Moraviae Tutela, 12, 2006, s. 7–36.

WILHELM, Gustav: Die Fürsten von Liechtenstein und ihre Beziehungen zu Kunst und Wissenschaft. Schaan 1976.

WILHELM, Gustav: Joseph Hardtmuth, 1758–1816, Architekt und Erfinder. Wien–Köln 1990.

WINKELBAUER, Thomas: Fürst und Fürstendiener. Wien 1999.

WITZANY, Michael: Die Marktgemeinde Eisgrub, I., II., III. Mistelbach 1896, Eisgrub 1901, 1907.

WURM, A.: Eisgrubs Gartenanlagen bis 1684, in: Eisgrub, Heimattblätter unseren durch Fürstensinn und Künstlerhand so reich bedachten Heimatsorte Eisgrub gewidmet, geleitet von Eduard Reichel, Eisgrub, Juni 1933, s. 17.

ZATLOUKAL, Pavel: Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002.

ZAHRADA EVROPY
Kritický katalog výstavy

Ing. Zdeněk Novák – Ing. Roman Zámečník, Ph.D.

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Kostelní 44, 170 00 Praha 7
Praha 2017

Redakce: PhDr. Jitka Balcarová, Ph.D.
Neprošlo jazykovou korekturou

Vydáno elektronicky

<https://www.nzm.cz/veda-a-vyzkum/publikace/odborne-publikace>

Vydání první

ISBN 978-80-86874-93-7

